

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABDÜLHAK MİHRÜNNİSÂ HANIM'IN HAYATI,
SANATI VE ŞİİRLERİ

İBRAHİM GÜRBÜZ

TEMMUZ-2020

İ. GÜRBÜZ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI YÜKSEK LİSANS TEZİ 2020

**T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**ABDÜLHAK MİHRÜNNİSÂ HANIM'IN HAYATI,
SANATI VE ŞİİRLERİ**

İBRAHİM GÜRBÜZ

**TEZ DANIŞMANI:
Dr. Öğr. Üyesi BİROL BULUT**

TEMMUZ-2020

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

İbrahim Gürbüz

07.07.2020

ÖZ

ABDÜLHAK MİHRÜNNİSÂ HANIM'IN HAYATI, SANATI VE ŞİİRLERİ

Gürbüz, İbrahim

Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Birol Bulut

Temmuz 2020

Bu çalışma, Abdülhak Hâmid'in kız kardeşi olan Mihrünnisâ Hanım'ın biyografisini belirlemek için hazırlanmıştır. Mihrünnisâ Hanım 1864 ile 1943 yılları arasında yaşamış, ilk şiirlerini 18 yaşındayken yayımlamış ve ölümüne kadar belli aralıklarla şiir yazmaya devam etmiştir. Tezin birinci bölümünde Mihrünnisâ Hanım'ın; hayatı, sanat anlayışı ve şiirleri detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise onun şiirini etkileyen ve şiirine etki eden konular işlenmiştir. Bazı Edebiyat tarihçileri onu Ara Nesil kadrosuna dahil ederken bazıları onu herhangi bir edebi döneme dahil etmemiştir. Yapılan bu kapsamlı araştırmada Ara Nesil Döneminin yapı, şekil ve muhteva özellikleri göz önünde bulundurularak Mihrünnisâ Hanım'ın eserleri incelenmiş ve şairin Ara Nesil Döneminin birçok özelliğini eserlerinde yansıttığı sonucuna ulaşılmıştır. İkinci bölümde, Türk şiirinin modernleşmesinde öncü olan Tanzimat aydınlarına kısaca yer verilmiş ve bu şairler üzerinden Mihrünnisâ Hanım'ın şiir anlayışı ortaya çıkarılmıştır. Çalışmanın son kısmında ise şairin; şiirleri, aile şeceresi ve fotoğraflarına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mihrünnisâ Hanım, Kadın Şair, Şiir, Ara Nesil

ABSTRACT

LİFE, ART AND POEMS OF ABDÜLHAK MİHRÜNNİSÂ HANIM

Gürbüz, İbrahim

Master Of Arts, Turkish Language and Literature Department

Supervisor: Assistant Professor Birol Bulut

July 2020

This thesis was prepared to determine the biography Mihrünnisâ Hanım, the sister of Abdülhak Hâmid. Mihrünnisâ Hanım lived between 1864 to 1943. She published her first poems at the age of 18 and continued to write poetry periodically until her death. In the first part of the thesis Mihrünnisâ Hanım's life, art character are discussed in detail. In the study, managing her poetry and the topics affecting her poetry are covered. Some literary historians included her in the Ara Nesil staff, while others did not include her in any literary periodicals. As a result of comprehensive research, the Works of Mihrünnisâ Hanım were examined by considering the stucture, shape and content features of the Ara Nesil period and it was concluded that the poet reflects many features of the Ara Nesil period in her works. In the second part, Tanzimat intellectuals who are the pioneers in the modernization of Turkish poetry are briefly given and Mihrünnisâ Hanım's understanding of poetry is revealed through these poets. In the last part of the study, the poet; her poems, family genealogy and photographs are included.

Keywords: Mihrünnisâ Hanım, Women Poet, Poem, Ara Nesil

ÖN SÖZ

Kaleme aldığı şiirlerle Türk edebiyatında yaşadığı dönemde adından sıkça söz ettiren Mihrünnisâ Hanım; yazar, hekim ve devlet adamı Hayrullah Efendi'nin kızı ve modern Türk edebiyatının öncü ismi Abdülhak Hâmid'in kız kardeşidir. Türk edebiyatının ilk kadın yazarlarından biri olan Mihrünnisâ Hanım hakkında bugüne kadar sadece Burhan Bozgeyik tarafından lisans tezi yapılmış ve kadın yazarlarla ilgili yapılan araştırmalarda hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Bununla birlikte bir şair olarak Mihrünnisâ Hanım hakkında bugüne kadar kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Çalışmamızın esas amacı Mihrünnisâ Hanım'ın kimliğini oluşturan unsurlar yardımıyla bir kadın şair olarak portresini ortaya koymaktır.

Çalışmamız, giriş, iki bölüm, sonuç ve eklerden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Türk toplumunda kadının yeri ve -Türk edebiyatında ilk kadın yazarlara değinilerek- kadının eğitimi konusunda değerlendirmeler yapılmıştır. Birinci bölümde kadın kimliğiyle şiirler yazan Mihrünnisâ Hanım'ın hayatı, sanatı ve kalemine etki eden unsurlar ayrıntılarıyla işlenmiştir. Ayrıca dönemin önde gelen yazarları ile yaptığı yazışmalara ve kendisi hakkında yazılan yazılara değinilmiştir. İkinci bölümde ise Mihrünnisâ Hanım'ın dergi ve gazetelerde tespit ettiğimiz şiirlerinin tahlili yapılmıştır. Şiirleri muhteva açısından incelenmiş ve Mihrünnisâ Hanım'ın şiir anlayışı ortaya konulmuştur. Şairin tespit edilen bütün şiirleri yapı ve şekil açısından değerlendirilerek poetikası belirlenmiştir. Ekler kısmında Mihrünnisâ Hanım'ın dergi ve gazetelerde tespit ettiğimiz şiirlerine, aile şeceresine ve Taha Toros Arşiv'inde yer alan fotoğraflarına yer verilmiştir.

Son olarak, tez konusu belirlememde yardımcı olup, tezimi yöneten ve okuyarak değerli eleştiriler getiren hocam Dr. Öğr. Üyesi Birol BULUT' a ve bu süreçte hiçbir desteği esirgemeyen aileme ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

İbrahim Gürbüz

Temmuz, 2020

İstanbul

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ABDÜLHAK MİHRÜNNİSÂ HANIM'IN HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ	7
1.1. Abdülhak Mıhrünnisâ Hanım'ın Hayatı.....	7
1.3. Abdülhak Mıhrünnisâ Hanım'ın İlk Şiirleri.....	10
1.4. Abdülhak Mıhrünnisâ Hanım'ın Mizacı ve Edebi Kişiliği	11
1.5. Mıhrünnisâ Hanım'ın Sanat Anlayışı Üzerinde Abisi Abdülhak Hâmid'in Etkisi	17
1.6. Ara Nesil Dönemi ve Mıhrünnisâ Hanım.....	18

İKİNCİ BÖLÜM

ABDÜLHAK MİHRÜNNİSÂ HANIM'IN ŞİİRİ	23
2.1. Şiirlerin Yapı, Şekil ve Muhteva Bakımından İncelenmesi.....	26
2.1.1. Muhteva	26
2.1.1.1. Özlem	26
2.1.1.2. Sevgi.....	29
2.1.1.2.1. Anne Sevgisi.....	29
2.1.1.2.2. Vatan Sevgisi, Kahramanlık ve Millî Duygular	33
2.1.1.3. Hüzün Tezahürleri.....	37
2.1.1.3.1. Aşk.....	37
2.1.1.3.2. Hüzün ve Keder.....	40
2.1.1.3.3. Ölüm.....	41
2.1.1.3.4. Verem ve Hastalık	46
2.1.1.4. Tabiat.....	48
2.1.2. Yapı ve Şekil.....	57
2.1.2.1. Nazım Şekilleri.....	59
2.1.2.1.1. Divan Şiiri Nazım Şekilleri	59

2.1.2.1.1.1. Gazel	59
2.1.2.1.1.2. Mesnevi.....	60
2.1.2.1.2. Batılı ve Yeni Nazım Şekilleri	62
2.1.2.1.2.1. Çapraz Kafiye	63
2.1.2.1.2.2. Sarma Kafiye	63
2.1.2.1.3. Serbest Nazım Şekli	64
2.1.2.2. Aruz.....	65
2.1.2.3. Kafiye	68
2.1.2.3.1. Yarım Kafiye	69
2.1.2.3.2. Tam Kafiye.....	70
2.1.2.3.3. Zengin Kafiye.....	70
2.1.2.3.4. Tunç Kafiye	71
2.1.2.4. Redif.....	72
SONUÇ.....	75
KAYNAKLAR	77
EKLER.....	85
EK 1: ABDÜLHAK MİHRÜNNİSÂ HANIM'IN ŞİİRLERİ	85
EK 2: ABDÜLHAK MİHRÜNNİSÂ HANIM'IN AİLESİNİN ŞECERESİ	108
EK 3: FOTOĞRAFLAR	109

KISALTMALAR

age	: Adı geçen eser
agy	: Adı geçen yayın
A.Ü	: Atatürk Üniversitesi
bkz	: Bakınız
bs	: Baskı
C	: Cilt
çev	: Çeviren
C.Ü	: Cumhuriyet Üniversitesi
ed	: Editör
haz	: Hazırlayan
s	: Sayfa
ss	: Sayfa sayısı
S	: Sayı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDED	: Türk Dili Edebiyatı Dergisi
TTA	: Taha Toros Arşivi
TÜBA	: Türkiye Bilimler Akademisi
vb.	: ve benzeri
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu

GİRİŞ

Türk düşünüş ve inanışına bakıldığında kadın; erkeğin yoldaşı, çocukların anası olarak görülür. Mehmet Kaplan; İslamiyet öncesi dönemde, ataerkil bir toplum içerisinde Türk kadınının da iyi bir statüye sahip olduğunu belirtir.¹ Türk toplumunda ailesini koruyup gözeten, yeri geldiğinde kocasının işlerini yapan bir kadın figürü vardır. İslamiyet'in kabulüyle birlikte kadının statüsünde belli başlı değişimler yaşanmaya başlar. Ancak Mübeccel Kızıltan'ın ifadesine göre kadının toplumsal yaşamın dışına itilmesi İstanbul'un fethinden sonradır. Osmanlı, Bizans'ın kölecî devlet anlayışından etkilenir ve toplumda haremlik-selamlık anlayışı ortaya çıkar.² Kadının güçlü vasıfları yavaş yavaş körelir ve kadın aşk konusu haline gelir. Nitekim erkek egemenliğinin daha baskın olmasıyla kadınlar eski rollerinden uzaklaşır. Fakat Osmanlı Devlet'inde kadınların tamamen pasif bir statüye sahip olduğunu söyleyemeyiz. Özellikle 15. yüzyıldan itibaren edebiyat sahasında rol almış kadın şairlerin varlığı aşikârdır. Zeynep Hatun, Mihri Hatun, Hubbî, Tûtî, Sıtkî ve Âni³ bu şairlere örnektir. Bu kadın şairler ile içinde iyi eğitim almışlar ve buldukları zamanın önde gelen şahsiyetlerinden ders görmüşlerdir.

Kızıltan, kendine has katı kurallara sahip olan divan şiiri sınırları içerisinde kadınsal duyguları ifade etmenin zorluğundan bahseder. Fakat Mihrî Hatun'un kadınsal duyguları ifade etmede geri durmadığını söyler.⁴ Nazan Bekiroğlu ise divan şiirinin temelinde aşıklık olduğunu ve bu hususta kadının şiir yazmasının olanaksız olduğunu belirtir.⁵ Bunun dışında tezkirecilik geleneğinde kadın şairlere çok fazla değer verilmez ve

¹ Mehmet Kaplan, "Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1", İstanbul: Dergâh Yayınları, 1979, ss.41-54.

² Ayfer Yıldız, "Geçmişten Günümüze Kadın Şairlerin Konumuna Genel Bir Bakış", 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.1, S.2, 2012, s.48

³ Nihad Sami Banarlı, "Resimli Türk Edebiyatı Tarihi", C. 1-2, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1938, ss.452-454.; Bursalı Mehmed Tahir, "Osmanlı Müellifleri", haz. Yekta Saraç, Ankara: TÜBA, 2016.; E. İsmail Erünsal, "Mihri Hatun", İslâm Ansiklopedisi, 2005, (Erişim: 26.05.20), <https://islamansiklopedisi.org.tr/mihri-hatun>.

⁴ Ayfer Yıldız, agy, s.51.

⁵ Nazan Bekiroğlu, "Osmanlıda Kadın Şairler", <http://www.nazanbekiroglu.com/2000/01/02/osmanlida-kadin-sairler/>, (Erişim: 26.05.2020).

tezkirelerde bahsedilen kadın şairler üstü kapalı bir şekilde anlatılır. Esasında kadın şairlere gereken önemin verilmediğini görmekteyiz.

Tanzimat'ın ilanıyla Türk toplumunun sosyal ve edebi çehresi değişirken kadınlar da sosyal ve kültürel alanlarda kendilerine yer bulurlar. Tanzimat Fermanı'nda kadınları ilgilendiren herhangi bir madde yoktur. Fakat Tanzimat Fermanı kadınların Osmanlı toplumundaki önemini ortaya çıkarmada önyak olur. Yönünü her alanda Batı'ya çeviren Osmanlı, kadınlarla ilgili konularda da yeni fikir ve değerlerle karşılaşır. Bununla birlikte kadınların statüsünde de önemli değişimler yaşanır. Özellikle eğitim alanında ciddi yenilikler yapılır. Kız çocuklarının okumaları için “Kız Rüşdiyeleri” açılır.⁶ Kadınların eğitim hayatına katılmasıyla birlikte edebi alanda kendilerini gösterebilecekleri bir ortam sağlanır.

Tanzimat aydınları, başta Namık Kemal olmak üzere Recaizade Mahmud Ekrem, Ahmet Mithat Efendi, Nabizade Nazım, Abdülhak Hâmid Tarhan, Şemsettin Sami gibi pek çok edebiyatçı kadınların sorunlarına eserlerinde yer verir. Namık Kemal *Terbiye-i Nisvan Hakkında Bir Layiha* adlı makalesinde kadınların eğitimi hakkında bilgiler verir.⁷ Ayrıca *Aile* başlıklı makalesinde kadının aile içindeki pasif konumunu anlatmaya çalışır.⁸ Namık Kemal, kadınların pasif durumunu ortadan kaldırabilmek için yazmış olduğu edebi metinlerde kadınları güçlü ve eğitilmiş olarak gösterir. Örneğin; *Vatan Yahut Silistre* adlı piyesinde Zekiye karakterini kadınların örnek alabileceği eğitilmiş, ideal bir kadın tipi olarak verir.⁹ Namık Kemal kadınların eğitimi konusunda kendi çağdaşlarını ve onu takip edenleri etkisi altında bırakır. Ahmet Mithat Efendi *Felsefe-i Zenan* ve *Diplomalı Kız* adlı eserlerinde eğitimde kadın erkek eşitliğini savunur. *Diplomalı Kız*'da maddi açıdan zorluk çeken ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılayamayan ama buna rağmen kızını okula göndermeye devam eden babanın mücadelesi anlatılır. Ahmet Mithat, eğitimi ön plana çıkarır ve özellikle kız çocuklarının okutulması gerektiğine işaret eder. Orhan Okay'ın da ifade ettiği gibi, Ahmet Mithat'ın roman ve hikayeleri kadının toplum

⁶ Emel Aşa, s.16.

⁷ Namık Kemal, “*Terbiye-i Nisvan Hakkında Bir Layiha*”, *Tasvir-i Efkâr*, S.467. 1867.

⁸ Namık Kemal, “*Aile*”, *İbret Gazetesi*, S.59, 1872.

⁹ Namık Kemal, “*Vatan Yahut Silistre*”, Remzi Kitabevi, 2006.

içerisindeki yerini yeniden belirlemesi açısından önemlidir.¹⁰ Mithat Efendi yazdığı eserler aracılığıyla kadınların aydınlanması ve sosyal hayata noktasında bir hayli eser yazmıştır. Tanzimat Dönemi'nin bir diğer aydını Şemsettin Sami'dir. O da *Kadın Risalesi* adlı kitabında kadınların sosyal hayata katılımı açısından kayda değer bilgilere sahip bir eser yazmıştır. Kitapta kadın ve erkeğin hem eşit hem de farklı yönleri ele alınır. Şemsettin Sami, kadınların erkeklere göre bazı eksikliklerini dile getirmesine rağmen kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olması gerektiğini belirtir. Çünkü ona göre kadın, toplumun ve ailenin temelini oluşturan varlıktır.¹¹ Bu yüzden kitapta kadın eğitiminin önemini vurgular ve eğitimin erkekler kadar kadınların da hakkı olduğunu savunur.

Kadın eğitimi hakkında aydınların yapmış olduğu destek ve teşvikten sonra okuma-yazma bilen kadınların sayısında artış yaşanır. Kadınlar kendi eserlerini sergileyebilecekleri, kendilerini kanıtlayabilecekleri dergi ve gazetelere ihtiyaç duyar. Erkek aydınların çıkarmış olduğu mecmualarda kadınların eserleri yayınlanır. Fakat yine de bu amaç doğrultusunda ilk kadın mecmuası olan *Terakk-i Muhâdarât* çıkarılır ve daha sonra *Vakit Yâhud Mürebb-i Mukadderât*, *Aile*, *İnsaniyet*, *Ayine*, *Hanımlar*, *Mürüvvet*, *Hanımlara Mahsus Gazete*, *Demet*, *Mehasin*, *Kadın*, *Alem-i Nisvan*, *Kadınlar Dünyası Gazetesi*, *Erkekler Dünyası*, *Kadınlık*, *Sıyanet*, *Seyyale*, *Hanımlar Alemi*, *Bilgi Yurdu Işığı*, *Bilgi Yurdu* gibi mecmualar yayın hayatına başlar.¹² Bu mecmuaların yayın hayatı genellikle kısa sürer. En uzun soluklu mecmua kadınlar için mektep niteliğinde olan *Hanımlara Mahsus Gazete*'dir. Mecmua sayısının artışı ile kadın yazarlar; şiir, makale ve mektuplarını yayınlama fırsatı bulur. Böyle bir ortamın oluşmasından sonra kadınlar daha rahat bir şekilde, çekinmeden eserler yazarak problemlerini özgür bir şekilde ifade eder. Bu süreç, edebiyat camiasında ses getiren kadın şairler ve yazarların ortaya çıkmasına zemin hazırlar.

¹⁰ Orhan Okay, "*Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi*", Ankara: MEB Yayınları, 1991, ss.159-234.

¹¹ Şahika Kara, "*Şemsettin Sami ve Kadınlar*", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.3, S.13, 2010, ss.139-140.

¹² Bu dergi ve gazeteler hakkında detaylı bilgi için bkz: Emel Aşa, "*1928'e Kadar Kadın Mecmuaları*", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989.

Nigâr binti Osman, Fatma Aliye, Makbule Leman, Emine Semiye Hanım, Yaşar Nezihe Hanım ve Abdülhak Mihrünnisâ Hanım¹³ topluma kendini kabul ettirmiş olan şairlerdir. Ancak bu kadın şairler ilk eserlerini ortaya koydukları zaman gerçek kimliklerini açıklamada çekimser davranır. Toplumun buna henüz hazır olmadığını düşündükleri için isimlerini gizleme gereksinimi duyarlar. İlk kadın romancımız olarak bilinen Fatma Aliye, George Ohnet'den *Volente* adlı eseri *Meram* (1889) ismiyle çevirdiğinde kendi adını açık bir şekilde vermez ve *Bir Hanım* mahlasıyla eserin altında görünmeyi tercih eder. Ahmet Mithat'ın *Meram* çevirisini övmesi ve daha sonra kadın hareketleri için önemli bir adım olduğunu ifade etmesinden sonra Fatma Aliye gerçek adını açıklar.¹⁴ Bunun dışında Makbule Leman da kendi adıyla şiirlerini yayınladığı zaman bu ismin bir erkeğe ait olduğu, hatta Muallim Naci'nin takma ismi olduğu düşünülür. Yine, Mihrünnisâ Hanım'ın *Hazine-i Evrak* dergisinde yayımlanan bir şiirini okuyan Ahmet Rasim, bu şiirin bir kadın tarafından yazılabileceğine inanmaz.¹⁵

Nitekim kadın yazarlara karşı takınılan güvensiz tavra rağmen Tanzimat Dönemi'nden başlayarak edebi ve sosyal yönden kendini ispatlayan kadınlarla karşılaşırız.

Bu çalışmada da her ne kadar abisi Abdülhak Hâmid'in gölgesinde kaldığı ifade edilse de yazdığı şiirlerle kendini kanıtlamış olan Mihrünnisâ Hanım'ın¹⁶; hayatı, sanatı ve şiirlerini inceleyeceğiz. Mihrünnisâ Hanım hakkında günümüze değin çalışılmış lisansüstü bir tez yoktur. Genellikle gazete, dergi ve bazı kaynaklarda hayatı ve şairliği hakkında çok az bilgiler vardır ve şiirleri dağınık haldedir.

Araştırmamızın asıl amacı, bulunduğu dönem itibariyle sesini edebiyat camiasında duyurmuş olan Abdülhak Mihrünnisâ Hanım hakkında detaylı

¹³ Bu kadın şairler hakkında detaylı için bkz: Nihad Sami Banarlı, age.; Nazan Bekiroğlu, “Şair Nigâr Hanım, Güftesi Garplı, Bestesi Şarklı” İstanbul: Timaş Yayınları, 2008, İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri.

¹⁴ Ayşe Banu Karadağ, “Çeviri Tarihimizde ‘Gözle Görülür’ Bir Mütercime: Fatma Âliye Hanım”, C.Ü, Sosyal Bilimler Dergisi, C.37, S.2, 2013, ss.7-8.

¹⁵ Nazan Bekiroğlu, “Osmanlıda Kadın Şairler”, <http://www.nazanbekiroglu.com/2000/01/02/osmanlida-kadin-sairler/> (Erişim: 26.05.2020).

¹⁶ “Hanım” Osmanlı Devlet’inde kadınlar için kullanılan bir unvandır. Genellikle seçkin kadınlar için kullanılır. Mihrünnisâ da seçkin bir aileden geldiği için bu unvana layık görülmüştür.

bir biyografik/monografik eser ortaya koymaktır. Abdülhak Mihrünnisâ Hanım hakkında bazı kaynaklarda az da olsa bilgiler vardır. Fakat bu kaynaklarda şairin eserlerini yayımladığı dergi ve gazeteler detaylı bir şekilde belirtilmemektedir. Maksudumuz, şairin ulaşabildiğimiz dağınık eserlerini bir araya getirip yapı, şekil ve muhteva bakımından incelemektir.

Şairin, Abdülhak Hâmid'in kız kardeşi ve ilk kadın şairlerden biri olması da oldukça önemlidir. Yazdığı şiirlerle edebiyat sahasında adını duyuran Mihrünnisâ Hanım'ın edebiyat tarihindeki yerini tespit etmek, tekrardan edebiyat dünyasına tanıtmak ve Türk edebiyatına sağladığı katkıyı göstermek önemlidir.

Mihrünnisâ Hanım'ın, sanat hayatını ve şiirlerini incelediğimizde Klasik Edebiyat, Tanzimat Edebiyatı, Ara Nesil ve Servet-i Fünûn Edebiyatı'ndan etkilendiğini görmekteyiz. Ancak şairi herhangi bir edebiyat topluluğu içine dahil etmemiz gerekirse bu topluluk "Ara Nesil" topluluğu olur.¹⁷ Ara Nesil Dönemi'ne dahil edilen Mihrünnisâ Hanım yayın hayatına kadın dergileri ve Servet-i Fünûn dergisinde yazarak devam eder.

Çalışmamızda, Mihrünnisâ Hanım'ın şiirlerini tespit edebilmek için *Hazine-i Evrak*, *Servet-i Fünûn*, *Utarid*, *Mecmua-i Ebuzziya*, *Hazine-i Fünûn*, *Âfâk*, *Envar-ı Zekâ*, *Güneş*, *Gayret*, *Berk*, *Manzara*, *Umran*, *Mekteb*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*, *Asar*, *Maarif*, *Malûmat*, *Yeni Mecmua*, *İrtika*, *Resimli Gazete*, *Resimli Hikaye*, *Resimli Kitap*, *Resimli Uyanış*, *Nilüfer*, *Genç Kalemler*, *Bilgi Mecmuası*, *Bilgi Yurdu*, *Rübab*, *Basiret*, *Yeni Fikir*, *Halka Doğru*, *Gülşen*, *Hizmet*, *Mirat-ı Alem*, *Hâver*, *Fağfur*, *Büyük Duygu*, *Musavver Muhit*, *Serbestî*, *Şehbal*, *Mizan*, *Alemdar*, *Tarik*, *Saadet*, *Peyam Gazetesi*, *İkdam Gazetesi* gibi dergi ve gazetelerin yanında *Aile*, *İnsaniyet*, *Hanımlar*, *Şüküfezâr*, *Mürevvet*, *Parça Bohçası*, *Hanımlara Mahsus Gazate*, *Alem-i Nisvan*, *Ceride*, *Demet*, *Mehasin*, *Kadınlar Dünyası Gazetesi*, *Erkekler Dünyası*, *Kadınlık/Kadın Dünyası*, *Sıyânet*, *Seyyale*, *Hanımlar Alemi/Osmanlı Kadınlar Alemi*, *Bilgi Yurdu Işığ* gibi kadın dergilerin ve gazetelerin taraması yapılmıştır. Buna ek olarak, Taha Toros arşivinde şaire ait olan belgelerden, fotoğraflardan ve

¹⁷ Mehmet Kaplan ve öte., "Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi IV", İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınevi, 1997, ss.571-574.

şairin Abdülhak Hâmid Tarhan'a yazdığı mektuplardan yararlanılmıştır. Son olarak, 1979 yılında İstanbul Üniversitesinde Burhan Bozgeyik tarafından yapılan *Abdülhak Mihrünnisâ Hanım; Hayatı, Sanatı ve Eserleri* başlıklı lisans tezinden yararlanılmıştır. Burhan Bozgeyik' in yapmış olduğu mezuniyet tezi; Mihrünnisâ Hanım'ın, hayatını, sanatını, birkaç şiirini ve şiirlerinin kelime dünyasını içermektedir. Bizim hazırladığımız lisansüstü çalışmada ise, Mihrünnisâ Hanım'ın hayatı, sanatı ve şiirleri olmakla beraber şairin şiirlerinin yapı, şekil ve muhtevası detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu minvalde Burhan Bozgeyik'in hazırlamış olduğu lisans tezi ile bizim lisansüstü tezimiz birbirinden farklılık gösterir.

1. BÖLÜM

ABDÜLHAK MİHRÜNNİSÂ HANIM'IN HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

1.1. Abdülhak Mihrünnisâ Hanım'ın Hayatı

Abdülhak Mihrünnisâ Hanım 1864 yılında İstanbul Bebek'te ünlü Hekimbaşı Yalısı'nda dünyaya gelmiştir.¹⁸ Babası Hekimbaşı Molla'nın oğlu Müverrih Hayrullah Efendi'dir.¹⁹

Hayrullah Efendi, babası Abdülhak Molla (Hekimbaşı) (1786-1853)²⁰ ve dedesi Mehmed Emin Şükûhî²¹ gibi ulema sınıfındandır. Hayrullah Efendi babasının gayretleri sonucunda Galatasaray'da yer alan Tıbbiye Mektebine girer ve buradan doktor olarak mezun olur. Bunun yanında iyi bir medrese eğitiminden geçen Hayrullah Efendi müderrislik, İzmir Mollası ve Mekke pâyesi gibi o dönemin önemli sayılacak rütbelerini alır. Ancak daha sonra bu görevleri bir kenara bırakarak önemli devlet işlerinde çalışır.²²

Fransızca ve Latinceyi iyi derecede bilen Hayrullah Efendi tıp alanıyla ilgili ve tıp alanı dışında bir hayli eser kaleme almıştır. Bunun yanında az sayıda şiir de yazmıştır.²³

Mihrünnisâ Hanım'ın annesi ise Münteha Naibe Hanım'dır. Münteha Naibe Hanım küçükken Çerkezistan'dan esir olarak getirilir. Ancak Münteha Naibe Hanım'a evin kızı gibi davranılır. Hayrullah Efendi'yle de Çamlıca'da Ferid Efendi'nin konağında tanışıp birbirlerini severek

¹⁸ Süleyman Nazif, "Abdülhak Mihrünnisâ Hanım", Utarid, S.3, 15 Ocak 1919, s.35.; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, "Son Asır Türk Şairleri", C.2, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1969, s.962.; Nihad Sami Banarlı, "Resimli Türk Edebiyatı Tarihi (Destanlar Devrinden Zamanımıza Kadar)", C.2, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1983, s.994.; Feham Ülgen, "Abdülhak Hâmid'in Ecdadı 1-2-3-4", Hayat Tarih Mecmuası, C.1, S.3, 1973, s.74.

¹⁹ Hayrullah Efendi hakkında detaylı bilgi için bkz., Zuhâl Özeydın, "Tanzimat Devri Hekimi Hayrullah Efendi'nin Hayatı ve Eserleri", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 1990, Feham Ülgen, age., S.2, ss.20-22.

²⁰ Detaylı bilgi için bkz. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, age, C.1, ss.1-6.

²¹ Detaylı Bilgi için bkz. Feham Ülgen, "Abdülhak Hâmid'in Ecdadı 1", ss.34-36.

²² Zuhâl Özeydın, age.; Feham Ülgen, age, S.2, ss.20-22.

²³ Zuhâl Özeydın, age, ss.55-119.

evlenirler.²⁴ Mihrünnisâ Hanım, annesinin Çerkezistan'dan koparılıp getirilmesini *Bir Hatıra* adlı şiirinde anlatır. Şiirde, annesi ile dadısının aynı kaderi paylaştığı ve bu üzüntü verici durumun her zaman şairin kalbine elem verdiği anlatılır.²⁵ Nitekim Münteha Naibe Hanım'ın esir olarak ana vatanından koparılması Mihrünnisâ Hanım'ın her zaman hatırında olan ve onu üzen unsurlardan biri olur.

Mihrünnisâ Hanım ailesinin en küçüğüdür. Kardeşleri; Abdülhâlik Nasûhî, Fahrünnisâ²⁶, Neyrünnisâ ve Abdülhak Hâmid'dir. Bunlardan Neyrünnisâ isimli kardeşi 5 yaşında iken vefat eder.²⁷

Mihrünnisâ Hanım henüz 2 yaşındayken babası Hayrullah Efendi Tahran'da vefat eder ve nitekim babasını tanıyamaz. Bu yüzden şairin zihninde baba figürü yok denecek kadar azdır. Bu eksikliği ağabeyleri ve annesi gidermeye çalışır. Şair, İbnülemin Mahmut Kemal İnal'a göndermiş olduğu tezkirede bu durumu şu şekilde anlatır: "*Pederim vefat ettiği zaman pek küçük olduğumdan bu büyük noksanı validem ve kardeşlerim bana hissettirmemeye çalışırlardı. Onların sayesinde çocukluk devrim hoş geçmişti.*"²⁸

Mihrünnisâ Hanım, okul çağına geldiği zaman evde özel dersler alır. Daha sonra Atpazarı İnas Rüştüyesi'ne gönderilir. İlk öğrenimini tamamlayan Mihrünnisâ Hanım abilerinin de hocası olan meşhur Hoca Tahsin'den çeşitli fen ve ilim; Mademoiselle de la Grande' den de Fransızca dersleri alır. Fakat başlangıçta iyi bir eğitim alan Mihrünnisâ Hanım eğitimini tamamlayamadan Keçecizâde Fuad Paşa'nın torunu Hikmet Bey'le evlenir.²⁹ Bu evlilikten şairenin, bir erkek bir de kız çocuğu olur. Ancak kızı, çok küçükken ölür ve bu ölüm şairi derinden etkileyerek kalemine yansır. Oğlu Ahmed Nazım'ın ise hayatta olduğunu ve kendisine sahip çıktığını şu şekilde söyler: "*Oğlum Ahmed Nazım ise elhamdülillah*

²⁴ İnci Enginün, "*Abdülhak Hâmid'in Hatıraları*", İstanbul: Dergâh Yayınları, 1994, s.18.; Feham Ülgen, age, S.3, s.77.

²⁵ Mihrünnisâ Hanım, "*Bir Hatıra*" Servet-i Fünûn, C.57, S.2-1476, 27 Kasım 1924, s.19.

²⁶ Bazı kaynaklarda Hayrünnisâ olarak geçmektedir.

²⁷ İnci Enginün, age, s.18-19.; Zuhâl Özyaydın age, s.27.

²⁸ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, age, C.2, s.968.

²⁹ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, age, C.2, s.968.; İnci Enginün, age, ss.19,147-148.; Feham Ülgen, age, S.3, s.74.

ber-hayat olup ihtiyar ve her vech ile bahtiyar olan validesine muzaheret ve muâvenet etmektedir.”³⁰

Mihrünnisâ Hanım, yaptığı evlilikte aradığı saadeti bulamaz. Bunun en büyük nedeni kendisi ile kocasının mizaç bakımından farklı olmasıdır. Mihrünnisâ Hanım; sakin, kibar ve ince ruhlu bir yapıya sahip olmasına karşın kocası Hikmet Bey; sert ve hırçın bir yapıya sahiptir. Süleyman Nazif, şair hakkında yazmış olduğu makalede bu konuyu şu şekilde ele alır:

*“Mihrünnisâ Hanımefendi hayât-ı izdivâcında mes‘ud olamadı. Sebebi de, zevc-i muhtereminin -birçok evsâf-ı hamidiye mâlik olmakla beraber- fevkalâde hırçın ve imtizâc-girîz olması idi. Birkaç senelik mu‘âşereti müte‘âkip ayrıldılar. İftiraklarından on beş sene sonra Hikmet Fuad Bey vefat ettiği zaman Abdülhak Mihrünnisâ Hanım pek çok ağlamış ve hayatında kendini ber-murâd etmiyen zevc için senelerle matem tutmuştu.”*³¹

Süleyman Nazif’in yukarıdaki yazısında görüldüğü üzere Mihrünnisâ Hanım’ın mutlu bir evlilik hayatı yoktur ve bu sebeple eşinden ayrılır. Buna rağmen naif bir mizaca sahip olan Mihrünnisâ Hanım eşinin ölümüne çok üzüdür ve yıllarca ardından yas tutar.

Mihrünnisâ Hanım 7 Şubat 1943 yılında İstanbul’da vefat eder. Şairin vefat etmesi sanat camiası tarafından üzüntüyle karşılanır. Dönemin önde gelen gazeteleri şairin ölümünü son dakika haberi olarak verirler.

Vakit gazetesinde, “*Dün Jübilesi*”³² yapılanlardan Abdülhak Mihrünnisâ vefat etti” başlığı altında ölümü hakkında tek sütun halinde bir yazı ve son zamanlarda çekilen bir fotoğrafı yayınlanır. Gazetede çıkan haber şu şekildedir:

“Teessürle haber aldığımızı göre, dün jübilesi yapılanlardan biri hayata gözlerini yummuştur. Bu Hekimbaşı Abdülhak torunu Tahran sefiri merhum Hayrullah Efendinin kerimesi ve şair merhum Abdülhak Hâmid’in hemşiresi Bayan Abdülhak Mihrünnisâ’dır. Cenazesi yarın saat 12’de Feriköy’de Tepeüstünde Sümerpalas Apartmanından

³⁰ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, age, C.2, s.968.

³¹ Süleyman Nazif, age, s.35.

³² Bir işte uzun süre çalışanların onuruna düzenlenen törendir. Mihrünnisâ Hanım, 50 yıldan fazla edebiyat camiasında bulunduğu için adına jübile töreni düzenlenen şairler arasındaki yerini almıştır.

*kaldırılarak namazı Teşvikiye Camisinde kılınacak ve Feriköy Mezarlığına aile makberesine gömülecektir. Merhumenin oğlu Sümerbank fabrikaları müdürlerinden Nazım Keseciye ve Basın ailesine taziyelerimizi bildiririz.*³³

Cumhuriyet gazetesinde çıkan haberde ise vefatı şu şekilde duyurulur:

*“Şair-i Azam Abdülhak Hâmid’in hemşiresi, hekimbaşı Abdülhak torunu ve Tahran sefiri merhum Hayrullah Efendinin kerimesi Abdülhak Mihrünnisâ vefat etmiştir. Evvelki gün jübilesi yapılan muharrir ve şairlerden biri olan merhumenin cenazesi bugün saat 12’de Feriköy Tepeüstünde Sümen Palas Apartmanından kaldırılarak namazı Teşvikiye Camisinde kılınacak ve Feriköy Mezarlığında ailesi makberesine defnedilecektir. Merhumeye Allah’tan rahmet diler, ailesine taziyelerimizi sunarız.*³⁴

Mihrünnisâ Hanım, ölümünden bir gün önce yapılan jübile törenine rahatsızlığından dolayı katılamamış ve Hakkı Tarık Us’a bir tezkire göndererek üzüntüsünü şu şekilde belirtmiştir: “... Rahatsızlığım hasebile davetinize icabet edemeyeceğim, ihtiyarların pek o kadar kusuruna bakılmaz değil mi efendim? Bu da bir talihsizlik demektir. Sağ ve bahtiyar olmanızı temenni ederim.”³⁵

Bu yazı, Mihrünnisâ Hanım’ın hayattayken yazmış olduğu son yazı olmuştur.

1.3. Abdülhak Mihrünnisâ Hanım’ın İlk Şiirleri

Uzun bir yaşama sahip olan Mihrünnisâ Hanım edebiyat hayatına şiir yazarak başlar. Şiire olan ilgisi, aile üyelerinin çoğunun bu türle ilgilenmesinden kaynaklanmış olabilir. Mihrünnisâ Hanım’ın dedesi Abdülhak Molla, babası Hayrullah Efendi ve abisi Nasûhî Bey şiirle meşgul olmuşlardır.³⁶ Ancak onun üstünde en büyük tesiri modern Türk edebiyatının kurucularından biri olan abisi Abdülhak Hâmid’in bıraktığını

³³“Dün jübilesi yapılanlardan Abdülhak Mihrünnisâ vefat etti”, Vakit Gazetesi, 7 Şubat 1943.; Taha Toros Arşivi, “Dün Jübilesi yapılanlardan Abdülhak Mihrünnisâ vefat etti”, 7 Şubat 1943, Dosya No:56-Abdülhak Hâmid Tarhan, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/9203>, (Erişim:15.05.2020).

³⁴ “Abdülhak Mihrünnisâ vefat etti”, Cumhuriyet Gazetesi, 7 Şubat 1943, s.3.

³⁵ Vakit Gazetesi, 7 Şubat 1943.

³⁶ Feham Ülgen, age, S.2, ss.18-23.

söyleyebiliriz. Yakın çevresinin edebiyatla ilgilenmesi Mihrünnisâ Hanım'ın erken yaşta edebiyatla tanışmasına önayak olur. Hatta Mihrünnisâ Hanım, İbnülemin Mahmut Kemal İnal'a göndermiş olduğu tezkirede küçük yaşta edebiyat eserlerine merakı olduğunu ifade eder.³⁷

Geniş bir edebiyat çevresi olan Mihrünnisâ Hanım ilk şiirlerini 17 Eylül 1881 yılında henüz 18 yaşında iken *Hazine-i Evrak* Mecmuasında yayınlar. Şairin yayınlanan ilk şiirleri Recaizade Mahmut Ekrem'in *Hasbihal*³⁸ adlı gazeline yapmış olduğu *Nazire*³⁹ ve *Bir Kız Ki Tanırdım*⁴⁰ başlıklı şiirleridir. Her iki şiir de aynı tarihte yayınlanır. Fakat *Nazire* 19. sayıda, *Bir Kız Ki Tanırdım* ise 28. sayıda yayınlanır.

Bu iki şiirin dışında şairin, yine aynı tarihte aynı mecmuanın 21. sayısında "*Küçük Bir Aslın Büyük Bir Fer'i*"⁴¹ başlıklı hikayesi yayınlanır.

Mihrünnisâ Hanım, ilk şiirleri yayınladığı zaman edebiyat çevresindeki bütün dikkatleri üzerine çeker. Dönemin önde gelen yazarları bu şiirlerin bir kadın tarafından yazılmış olabileceğine inanmazlar. Bu şiirleri okuyan bazı kişiler Mihrünnisâ Hanım'ın değil de Abdülhak Hâmid'in yazdığını iddia eder.⁴²

1.4. Abdülhak Mihrünnisâ Hanım'ın Mizacı ve Edebi Kişiliği

Mihrünnisâ Hanım, daha iki yaşında iken babasını kaybeder ve baba şefkatinin eksikliğini her daim kalbinde hisseder.⁴³ Annesi ve kardeşleri ona baba eksikliğini hissettirmemeye çalışır; fakat baba şefkatinin yoksunluğu Mihrünnisâ Hanım'da kırılğan bir karakterin oluşmasına neden olur. Bunun yanında genç yaşta evlenmesi, evlilikte aradığı saadeti bulamaması ve erken yaşta kız çocuğunu kaybetmesi şairi derinden etkileyen ve şiirlerine

³⁷ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, age, C.2, s.968.

³⁸ Recaizâde Mahmud Ekrem, "*Hasbihal*", *Hazine-i Evrak*, S.7, 13 Mayıs 1881, ss.100-101.

³⁹ Mihrünnisâ Hanım, "*Nazire*" *Hazine-i Evrak*, S.19, 17 Eylül 1881, s.302., *Hanımlara Mahsus Gazete*, S.133, 21 Ekim 1897, ss.4., *Utarid*, S.3, 1335-1919, s.40.

⁴⁰ Mihrünnisâ Hanım, "*Bir Kız Ki Tanırdım*", *Hazine-i Evrak*, S.28, 17 Eylül 1881, ss.433-435., *Hanımlara Mahsus Gazete*, S.131, 7 Ekim 1897, s.2., *Utarid*, S.3, 1335-1999, s.38.; Hacıbeyzade Ahmed Muhtar, "*Şair Hanımlarımız*" İstanbul: Safa ve Enver Matbaası, 1893, ss.56-59.; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, age, ss.965-966.

⁴¹ Mihrünnisâ Hanım, "*Küçük Bir Aslın Büyük Bir Fer'i*", *Hazine-i Evrak*, S.21, 17 Eylül 1881, ss.332-336.

⁴² Taha Toros Arşivi, "*İstanbul'un Gizli Tarihi-Salah Birseli*", <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/4080>, 1 Ocak 1983, (Erişim: 15.05.2020).

⁴³ Süleyman Nazif, age, s.35

yansıyan başlıca nedenlerdir. Hayatındaki olumsuzluklar her daim hüznü ve kederli olmasına, münzevi bir hayat tarzı benimsemesine ve sessizliğe gömülmesine neden olur.⁴⁴ Süleyman Nazif bu durumu makalesinde şöyle anlatır:

“O, Çamlıca'nın bir tepesinde ve yüzünü hiç görmediği bir pederle cevrini pek çok çektiği bir zevcin matemi iftiraklarını tenmiye eden bir peygüle-i hicrân içinde derdini yalnız kâğıtlara dökmüş ve kaleminden akan sirişk-i hicrana gözlerinin en samimi yaşlarını mezcetmiştir.”⁴⁵

Çok kırılğan mütevası bir yapıya sahip olan Mihrünnisâ Hanım hemen her şeyden etkilenmektedir. Şair, İbnülemin Mahmut Kemal İnal'a hayatı ve şiirleri hakkında kaynak olması için gönderdiği tezkirede de kırılğan ve mütevası karakterinden söz eder.

“Müstahzaratımdan bir şey yok. Şurada burada, evrak-ı perişan arasında kalan bazı manzumeleri ise gidip Çamlıca'dan getirmeğe muvaffak olamadım. Çünkü rahatsızım. Biraderimin müfarekat-ı ebediyesi beni berbad etmiştir. Hiçbir şey yapamıyorum. Efkârım, o kadar perişan ve gönüm, o mertebelerde nalândır ki söz söylemeğe bile kudret-yâb olamıyorum desem şayandır.”⁴⁶

Abdülhak Hâmid'in vefatı Mihrünnisâ Hanım'ı çok üzer ve rahatsızlanmasına neden olur. İnal'a gönderdiği tezkirede, eserleri ile ilgili aklında hiçbir şey olmadığını hatta bir söz söyleyemeye bile gücünün yetmediğini belirtir. Nitekim Mihrünnisâ Hanım'ın hayatında karşılaştığı zor koşullar şiirlerine yansır. Şair, kimi zaman bu zorlukları şiirlerine ustalıkla yansıtırken kimi zaman da bu zorluklardan dolayı hiçbir şey üretemez. Şiir yazmaya ara verdiği bir zamanda Ahmet Mithat Efendi tarafından bir an önce yazma işine geri dönmesi ve müsait zamanlarda yazmayı ihmal etmemesi, “hatta ne yazarsa yazsın” her halükârda bir şeyler kaleme alması yönünde bir öneri yazısı yazılır.⁴⁷ Yine Abdülhak Hâmid, Mihrünnisâ Hanım'a göndermiş olduğu bir mektupta neden şiir yazmaya ara

⁴⁴ Süleyman Nazif, age, s.35.

⁴⁵ Süleyman Nazif, age, s.35.

⁴⁶ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, age, C.2, s.967.

⁴⁷ Tercüman-ı Hakikat, S.3567, 28 Nisan 1890, s.6.

verdiğini sorarak, edebiyat alanında önemli bir yere sahip olduğunu ve bundan dolayı ara vermeksizin yazım hayatına devam etmesi gerektiğini söyler.⁴⁸

Namık Kemal, Abdülhak Hâmid'e göndermiş olduğu bir mektubunda Mihrünnisâ Hanım'ın şiir yazmaya ara vermesini endişeyle karşıladığını belirterek şunları söyler: “*Mihrünnisâ'nın bir eseri görünmüyor. Din kadınlarımızı vücutlarının örtülmesi ile yükümlü kılmış, şimdi kocalar da fikirlerini mi yaşmaklayacak?*”⁴⁹

Mihrünnisâ Hanım, ilk şiirlerini yayımladığı zaman Namık Kemal, Recaizade Mahmud Ekrem ve Abdülhak Hâmid tarafından takdir edilir ve çok beğenilir.⁵⁰ Ekrem'in yazmış olduğu *Hasbihal*⁵¹ adlı gazeline onlarca nazire yapılır ve en iyi, en üstün olanı Mihrünnisâ Hanım'ın yapmış olduğu naziredir ki hatta Hayret Efendi Mihrünnisâ Hanım'ın naziresine daha sonra taştir yapar.⁵² Hayret Efendi, Muallim Naci etrafında kümelenip eski edebiyatı savunan şairlerden biridir. Şair, ortaya koyduğu eserlerle yenilikçi anlayışın karşısında eleştirel bir tavır takınır.⁵³ Daha çok alaylı ve hiciv yönüyle tanınan Hayret Efendi yaptığı taştir ile Mihrünnisâ Hanım'ı över. Hayret Efendi'nin bu övgüsü Mihrünnisâ'nın yazdığı bu şiirin eski edebiyata daha yakın olması şeklinde yorumlanabilir. Bunun dışında Abdülhak Hâmid'in kardeşi olması ve şiirindeki kuvvetli dili etkili olmuş olabilir.

İlk şiirleri yayımlandıktan sonra dönemin önde gelen isimleri, Mihrünnisâ Hanım'ın şiir yazmadaki başarısını şöyle nitelendirir: “*Abdülhak Hâmid Beyefendi'nin hemşiresi olan bu şairenin, bütün*

⁴⁸ İnci Enginün, “*Abdülhak Hâmid'in Mektupları-2*”, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1995, s.663.

⁴⁹ Mustafa Üstünova, “*Namık Kemal'in Özel Mektuplarında Edebî Konular*”, (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1998, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 74275), s.207.

⁵⁰ İsmail Hakkı, agy, ss.5-6.

⁵¹ Recaizâde Mahmud Ekrem, “*Hasbihal*”, ss.100-101.

⁵² Hayret Efendi, “*Taştir*”, Hazine-i Evrak, S.32, 1 Mayıs 1881, ss.508-509.; Mehmet Törenek, “*Recaizade Mahmud Ekrem'in 'Bülbül' Redifli Şiiri ve Ona Yazılan Nazireler*”, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S.14, 2000, ss.171-172.

⁵³ Abuzer Kalyon ve Filiz Kalyon, “*Adanalı Hayret Efendi'nin Şehrâyin ve Sihri Beyân İsimli Eseri*”, Çukurova Araştırmaları Dergisi, C.1, S.1, 2015, ss.127-128.

*eş'ârında hakikaten sâbite-i şaşâ vardır. Kalemindeki nezâket, fikrindeki revnak ve ciyâdet şairlerimizin hiçbirinde görülmemiş denilebilir.”*⁵⁴

Namık Kemal, 1883'te kızı Feride Hanım'a gönderdiği mektupta: “*Sen niçin şiir söylemezsin? Gazetelerde bazı hanımefendilerin saçma sapan sözlerini görüyorum. Hani o kadarını herkes söyler. Ondan bin kat âlâsını kezalik*” diyerek telkinde bulunur. Çeşitli dergi ve gazetelerde yazı yazan kadınları yeren Namık Kemal, Mihrünnisâ Hanım'ın şiirlerini beğenir. Hatta Mihrünnisâ Hanım'a mektup yazmak ister. Niyeti, “*O parlak zekâ, o cazibeli iktidar ile milletimiz içinde, gerçekten bir Mihrünnisâ bulunduğunu tebrik etmek*”tir. Ancak mektup birinin eline geçer korkusuyla yazmaktan vazgeçer.⁵⁵

Namık Kemal, Mihrünnisâ Hanım'a iletemediği takdirlerini abisi Abdülhak Hâmid'e söyler: “*Bak Abdülhak Hâmid, benim uğruna kurban olurcasına çalıştığım edebiyat-ı cedide, ne türlü tesirler gösteriyor.*” Daha sonra Mihrünnisâ Hanım'ın “*Bir Kız Ki Tanırdım*” adlı şiirinden beğenmiş olduğu;

*Sarı güldün ey âdem çiçeği
İstemezdim sana verem demegi*

beytini yazarak bu zamana kadar böylesine kuvvetli ve vicdanlı bir beytin kadınlar tarafından hatta erkekler tarafından bile yazılmadığını söyler. Namık Kemal, Mihrünnisâ Hanım'ın şiir yazmaya başlamasını yeni edebi anlayışa bağlayarak mutluluğunu şöyle ifade eder:

*“İnsan velev edebiyata ait olsun, vatanda bir ilerleme zamanında, o ilerlemeye bir dereceye kadar kendi hizmet ettiğini düşündükçe, gerçekten 'ademden bir sarı gül' peydâ olmuş da onun bari sulanmasında veya dikenini ve çöpünü temizlemeğe bahçıvanlık yapmış kadar memnun oluyor.”*⁵⁶

Abdülhak Hâmid ise Pirizâde İbrahim Bey'e⁵⁷ yazmış olduğu mektupta Mihrünnisâ Hanım'ın edebi gelişimi için şöyle yazar: “*Mihrünnisâ'nın*

⁵⁴ Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar, age, s.56.

⁵⁵ Mustafa Üstünova, age, s.206.

⁵⁶ Mustafa Üstünova, age, s.207.

⁵⁷ Abdülhak Hâmid'in ablası Fahrünnisâ Hanım'ın oğludur.

terakkisini beğendim.”⁵⁸ Daha sonra bizzat Mihrünnisâ Hanım’ın kendisine mektup yazan Abdülhak Hâmid, Mihrünnisâ Hanım’ın yazmadaki yeteneğinden şöyle bahseder: “*Mektuplarını beğeniyorum. Adeta beylerin yazışlarına tercih ediyorum! Gördüğüm kusurlar umumiyet üzere resm-i hatta râcidir. İmlâca, ifadece nekayıs değil mehasin görüyorum.*”⁵⁹ Mihrünnisâ Hanım’ın abisi Abdülhak Hâmid’e gönderdiği mektuplarında yer yer kısa beyitler görülmektedir.⁶⁰ Bu beyitler ile birlikte Hâmid, Mihrünnisâ Hanım’ın şiir yazmadaki yeteneğini fark eder ve şiirleri üzerinde değerlendirmeler yapar.

Abdülhak Hâmid başka bir mektubunda ise Recaizade Mahmut Ekrem’e Mihrünnisâ Hanım’ın şakird olduğunu söyleyerek *Talim-i Edebiyat*’ı kardeşine gönderdiğini belirtir.⁶¹ Hâmid’in değerlendirmesine göre Mihrünnisâ Hanım edebiyat alanında verdiği eserlerle uzun yıllar edebiyat sahasında ilerleyerek usta bir yazar olur. Büyük şairler tarafından takdir edilmesinin yanı sıra *Utarid Mecmuası* da bir sayısını Mihrünnisâ Hanım’a ayırarak onun iyi bir şair olduğunu gözler önüne serer. *Utarid Mecmuasının* 1919 tarihli 3. sayısının kapağında “*Nâçiz Utarid’in bu nüshası, şaire-i bî-menendimiz Abdülhak Mihrünnisâ Hanımefendiye ithaf edilmiştir*” şeklinde bir yazı kaleme alınır. Şairin eşsiz olduğu belirtilen bu sayıda Süleyman Nazif Mihrünnisâ’nın hayatı, sanat hayatı ve mizacı hakkında makale yayınlarken Faik Ali de “*Mihrünnisâ Hanım*” başlıklı bir şiir yazar. Faik Ali yazdığı bu şiirde şairin hem edebi hayatını hem de mizacını edebi bir dille anlatmaya çalışır.

*Siz, ey edibe-i ulviyye-i dehâ-hâher,
Muhadderâtımızın mihr-i sermedîsîsiniz;
Bu âsumân-ı tahassüs de muhtef-peyker
Şümûs-ı sâ’ire peyk-i cihân-ı şemsîsiniz.*

...

O ahterân-ı bülendin ziyâ-yı şi’iri gibi,

⁵⁸ İnci Enginün, “*Abdülhak Hâmid’in Mektupları 1*”, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1995, s.103.

⁵⁹ İnci Enginün, age, s.182.

⁶⁰ İnci Enginün, age, s.216.

⁶¹ İnci Enginün, age, s.252.

*Döküldü nağme-i şî'iriyenizle ruhumuza
Kadın sürûdunun âheng-i sâf û muhtecibi.*⁶²

Faik Ali, yukarıdaki mısralarda ilk olarak Mihrünnisâ Hanım'ın mizacından daha sonra şiirinden bahseder. Mihrünnisâ Hanım'ı iffetli kadınların sonsuz güneşi olarak betimler. Sonraki mısralarda ise Mihrünnisâ Hanım'ın şiirlerinin gökyüzündeki yıldızlar kadar parlak olduğunu, şiirin nağmelerinin okunduğu zaman ruha döküldüğünü, saf ve sırlar içinde olan bir kadın ahenginin nağmesi olduğunu söyler. Faik Ali'nin, Mihrünnisâ Hanım'ın hem kişiliğini hem de şiirini sonsuz, erişilmesi mümkün olmayan güneş ve yıldızlara benzettiğini görürüz. Faik Ali bu benzetmeyi yaparak Mihrünnisâ Hanım'ın şiirinin kudretinden bahseder.

Mihrünnisâ Hanım'ın şair kimliği birçok usta yazar tarafından takdir edilir. Hatta yaşamının sonlarına doğru 6 Şubat 1943 yılında İstanbul Üniversitesi'nde gerçekleştirilen ve yayım hayatında 50 yılı aşmış olan şairler adına düzenlenen *jübile* törenine Mihrünnisâ Hanım da dahil edilir. *Jübile* törenini organize eden ve düzenleyen kişi Hakkı Tarık Us' tur. Bu törende, Halid Ziya Uşaklıgil, Osman Tevfik Yalman, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Hüseyin Cahit Yalçın, Mehmet Emin Yurdakul gibi basın ve edebiyat alanında önde gelen 59 kişinin *jübilesi* yapılır.⁶³ Ancak Mihrünnisâ Hanım rahatsızlığından dolayı *jübile* törenine katılamaz. Jübile töreninde kendisinden ve eserlerinden iltifatla bahseden Hakkı Tarık Us' a göndermiş olduğu *tezkire* de şunları söyler: “*İltifatlarınıza teşekkürler ederim. Benim naçiz yazılarıma bir kıymet bahşediyorsunuz; onlar erbâb-ı kalemin güzide âsârı arasında bir gülistanda tesadüf olunmuş çalı çırpı kabilindedir.*”⁶⁴ Her zaman olduğu gibi şair bu yazısında da mütevazılığı elinden bırakmaz. Kendi şiirlerini gül bahçesinin çalı çırpısı olarak betimler.

⁶² Faik Ali, “*Mihrünnisâ Hanım*”, Utarid, S.3, 1335-1919, ss.42-43.

⁶³ Detaylı bilgi için bkz. Hakkı Tarık Us, “*50 Yıl*”, 6 Şubat 1943.

⁶⁴ “*Dün Jübilesi yapılanlardan Abdülhak Mihrünnisâ vefat etti*”, Vakıf Gazetesi, 7 Şubat, 1943.

1.5. Mihrünnisâ Hanım'ın Sanat Anlayışı Üzerinde Abisi Abdülhak Hâmid'in Etkisi

Mihrünnisâ Hanım edebiyat alemine adım attığı andan itibaren dikkatleri üzerine çeker. İlk yayımlanan şiirlerinde Abdülhak Hâmid'in etkisinde olduğu ve şiirlerinin büyük ölçüde onun şiirlerine benzediği söylenir. Bununla birlikte Ahmet Rasim, Mihrünnisâ Hanım'ın yayımlanmış olan ilk şiirlerinden birini okuduğu zaman şiirin bir kadın tarafından yazıldığına inanmaz.⁶⁵

Mihrünnisâ Hanım'ın yayımlanan ilk şiirlerinden sonra ciddi tartışmalar yaşanır. Mihrünnisâ Hanım'ın Hâmid'den etkilenmemesi imkânsız bir durumdur. Ara Nesil ve Servet-i Fünûn sanatçılarının çoğu hem muhteva hem de şekilde Hâmid'in etkisinde kalır. Hâmid'in öncülüğünü yaptığı ferdiyetçi şiiri benimseyen ve romantizm etkisinde kalan çok fazla şair bulunur. Mihrünnisâ Hanım da bu şairlerden biridir.

Tanzimat Dönemi'nin önemli edebiyatçılarından biri olan Murat Uraz, Mihrünnisâ Hanım'ın yazdığı *Benimle İshak* adlı şiirinde yer alan:

Deryâ tanzir edip samayı.

Olmuştu sema nazir-i deryâ⁶⁶

beyitinin, Abdülhak Hâmid'in;

Duruyorken hareketsiz, sessiz.

Yere inmiş göğe benzerdi deniz.

Bir Sefilenin Hasbihalinden⁶⁷ adlı şiirinde yar alan beyitiyle birebir aynı olduğunu söyler.⁶⁸ Temaları aynı olan her iki beyitte Abdülhak Hâmid'in daha sade ve anlaşılır bir dil kullandığını görürüz.

Yapılan eleştiriler üzerine Süleyman Nazif yazdığı *Mihrünnisâ Hanım* adlı makalesinde Abdülhak Hâmid'e yakın şiirler yazdığını; fakat daha

⁶⁵ Taha Toros Arşivi, “İstanbul’un Gizli Tarihi-Salah Birsel”, 1 Ocak 1983 <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/4080>, (Erişim: 15.05.2020).

⁶⁶ Mihrünnisâ Hanım, “Benimle İshak”, İkdâm Gazetesi, S.1187, 4 Kasım 1897, s.3., Hanımlara Mahsus Gazete, S.136, 11 Kasım 1897, s.4., Malumat, C.5, S.109, 25 Kasım 1925, ss.1180-1181., Utarid, S.3, 1335-1919, ss.36-37.

⁶⁷ Abdülhak Hâmid Tarhan, “Bütün Şiirleri”, haz. İnci Enginün, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013, ss.249-298

⁶⁸ Murat Uraz, “Resimli Kadın Şair ve Muharrirlerimiz-1”, İstanbul: Tefeyyüz Kitabevi, 1941, ss.136-141.

sonra kendi üslubunu yakaladığını ve çok iyi şiirler yazabilecek derecede iyi bir eğitim aldığını şu şekilde belirtir:

“Yazılarında birâder-i mu‘azzamanın mu‘âvenet-i kalemiyesi bir aralık zan ve işâ‘a edilmişti. Fakat, çok geçmeden tahakkuk etti ki kudret-i ibdâ‘ı her iki ma‘nâsıyla büyük kardeşi gibi aynı menba‘-ı hilkatten alan Abdülhak Mihrünnisâ hanımefendinin zât-ı müstesnâsında da fîtrat bir hârikâ-i velehfazâ göstermiştir.”⁶⁹

Mihrünnisâ Hanım; kimi şiirinde içerik, kimi şiirinde ise şekil bakımından Hâmid’in etkisinde kalır. Özellikle tabiat teması ile yazdığı şiirlerinde tabiatı “Hâmid” gibi romantik duyuş tarzı ile ele alır. Tabiatı bir nevi kaçış yeri olarak görür. Aradığı huzuru orada bulabileceğini şiirlerinde belirtir. Mihrünnisâ, Abdülhak Hâmid gibi tabiatı yer alan unsurları şiir olarak görür ve ilahi yaratıcıyı bu şiirleri söyleyen şair olarak betimler.

Mihrünnisâ Hanım hemen her şiirinde keder, hüznün ve ızdırap gibi temaları işleyerek karamsar bir ruh halini yansıtır. Bu ruh haline yaşadığı olumsuzlukların sebep olduğu düşünülmektedir. Bunun yanında romantizm akımının da etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Mihrünnisâ Hanım şiirinde muhtevanın yanında şekil bakımından da Abdülhak Hâmid’den etkilenir. Yine ilk olarak Hâmid’in kullandığı Batılı nazım şekilleri şiirlerinde karşımıza çıkar. Bunun dışında şiirlerinde tercih ettiği kelimelerin çoğu Hâmid’in şiirlerinde kullanılan kelimelerle aynıdır.

Görülüyor ki Mihrünnisâ Hanım edebi anlamda hemen her konuda abisi Abdülhak Hâmid’in izinden gitmiştir.

1.6. Ara Nesil Dönemi ve Mihrünnisâ Hanım

Tanzimat ve Servet-i Fünûn Dönemleri arasında yer alan dönem Ara Nesil olarak isimlendirilmiştir. Ara Nesil yazarları etkisi altında kaldığı bir önceki dönemi edebi faaliyet açısından aşamamış ve kurulmasında etkili olduğu, kendisinden sonraki neslin gölgesinde kalmıştır. Bu dönemin hem adlandırılması hem de kişi kadrosu ve neslin faaliyet gösterdiği yıllar hususunda bir kesin sonuca varılamamıştır.

⁶⁹ Süleyman Nazif, age, s.35

Ara Nesil adlandırılması ilk defa Mehmet Kaplan tarafından kullanılır. Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret ve Şiiri* adlı kitabında isim olarak “*Küçük ve günlük hassasiyetler devri: Ara Nesil*” şeklinde nitelendirir:

... bizim “ara nesil” dediğimiz 25-30 kişilik bir muharrir ve şairler grubunun, gerek hassasiyet, gerek üslûp sahasında âdetâ edebiyatımızın çehresini değiştirecek, faaliyetlerine sahne olur.

Bu devrenin karakteristiği mecmuacılıktır. Evvelki devirlerin, gazete, tiyatro ve müstakil eser neşrine mukabil, 1300’den 1314’e kadar yarısından fazlası edebiyatla yakından ilgili, 50’den çok mecmua çıkar ki, bunların sathi bir surette tetkiki dahi yeni bir his ve üslûp cereyanının hazırlanmakta olduğunu açıkça gösterir.⁷⁰

Ancak kitabın ikinci baskısında Ara Nesil ifadesi kaldırılır; fakat Ara Nesil Döneminin fikir ve olgusu aynı şekilde verilir.⁷¹ Daha sonra Mehmet Kaplan ve öğrencilerinin birlikte hazırlamış olduğu *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi IV* adlı kitapta bu neslin mensuplarının eserleri Ara Nesil başlığı altında sıralanır.⁷² Nitekim Ara Nesil ifadesi hemen herkes tarafından benimsenir ve kullanılır. Fakat Ara Nesli meydana getiren kişi kadrosunda fikir ayrılıkları yaşanır. Mehmet Kaplan 25-30 kişilik şair kadrosundan bahseder.⁷³ Daha sonra *antolojide* Ara Neslin kişi kadrosu detaylı bir şekilde ele alınır ve bu şairler arasına Mihrünnisâ Hanım da dahil edilir.⁷⁴ Mehmet Kaplan’ın yaptığı tasnif Ara Nesil şairlerinin tamamını kapsamaz.

Ara Nesil dönemi üzerine çalışma yapan Birol Emil, Mehmet Kaplan’ın görüşlerini kabul eder. “*Edebiyatımızda hassasiyet ve üslûp değişmesi bakımından mühim rol oynayan Ara Nesil, Tanzimat edebiyatının ikinci devresinden Servet-i Fünûn’a kadar bir köprü teşkil eden yirmi beş, otuz kişilik bir şair ve yazarlar zümresi*” şeklinde tanımladığı Ara Nesil’in teşekkül tarihini 1877-1895 yılları arasına koyar.⁷⁵

⁷⁰ Mehmet Kaplan, “*Tevfik Fikret ve Şiiri*”, Türkiye Yayınevi, İstanbul: 1946, ss.9-10.

⁷¹ Ersin Özarslan, “*Ara Nesil Edebiyatçısı ve Gazetecisi Mustafa Reşid Bey Hayatı ve Eserleri*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1994, s.4.

⁷² Mehmet Kaplan ve öte., “*Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi IV*”, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınevi, 1997, ss.559-603.

⁷³ Mehmet Kaplan, age., ss.9-10.

⁷⁴ Ersin Özarslan, age., s.7.

⁷⁵ Birol Emil, “*Mizancı Murat Bey-Hayatı ve Eserleri*”, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1979, ss.18-19.

Mahmut Babacan, yazdığı *Ara Nesil'de Tenkid* isimli doktora tezinde Ara Nesil dönemini meydana getiren 59 şahıstan bahseder.⁷⁶ Fakat Babacan'ın yazdığı bu tez tenkid ile meşgul olan yazarları kapsadığı için Ara Nesil kadrosunun hepsini içermez. Bu yüzden tezde Mihrünnisâ Hanım'ın adı Ara Nesil şahsiyetleri arasında geçmez.

Necat Birinci ise Ara Nesil dönemini 1880-1896 yılları arasına oturtur ve Ara Nesil'den “*yenileşme devri Türk edebiyatı tarihi içinde Tanzimat'ın ikinci nesli ile Servet-i Fünûn topluluğu arasında yer alan ve edebiyatımızda şiir, hikaye, roman, tenkit, deneme, ve tercüme sahasında, yenileşme ve değişme adına önemli bir merhale*”⁷⁷ olarak bahseder.

Ara Nesil dönemini *aktarıcı nesil* olarak tanımlayan ve teşekkül tarihini 1880-1896 yılları arasına oturtan Fatih Andı ise dönem hakkında şunları söyler:

“... çoğunluğu edebiyat tarihimiz içerisinde birinci sınıf bir mevki işgal edememiş, hep ikinci planda kalmış, fakat buna rağmen edebiyatımıza, Batı'dan yaptıkları tercüme vasıtasıyla yeni temlerin, şekillerin, tercümelerin taşıdığı yeni ifade ve kavramların girmesinde öncülük etmiş, kendilerinden evvelki birtakım edebi yeniliklerin yerleşerek kabul görmesinde mühim bir fonksiyon icra etmiş yaklaşık 25-30 kişilik bir edebiyatçı kadrosunu oluşturur.”⁷⁸

Ara Nesil hakkındaki düşüncelerine bakıldığında Fatih Andı'nın da Mehmet Kaplan'a yakın olduğu söylenebilir.

Esasında neslin yazar kadrosunun geniş olması ve belirli bir yayın organı etrafında toplanmamaları teşekkül tarihi hakkındaki kesin bilgilere ulaşmamızı sınırlamaktadır. Fakat bu dönemin yazarlarını “eski taraftarları”, “mutavassıtîn” ve “yenilikçiler” olmak üzere üçe ayırabiliriz.⁷⁹ “Mutavassıtîn” “1880 ile 1900 yılları arasında edebi faaliyette bulunan edip ve şairlerimizden eskiciler ve Batıcılar arasında kalan gruba verilen

⁷⁶ Mahmut Babacan, “*Ara Nesil'de Tenkid*”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1993.

⁷⁷ Necat Birinci, “*Nabizade Nazım*”, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987, s.V.

⁷⁸ Fatih Andı, “*Ara Nesil Şairi Mehmed Celâl*”, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1995, s.VI.

⁷⁹ Şerif Aktaş, “*Edebiyatımızda Geçen Asrın Sonlarında 'Mutavassıtîn' Grubunun Edebi Düşüncesi Hakkında*”, İstanbul: Birinci Millî Türkoloji Kongresi Tebliğleri, Kervan Yayınları, 1980, s.71.

*isimdir.*⁸⁰ “Mutavassıtın” üzerine yoğunlaşan Himmet Uç “mutavassıtın” yerine “ılımlılar” terimini kullanır.⁸¹

Cafer Gariper de yazar kadrosunun fazlalığını dile getirerek bu dönemi tek başlık altında tasnif etmenin yanlış olacağını söyler. Nitekim Ara Nesil Dönemini, “Klasik edebiyatı sürdürmek isteyenler”, “Eski ile Yeni arasında yer alanlar” ve “Yenilikçiler” olmak üzere 3’e ayırarak Şerif Aktaş’ın yaptığı tasnife yakın bir tasnif üzerinde durur.⁸² Cafer Gariper’ in tasnifine göre Mihrünnisâ Hanım’ı “Eski ile Yeni arasında yer alanlar” başlığı altında değerlendirebiliriz. Çünkü şairenin şiirlerine baktığımızda hem klasik şiirin hem de yeni şiir anlayışının izleri görülür.

Ara Nesli meydana getiren yazarlar hemen her edebi türde eser kaleme alır. Bu neslin edebi faaliyeti daha çok Hâmid ve Ekrem tesiri altında Batı eksenli şekillenir. Fakat klasik Türk edebiyatını da tamamen yok saymazlar. Yani eski ile yeni, Doğu ile Batı ve gelenek ile modern iç içedir. Batı ile temasın sonucunda edebi türlerde dil, üslûp, vezin ve kafiye gibi konularda aşınmalar yaşanır. Yazarlar yeni bir şiir dili arayışına girer ve Batı tarzı olan nazım şekilleri kullanılmaya başlanır. Yine Batı’dan yapılan tercüme yoluyla edebiyatımıza giren romantizm akımının belirgin özelliklerinden insanın kendine sığınması, tabiata kaçışı ve duygularını ifade etmede lirizme dayanması Ara Neslin edebi anlayışında kendini gösterir.⁸³

Mehmet Kaplan ve öğrencileri tarafından Ara Nesil kadrosuna dahil edilen Mihrünnisâ Hanım’ın şiirlerinde hem klasik edebiyatın hem de yeni edebiyatın izleri görülür. Mihrünnisâ Hanım, Hâmid ve Ekrem’in öncülüğünü yaptığı ferdiyetçi şiir anlayışının yanında romantizm akımının özelliklerini benimser. Bu yüzden Mihrünnisâ yenilikçi şairler ve klasik edebiyatı savunan şairlerin takdirini kazanır.

⁸⁰ Himmet Uç, “*Farklı Bir Batılılaşma Anlayışını Temsil Edenler: Mutavassıtın*”, Ankara: Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2006, s.407.

⁸¹ Himmet Uç, “*İlmliler ve Edebi Tenkit*”, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1990, s.2.

⁸² Cafer Gariper, “Ara Nesil” *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000*, ed. Ramazan Korkmaz, Ankara: Grafiker Yayınları, 2007, ss.117-118.

⁸³ Ersin Özarslan, age, s.14.

2. BÖLÜM

ABDÜLHAK MİHRÜNNİSÂ HANIM'IN ŞİİRİ

Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle birlikte etkisini günden güne arttıran yenilikçi tavır, Türk şiirine de sirayet eder. Klasik edebiyatın temel yapı taşı olan şiir türünde farklılıklar; o zamana kadar duyulmamış yeni bir dil şuuru, yeni mefhumlar ve yeni bir düşünce görülmeye başlar.⁸⁴

Türk şiirinin yenileşme sürecinde öncü isimler vardır. Bu isimler, Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa'dır. Şinasi, 1859 yılında Lamartine, Fenelon ve La Fontaine gibi şairlerden yaptığı şiir tercümelerini *Tercüme-i Manzume* adıyla yayımlar. Bu sayede ilk defa akıl, kanun, hak, adalet, devlet, medeniyet, millet gibi yeni kelimeler ve kavramlar şiire girmiş olur. Bunun yanında ilk defa eski şiirden farklı bir şekilde tabiatın, aşkın ve insanın algılandığı görülür. Bundan sonraki süreçte Şinasi yazdığı *Münacat* adlı eserinde ve Reşid Paşa için yazdığı kasidelerde yenilikleri sürdürür. Şinasi *Münacat* adlı eserinde eskinin ağır, ağıdalı, anlaşılması güç mazzunlardan oluşan cümleleri atarak yerine sade, kısa, apaçık belli olan cümleler kullanır.⁸⁵

Şinasi'nin açmış olduğu yolda yürüyen Namık Kemal (1840-1888)⁸⁶ ve Ziya Paşa (1825-1880)⁸⁷ yeni Türk şiirinin inşasında etkili olur. Namık Kemal Şinasi'nin yazdığı *Münacat* adlı eserinden etkilenir ve *Hürriyet Kasidesi*, *Vaveyla*, *Vatan Şarkısı* ve *Vatan Mersiyesi* gibi şiirler yazar. Namık Kemal yazdığı bu şiirlerle Türk şiirine vatan, millet, halk, hak, hürriyet, istiklal ve eşitlik gibi yeni kavramlar getirerek sanatın sosyal, siyasal meselelerle tanışmasına zemin hazırlar. Bununla birlikte toplumun kendi meselelerine eğilmesine ve çözüm bulmasına önyak olur. *Hürriyet Kasidesi* başlıklı şiirle hürriyet kavramının peşine düşer ve Fransız romantik şairlere yaklaşarak yeni bir muhteva ortaya koymaya çalışır. Namık Kemal

⁸⁴ Detaylı bilgi için bkz; Ahmet Hamdi Tanpınar, "19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi", İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.

⁸⁵ Mehmet Kaplan "Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1", İstanbul: Dergâh Yayınları, 1979, s.255.

⁸⁶ Detaylı bilgi için bkz: Önder Göçgün, "Namık Kemal'in Şairliği ve Bütün Şiirleri", Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1999; Önder Göçgün, "Namık Kemal", Ankara: Akçağ Yayınları, 2014.

⁸⁷ Detaylı bilgi için bkz: Bilge Ercilasun, "Ziya Paşa", Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.

sadece muhtevada değil şekil bakımından da yenilik yapar. *Vaveyla* adlı eserindeki dokuz dizeli beş bentten oluşan *Hilal-i Osmani* adlı şiiri şekil bakımından yapılan yenilikler için önemli bir örnektir.⁸⁸

Ziya Paşa ise Namık Kemal ve Şinasi ile kıyaslandığında yenilik konusunda bir adım geride kalmıştır. Kenan Akyüz'ün ifade ettiği gibi Ziya Paşa yeni Türk edebiyatının geliştirilmesinde şiirlerinden çok fikirleri ile hizmet etmiştir.⁸⁹ Ziya Paşa eski şiirin teknik özelliklerine ve eski şiirin estetiğine bağlı kaldığı için yenilik açısından Şinasi ve Namık Kemal kadar ses getirememiştir. Ancak 1859 yılında yazmış olduğu *Terci-i Bend* ile edebiyat alanında kendini kabul ettirmiştir. Ziya Paşa'nın Batılılığı, düşüncelerinin muhtevasında görülür. Onun fikirleri de Şinasi gibi “akıl, hak, hürriyet, medeniyet, kanun ve adalet” gibi sosyal unsurlara dayanır. *Terci-i Bend*'de insanın kâinat karşısındaki şaşkınlığı, hayatı ve kâinatı sorgulaması, aklın idrakteki yetersizliğini dile getirmesi Türk şiirinde yenidir.

Türk şiirinin değişiminde ve gelişiminde asıl büyük atılımı Abdülhak Hâmid (1852-1937)⁹⁰ ve Rezaizade Mahmud Ekrem (1847-1914)⁹¹ yapar. Hâmid ve Ekrem, Tanzimat birinci neslin merkeze aldığı sosyal sanat anlayışı yerine insanı merkeze alır. Ekrem ile birlikte edebiyat, toplumun eğitilmesi için kullanılan bir araç olmaktan çıkar. Daha ziyade bireyin kendi çıkarları doğrultusunda kullanılan bir araca döner. Ancak, Ekrem'in şiirine baktığımız zaman klasik şiir anlayışından kurtulamadığını görürüz. O daha ziyade şiir hakkındaki fikir ve düşünceleriyle ön plana çıkar. Ekrem'e göre: “Şiir mutlak ahlaka, mantığa uymak zorunda değildir. Güzellik amacı dışında fikirler, ahlak telkini veya öğretme amacı şiirde aranmaz. Şiirde fikirler bulunmalı ama açıkça savunulmamalıdır.”⁹²

⁸⁸ Kenan Akyüz, “*Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*”, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2010, s.25.

⁸⁹ Kenan Akyüz, age, s.44.

⁹⁰ Detaylı bilgi için bkz: İsmail Parlatır, “*Abdülhak Hâmid Tarhan*”, Ankara: Akçağ Yayınları., 2014.

⁹¹ Detaylı bilgi için bkz: İsmail Parlatır, “*Rezaizade Mahmud Ekrem*”, Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.

⁹² İnci Enginün, “*Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*”, İstanbul: Dergâh Yayınları., 2010, s.490.

Şiirin tamamen mutlak ahlaka veya mantığa uymak zorunda olmadığını dile getiren Ekrem, *Talim-i Edebiyat* adlı eseriyle de yeni Türk şiirine yeni bir soluk getirmeyi hedefler. Ona göre, güzel olan her şey şiirin konusu olabilir ve hissi, hayali ve fikri olan tüm şeyler şiirine yansır. Şiiri bir bütün olarak kabul eden Ekrem, muhtevada olduğu gibi şekilde de yenilik yapmaya çalışır. Bunun dışında Tanzimat birinci neslin hedeflediği günlük konuşma dilini edebiyata aktarma anlayışından uzaklaşarak bir dilin kendine has üslubu olması gerektiğini savunur.

Abdülhak Hâmid de yeni Türk şiirinde öncülük yapan ve şiirin gelişmesine katkıda bulunan şairlerdendir. Hâmid, Ekrem'in teorik alt yapısını oluşturduğu yenilikçi anlayışı pratiğe döker. Bu yenilikçi anlayış şairin Makber adlı şiirinde karşımıza çıkar. Hatta Hâmid Makber Mukaddimesi'nde yeni şiiri tanımlamaya çalışır. Ona göre;

*“İnsan bazı kere, hatırına gelen bir hayali tanıyamaz, o kadar güzeldir. Zihninde uçan bir fikre yetişemez, o kadar yüksektir. Kalbinde doğan bir hissi bulamaz, o kadar derindir. Bu acz ile feryad koparır, yahut pek karanlık bir şey söyler, yahut hiçbir şey söyleyemez de, kalemini ayağının altına alıp ezer. Bunlar şiirdir!”*⁹³

Hâmid, Ekrem gibi hayale ve duyguya önem verir. Abdülhak Hâmid Batı sanatında yenilik olarak gördüğü hemen her şeyi Türk şiirinde uygulamaya çalışır. Klasik şiirde daha önceden hiç kullanılmamış kalıplar kullanarak aruzun olmadığı kafiyesiz şiirler yazmaya başlar ve geleneksel şiir anlayışından ayrılır. Yenilik anlamında asıl kırılma Hâmid'in *Sahra* adlı şiir kitabını yazmasıyla olur. Hâmid bu kitabında J.J. Rousseau ekseninde tabiatı ele alır ve şehir-kır tezatlığına yer verir. Klasik edebiyatın; donuk ve geleneğe bağlı kalarak anlatılan cansız tabiatı yerine, Batı'nın; tabiatı hissetmeye, duymaya ve ona yeni bir ruh vermeye dayalı olan şiir anlayışını benimser.

Hâmid ve Ekrem dışında 1880-1895 yılları arasında şiirler yazan bir diğer şahsiyette Muallim Naci'dir. Şiir yazdığı dönemde birçok yazar tarafından yeniliğin karşısında duran bir şahsiyet olarak görülmüş ve çok fazla eleştirilmiştir. Ancak Muallim Naci'nin yayımladığı birçok şiiriyle

⁹³ Mehmet Kaplan, “*Şiir Tahlilleri 1 (Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar)*”, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013, s.82.

genç yazarları etkilediği yadsınamaz. Muallim Naci genellikle eski şiirin etkisiyle yazmakla birlikte bütün şiirleri için aynı şeyi söylemek doğru değildir. Nitekim Tanpınar, Muallim Naci'nin şiiri ile ilgili şunları söyleyerek; “*iyi okunursa, mutlak eski taraftarlığının bir masal olduğu görülür. Hakikatte o, iyi ve güzel manalarında şark ile garbın arasında bir fark olabileceğine inanmıyor ve milliyetperverliği bir nevi gelenek fikriyle tefsir ediyordu*”⁹⁴ konuya açıklık getirir.

Türk şiirinde yenilik adına öncülük yapmış olan şairlerin neredeyse tamamı kendisinden sonraki sanatçıları etkilemiştir. Mihrünnisâ Hanım da hem muhteva hem de şekil bakımından yukarıda bahsettiğimiz şairlerin izinden gitmiştir. Özellikle romantizmin hem Tanzimat birinci nesle hem de ikinci nesle etki eden yanını şiirlerinde kullanmıştır.

2.1. Şiirlerin Yapı, Şekil ve Muhteva Bakımından İncelenmesi

2.1.1. Muhteva

17 Eylül 1881 yılında *Hazine-i Evrak* mecmuasında *Nazire ve Bir Kız Ki Tanırdım* adlı iki şiirle yayın hayatına başlayan Mihrünnisâ Hanım'ın dergi ve gazetelerde yayımlanmış 14 şiirine rastladık. Şair 1943 yılına kadar aralıklı olarak dönemin önde gelen dergi ve gazetelerinde şiirlerini yayımlamıştır. Tespit ettiğimiz bu şiirlerinin ana temalarını; aşk, özlem, hüzn, keder, ölüm, hastalık, vatan sevgisi, kahramanlık ve tabiat oluşturmaktadır.

Mihrünnisâ Hanım'ın şiirinde klasik şiirin ve Türk şiirinin yenileşmesinde etkili olan Şinasi, Namık Kemal, Recaizade Mahmud Ekrem ve Abdülhak Hâmid'in etkisi görülür. Bunların yanında şairin hayatında yaşanan olumsuzluklar, ülkenin içinde bulunduğu zor koşullar da şiirine yansımıştır.

2.1.1.1. Özlem

Mihrünnisâ Hanım'ın şiirlerinde özlem en sık rastlanan temalardan biridir ve şairin, şiirlerinde birkaç şekilde görülmektedir. Özlem teması kimi

⁹⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, age, s.534.

zaman anneye, kimi zaman geçmişe kimi zaman da memlekete duyulan özlem olarak karşımıza çıkar. Şair yaşadığı kayıplardan sonra kaybettiği kişiyi veya şeyi elde etme çabasına girer ve bunu şiirlerine aksettirir.⁹⁵

Mihrünnisâ Hanım'ın hayatı Osmanlı Devleti'nin zor zamanlardan geçtiği döneme denk gelmektedir. Şair, Osmanlı'nın eski ihtişamında olmadığı ve gittikçe topraklarını kaybettiğinin farkındadır. Bu durum şairi derinden etkiler ve yer yer şiirlerine yansır. Şair, bir seyahati sırasında bir zamanlar Osmanlı'nın hüküm sürdüğü yerleri görünce hüzünlenir ve maziyi şu şekilde yad eder.

Ya Rab: ne büyük dağ, ne güzel mevki '-i uzlet

Cinler mi, periler mi eder burda ikâmet

...

Vadisini çamlar bürümüş bir siyeh orman

Bir leyle-i yeldâ gibi bulmazdı nihâyet

...

Câri olan enhâr o karanlıklar içinden

Etrâf ü havâliye eder bahş-ı rütûbet⁹⁶

Yolculuğu esnasında Viyana eyaletinden geçen şair gördükleri karşısında hayrete düşer. Dağın ihtişamından, büyüklüğünden etkilenir ve bu yerin insanlardan uzaklaşıp Allah'a ulaşmak için uygun bir yer olduğunu anlatmaya çalışır. Nitekim sonraki mısradaki bu görüşünü doğrulayacak şekilde ıssız olan bu yerde cinlerin mi yoksa perilerin mi yaşadığını sorar. Devamında simsiyah bir orman şeklinde her yeri çamların bürüdüğünü belirterek ormanı sonsuza kadar devam eden bir geceye benzeter. Cinler ve periler gibi soyut mefhumların, siyah ürpertici ormanların şiirde işlenmesi romantik duyumsamayla açıklanabilir. Yine nem ve rutubet de romantik etkiyle hissedilen yalnızlığı, kimsesizliği ve korkuyu çağırıştırır. Şair, şiirin sonunda bir zamanlar bu yerleri fetheden askerleri düşünerek şunları söyler:

Birdenbire pîşimde o dem oldu nümâyân

Rü'yâ gibi bir ceş-i hayâlât-ı hamîyyet

⁹⁵ Nurullah Çetin, "Bütün Eserleri 2 (Şiir Çözümleme Yöntemi)", Ankara; Akçağ Yayınları, 2017, bs. 14, ss.62-63.

⁹⁶ Mihrünnisâ Hanım, "Viyana Civarından Geçerken", Utarid, S.3, 1335-1919, s.40.; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, age, s.964.

Vakitle o mevkileri işgâl eden erler

*Ecdâdım olan kâfile-i rahmet ü cennet*⁹⁷

“Ansızın önümde rüya gibi gayretli ve şerefli bir ordu göründü” diyerek zamanında Viyana’yı fetheden şerefli askerleri cennete alması için Allah’a dua eder. Bu şiirde Mihrünnisâ Hanım romantizmi hem endişe, korku ve yücelikle algılayarak hem de toplumsal konuları işleyerek anlatır. Yani şair; korku, endişe ve melankoli ile ecdad, vatan ve askerlerin kahramanlığını birleştirerek romantizmi bütün özellikleriyle ele alır.

Şair, daha çok millî duyguların ağır bastığı *Bir Cerihadâr-ı Hezimet Lisanından* adlı şiirinin bir bölümünde de maziye hatırlar ve gençliğinin bittiğini bir kesit ile anlatır:

Yâ Rabbi o eski ben miyim ben?

Bir mezbeleye döner mi gülşen?

Kaddim eğilip yüzüm sararmış,

Ben böyle mecâlsiz değildim,

Bilmem ne için bu hâle geldim?

...

Şimdiyse şu kâ’inât-ı yekser,

Mahzûn mahzûn bana gülümser;

*Bî-gâne bana bütün bu yerler...*⁹⁸

Şair, ilk olarak yaratıcıya eskisi gibi genç olup olmadığını ve gül bahçesinin bir çöplüğe nasıl döndüğünü sorar. Bu kısımda şair kendi ‘Öz Ben’ine yönelerek kendi kendini sorgular. Bunu romantizmdeki ferdiyetçilikle açıklayabiliriz. Romantik anlayışa göre; sanatçı trajik bir şekilde kendi ‘Öz Ben’ine yönelip kendini, Allah’ı ve doğayı tanıyıp anlama çabasına girer. Şiirin devamında melankolik bir tavırla boynunun eğilmiş ve yüzünün sararmış olduğunu söyler. Eskiden böyle güçsüz çelimsiz olmadığını, her şeye sevgi duyduğunu, ruhunun kuş gibi uçar halde olduğunu ve kır kır gezdiğini anlatır. Şu anda ise dünyadaki her şeyin hüzünlü bir şekilde kendisine güldüğünü ve bir zamanlar gezdiği yerlerin kendisine yabancı olduğunu söyler.

⁹⁷ Mihrünnisâ Hanım, “*Viyana Civarından Geçerken*”, s.964.

⁹⁸ Mihrünnisâ Hanım, “*Bir Cerihadâr-ı Hezimet Lisanından*”, Servet-i Fünûn, C.59, S.1528, 26 Kasım 1925, ss.18-22.

Şair, *Benimle İshak* adlı şiirinde de ebedi huzurun olduğu saadet diyarına duyduğu hasreti konu alır. Şair, İshak denilen kuş ile karşılıklı sohbet ediyormuş gibi mısraları inci gibi işler. İshak kuşuna bu dünyanın bir gün son bulacağını ve birlikte ebedi saadet diyarına gitmeleri gerektiğini şu mısralar ile anlatır:

*Bir âlem-i bî-karârdır bu,
Bir âlem-i pâyidârdır o...
Gel eyleyelim seninle hicret,
Dursun ebedî bu hâk-i hasret⁹⁹*

İnsan, bazen içinde yaşadığı dünyanın dışına çıkmak ister. Bu istek bir nevi mutsuzluktan ve sıkıntılardan kurtuluş olarak yorumlanabilir. Şair de yukarıdaki mısralarda *İshak* denilen kuş ile karşılıklı konuşuyormuş gibi yaparak bu dünyanın bir gün son bulacağını ve birlikte ebedi saadet diyarına yola çıkıp hasreti sonlandırmaları gerektiğini söyler. Bu dünyada sürgün hayatı yaşıyormuşçasına davranır. Özellikle romantik şairlerde içinde bulunduğu yeri terk edip başka bir âleme kaçma mefhumu çok görülür.

Mihrünnisâ Hanım *Bir Hatıra* başlıklı şiirinde de çocukluğuna dair hatıralarını anlatır. Bu şiirinde dadısıyla yaşadığı hem güzel hem de hüznü anları biz okurlarıyla paylaşır. Şiirde dadısını konu aldığı için bu şiiri *Anne Sevgisi* başlığı altında daha detaylı ele alacağız.

2.1.1.2. Sevgi

2.1.1.2.1. Anne Sevgisi

Mihrünnisâ Hanım iki yaşındayken babası vefat eder ve yetim bir kız çocuğu olarak büyür. Onun yetiştirilmesinde annesi Münteha Hanım ve ağabeyleri Abdülhalik Nasûhî ile Abdülhak Hâmid önemli rol alır. Baba figüründen yoksun büyüyen Mihrünnisâ Hanım annesine büyük bir hayranlık besler ve bazı şiirlerinde ona ilahi bir güç yükler.

*İlâhi bir güzellik var nümâyândır civârından;
Güzâr etmiş sanırsın hep melekler rehğüzârından.¹⁰⁰*

⁹⁹ Mihrünnisâ Hanım, “*Benimle İshak*”, s.3.

¹⁰⁰ Mihrünnisâ Hanım, “*Validem*”, *Servet-i Fünûn*, C.58, S.36-1510, 23 Temmuz 1925, s.146.

Şair, bu beyitte yukarıda belirtildiği gibi annesine ilahi güçler yükler ve her nereye giderse bu güzelliğin annesiyle birlikte olduğunu belirtir. Şair, gezdiği dolaştığı yerlerden melekler geçmiş sanırsın diyerek annesini meleğe benzetir ve gözle görülmeyen soyut bir varlık olan melek üzerinden annesini tasvir etmeye çalışır. Yukarıdaki beyitte olduğu gibi klasik şiirde de padişaha, vezirlere övgü sıkça işlenen bir konudur. Klasik şairler padişahlara yücelik atfederler ve onları överler. Mihrünnisâ Hanım da bu noktada klasik şairlere yaklaşılarak annesine yücelik atfeder ve onu över.

Mihrünnisâ Hanım *Validem* adlı şiirinde aslında yapmak istediği şey tabiat ile annesini birleştirmektir. Şair bu beyitlerde aydınlık ve karanlık günlerinde annesinin özlemiyle şiirler okuduğunu fakat bu şekilde de gönlünün derunundaki elemelerin dinmediğini dile getirir. O elemli anların sıkıntısıyla; annesinin ayrılık kabristanının servi ağaçlarıyla dolu korunaklı gölgeliğinden yanına geldiğini vehmeder. Bu ilişki aşağıdaki mısralarda açıkça görülmektedir.

*Okurdu nûr ve zulmetde nice manzume-i garrâ
Ki fark olmazdı bir kalbin nihân-ı âh û zarından
Gelip çağırır sanırdım ol zaman ben validemi heyhat:
O servistân-ı hicrânın derûn-ı sâye-dârından¹⁰¹*

Tabiat ile anneyi birleştirme hususunda Mihrünnisâ Hanım'ın abisi Abdülhak Hâmid Tarhan'dan etkilenmiş olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Mehmet Kaplan, Abdülhak Hâmid'in *Validem* adlı şiirinde annesi ile tabiat arasındaki ilişkiyi gösteren mısraları inceler ve Hâmid'in annesi ile tabiat arasında bir ilişki kurduğunu dile getirir.¹⁰²

Mihrünnisâ Hanım *Bir Neşide* adlı şiirinde ise annelik metaforu üzerinde durur. Yine tabiat ile anneliği bir arada kullanır.

*Kuşlar kaçardı zelzele-i rüzgâr ile,
Bir kuş fakat dururdu büyük bir karâr ile;
Emvâc-ı pür tehevür deryaya hem-civâr
Sazlıkta yavruları bî-tâb-ı intizâr...
Çok cüst ü cûlar etdi fakat, hikmet-i Hudâ,*

¹⁰¹ Mihrünnisâ Hanım, "*Validem*", s.146

¹⁰² Mehmet Kaplan, "*Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1*", İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017, ss.347-350.

*Hiçbir tarafta bulmadı bir zerre-i gıdâ.
Cismen bu kuş küçüktü fakat hilkatden büyük,
Ondan o yavrular ise elbette çok küçük.
Müthiş kararı bağıteten icrâya azm ile,
Bî-çâregîye karşı denir azm ü rezm ile
Baktım kanatlarıyla du‘â etti ibtidâ,
Hazırlandı ölmeye bir cism-i cân-fedâ,
Bilmem ne oldu kaldı hayâlimde yâdigâr,
Bir aşk-ı mâderi ile bir zulm-i rüzgâr.¹⁰³*

Şair, bir kuş metaforu üzerinden anneliği anlatmaya çalışır. Rüzgârın güçlü sarsıntısına rağmen yavrularını bırakmamak için yerinden kıpırdamadığını, denizin dalgalarından korkmadığını, yavruları için her yerde yiyecek aradığını, azim ve mücadele ile çaresizliğe boyun eğmediğini söyler. Bütün bu yaşananlardan sonra şair zihninde canlanan şeyin sadece annelik aşkı ve rüzgârın zulmü olduğunu söyler. Mihrünnisâ Hanım romantik anlayışla yazdığı bu şiiri tabiatı seyrederek, bire bir gözünün önünde olan şeyleri görerek yazdığı aşikardır. Bu doğayı seyrederek şairlerin gördükleri güzellikleri algılayarak kendi duyuş tarzıyla şiir yazma anlayışı romantizm akımından gelmektedir. Bu anlayış Mihrünnisâ Hanım'ın da içinde yer aldığı Ara Nesil şairlerinde görülmektedir. Bu konuya *Tabiat* başlığı altında daha kapsamlı değineceğiz.

Şair, *Bir Hatıra* adlı şiirinde ise çocukluğuna dair anılarını, hatıralarını dile getirir. Doğal olarak şair ona bir nevi annelik yapmış olan dadısından da bahseder ve dadısına olan sevgisini anlatır. Şair, bunun yanında bu şiirinde annesinin doğduğu yere değinir ve annesini de bu şiirde anar.

*Kuşlar büyüden kubbe-i seyrande ser-âzâd
Uçmakta idi göklere bir nazlı salıncak
Etmişti bu eğlenceyi Çerkes dadım icâd
Ağlardı fakat kendisi bilmem neden ancak¹⁰⁴*

Şair, kuşların büyüden etkilenip başıboş bir şekilde kubbe üzerinde dolaştığını, nazlı bir salıncığın göklere uçtuğunu söyler. Bu eğlenceli oyunu

¹⁰³ Mihrünnisâ Hanım, “*Bir Neşide*”, Servet-i Fünûn, C.58, S.49, 22 Ekim 1925, s.335.

¹⁰⁴ Mihrünnisâ Hanım, “*Bir Hatıra*”, s.19.

Çerkes dadısının icat ettiğini belirtir. Son dizede ise dadısının ağladığını ve kendisinin bunun nedenini bilmediğini söyler. Şair, sonraki dizelerde ise dadısının neden ağladığını biz okurlara açıklar.

*Git oyna kızım derede ol sevgili hâtun
Ayrılmaz idim gülmez ise ben kucağından
Eylendi ânın hüznü benim kalbimi mahzun
Anlardım o yâd ellere düşmüş ocâğından¹⁰⁵*

Şaire gidip oynamasını, uslu kız olmasını söyler. Şair, dadısının gülmesi hususunda şart koşar ve yoksa kucağından ayrılamayacağını söyler. Dadısının üzüntüsünün kendi kalbine hüznü verdiğini dile getirir. Son dizede ise yukarıda bahsedildiği gibi dadısının neden bu kadar hüznü olduğunu, yabancı bir diyarda bulunduğunu, dadısının üzüntüsünün sebebinin anladığını söyler.

Mihrünnisâ Hanım'ın annesi de dadısı gibi Çerkes'dir. Annesinin köle olarak Kafkasya'dan getirildiğini daha sonra bir konağa satıldığını ve konakta babasıyla tanışarak evlendiğini hayatı kısmında işlemiştik. Aslında dadısının yaşadığı bütün üzüntülerin aynısını şairin annesi de yaşamıştır. Hatta sonraki dizelerde annesinin de hayatından bahseder.

*Neş'et-gehidir mâderemin de o mevâki
Gezmişti o yerlerde çocukken o melek-zâd
Vâk'emiş, evet cümlesi rü'yâ gibi vâk'a
Rü'yâ fakat benzemiyor hiç de bu feryâd¹⁰⁶*

Yukardaki dörtlükte annesinin dadısıyla aynı kaderi paylaştığını söyler. Şair şiirin son dörtlüğünde dadısının hatırasını hatırladıkça hüznülendiğini, hâlâ dadısının şaire merhamet ve şefkatle baktığını söyler ve sonunda kendisini mutlu edenler için dua eder.

*Hâlâ veriyor hâtıranız kalbime hicrân
Hâlâ geliyor gözlerinizden bana rikkat
Ey nâr-ı nigâhiyle edenler beni şâdân
Olsun size nâr-ı ezel-î meskat-ı rahmet¹⁰⁷*

¹⁰⁵ Mihrünnisâ Hanım, "Bir Hatıra", s.19.

¹⁰⁶ Mihrünnisâ Hanım, "Bir Hatıra", s.19.

Mihrünnisâ Hanım yukarıda incelediğimiz üç şiirinde de annelik üzerinde durmuş ve anneliğin ne kadar kutsal bir görev olduğunu dile getirmiştir. Bu üç şiirinde de tabiat ile anneliği birleştirmiş, tabiatı hareketli ve canlı olarak kullanmıştır.

2.1.1.2.2. Vatan Sevgisi, Kahramanlık ve Millî Duygular

Mihrünnisâ Hanım, yaşadığı dönem itibarıyla Osmanlı Devleti'nin son dönemlerdeki savaşlarına tanıklık etmiştir. Ülkenin içinde bulunduğu karışık ortam, Balkan Savaşları ve 1. Dünya Savaş'ından kaynaklanan çalkantılı ortam şairin şiirlerine yansımıştır. Bunun dışında Namık Kemal'in romantizmden etkilenerek Türk edebiyatına kazandırdığı vatan, millet, hürriyet, adalet gibi sosyal meselelerinde Mihrünnisâ Hanım'ın şiirine yansıdığını söyleyebiliriz. Ancak Mihrünnisâ Hanım, sosyal meseleler ve iç karışıklıklar olmasına rağmen çekingen ve içe dönük karakterinden dolayı sosyal meselelere ilgisiz kalmış ve bu konu ile ilgili çok az şiir yazmıştır.

Mihrünnisâ Hanım'ın, vatan sevgisini ve millî duyguları konu alarak yazdığı iki şiiri vardır. Bunlardan biri şairin 1919 yılında *Utarid* dergisinde yayınlanan *Viyana Civarından Geçerken* adlı şiiridir. Bir diğeri ise *Servet-i Fünûn* dergisinde 1922 yılında yayınlanan *Bir Cerihadâr-ı Hezimet Lisanından* adlı şiiridir.

Şair, *Bir Cerihadâr-ı Hezimet Lisanından* adlı şiirinde kahramanlığı ve vatan sevgisini ana tema olarak kullanır. Devletin yaşadığı yenilgiler şaire acı verir. Şair, şiirin bir bölümünde savaşın ortasındaymış gibi davranır ve gördüklerini birebir anlatır.

Yâ Rab ne bu âteşin dümânlar...
Yükselmede muhtazır figânlar.
Maderleri ser-be-hâk-i hicrân;
Bin zulm ile can veren yetîmân,
Girdâbe-i hûn içinde gâltân...
Peyrev bir nâzikver ü nîsvân;
Çeşmimde durur o kanlı hey'et,

¹⁰⁷ Mihrünnisâ Hanım, “*Bir Hatıra*”, s.19.

*Cism-i vatan ol velî ni 'met'*¹⁰⁸

Savaştan dolayı dumanların yükseldiğini, can çekişen yaralıların feryat figan bağırdıklarını, ölenlerin annelerinin toprak başında yani mezar başında olduğunu söyler. Şair bu bölümde hem romantizmi hem de realizmi iç içe verir. Bir yandan askerlerin inlemelerini korku ve endişeyle karşılarken bir yandan da bire bir savaş meydanındaymış gibi gördüklerini değiştirmeden ele alır.

*Artık yetiş ey cüyûş-ı nusret,
Mazluma eren yed-i inâyet,
Verdir bu felakete nihâyet;
Zâlim görecek cezâyı elbet.*¹⁰⁹

Daha sonra askerin vicdanından ve şehirlilerin kurtarıcısı olduğundan bahseder.

*Asker verecek bu hâle pâyân,
Asker o ümîd-i kalb ü vicdân;
Asker o birâderân ü yârân,
Asker o rehâ-kârân-ı büldân;
Asker bevârik-ı celâdet,
Asker o havârik-ı hamâset,
Def-i şer için olup şitâbân,
Gâzî ve şehid olan muhibbân,
Kurtar vatan-ı azizi şâd et,*¹¹⁰

Şiirin devamında millî duygular tavan yapar ve şairi derinden etkileyen olaylar meydana gelir. Ay yıldızlı bayrağın solduğunu ve bu durumun ona yaraşmadığını belirterek bayrağın tasvirini yapar.

*(Gözlerinin önüne yere düşmüş bir bayrak gelir)
Ey necm-i gazâ hilâl-i şevket.
Gülgûn âlem-i muzafferiyet;
Vechin niçin olmuş öyle muğber;
Mağribte kalan semâya benzer?*

¹⁰⁸ Mihrünnisâ Hanım, “Bir Cerihadâr-ı Hezimet Lisanından”, Servet-i Fünûn, C.59, S.1528, 26 Kasım 1925, ss.18-22.

¹⁰⁹ Mihrünnisâ Hanım, “Bir Cerihadâr-ı Hezimet Lisanından”, ss.18-22.

¹¹⁰ Mihrünnisâ Hanım, “Bir Cerihadâr-ı Hezimet Lisanından”, ss.18-22.

Nevvâr yüzün revâ mı pür hâk.

...

*Ettin bize ey şerefli râyet!
Kaç yüz seneden beri refâkat,
Solmak ne revâ güzel hilâlin,
Olmakta tebâh reng-i âlin,
Billah yaman olur zevâlin,¹¹¹*

Şair bayrağın solgun, harap olmuş, dehşet verici durumlarından bahsettikten sonra tekrardan canlanıp dirilmesi için bayrağa seslenir. Tekrardan ayağa kalk ve yüksel, kale başının tacı ol ve intikam kanı bulaşmış ol diyerek telkinlerde bulunur.

Bayrak ve sancak motiflerini şiirlerinde kullanarak Türk toplumunda millî şuuru ayakta tutan şairler gibi Mihrünnisâ Hanım da bu dönemde halka destek verir. Şair aslında bayrak üzerinden vatana seslenir. Vatanın tekrardan dirilip eski günlere dönmesini, yeniden cihanın hakimiyetini sağlamasını ister.

*Şem 'i ezelîsin ol fîrûzân!
Fevkinde kayâfil sürûşân
Pâyında mevâkib hurûşân,
Yüksel mütehavvil-i kıyâm ol!
Tâc-ı ser-i kal'â vü hıyâm ol!
Alûde-i hûn-ı intikam ol!
Uç göklere nâil-i merâm ol!¹¹²*

Şiirin sonlarına doğru millî duygular, vatan sevgisi tekrardan canlanır. Şair her fırsatta şiirinde bu temaları işlemeye gayret gösterir.

*Zâhirdi ki râd ü berklerden,
Düşmendi gelen sadâ-yı düşmen;
Bir hâl o ki pek huzuru sâlib,
Kaçmakta asâkir-i muhârip,
Türk askeri âh kim kaçır mı;
Hiç düşmana böyle yol açar mı?*

¹¹¹ Mihrünnisâ Hanım, "Bir Cerihadâr-ı Hezimet Lisanından", ss.18-22.

¹¹² Mihrünnisâ Hanım, "Bir Cerihadâr-ı Hezimet Lisanından", ss.18-22.

*Rü'yâ mı idi acep bu hâlât?
Düşman da buna şaşırđı elbet.
Oldu bilirim hataya kurbân,
Binlerce bahâdır-ı şecî'ân,
Nâdân bir idaresiz kumândân,
Etmışti o gün adû-yı şâdân,¹¹³*

Düşmanın gelmesiyle askerın cepheden kaçmasına çok şaşırır. Hatta hiç Türk askeri kaçır mı, düşmana yol verir mi diyerek üzüntüsünü belirtir. Savaşta vatan uğruna ölmek, kendini feda etmenin erdeminden bahseder. Bunun aksi bir durumun halkı da olumsuz etkileyeceğine dikkat çeker. Daha sonra ise bu durumun asıl nedenini cahil bir komutanın olmasına dayandırır.

Mihrünnisâ Hanım, romantizmi bütün özellikleriyle şiirlerinde kullanır. *Bir Cerihadâr-ı Hezimet Lisanından* adlı şiirde tabiat, ölüm ve varlık-yokluk temalarının kullanılmasına karşın ana tema ise vatan sevgisi, kahramanlık, millî duygular ve savaştır.

Mihrünnisâ Hanım, *Viyana Civarından Geçerken* adlı şiirde de vatan sevgisine, kahramanlığa ve millî duygulara yer vermiştir. Bir seyahat sırasında gezip gördüğü yerleri anlattığı şiirin başlığından da anlaşılmaktadır. İlk olarak o yerin ne kadar güzel, heybetli, ihtişamlı olduğundan bahsetmiştir. Daha sonra maziye hatırlayarak bu yerleri fetheden askerlerin özelliklerini şu şekilde anlatmıştır:

*Birdenbire pîşimde o dem oldu nümâyân
Rü'yâ gibi bir ceş-i hayâlât-ı hamîyyet
Vaktile o mevkileri işgâl eden erler
Ecdâdım olan kâfile rahmet ü cennet¹¹⁴*

Rüya gibi şerefli, gayretli bir ordu gözünün önünde canlanır. Şair, görkemli ihtişamından bahsettiği yerleri fetheden askerleri cennetine alması için Allah'a dua eder.

¹¹³ Mihrünnisâ Hanım, "*Bir Cerihadâr-ı Hezimet Lisanından*", ss.18-22.

¹¹⁴ Mihrünnisâ Hanım, "*Viyana Civarından Geçerken*", s.964.

2.1.1.3. Hüzün Tezahürleri

2.1.1.3.1. Aşk

Aşk teması yüzyıllardan beri şiirin en asli konusu olmuştur. Türk edebiyatında da şairlerin en fazla kullandığı temaların başında gelir. İlk olarak beşerî hali ile daha sonra tasavvufî niteliğiyle ele alınır. Klasik şiir ise Ömer Faruk Akün'ün de belirttiği gibi kendine has kurallara sahiptir. Klasik dönem şairleri de bu kuralları benimsemiş, şiirlerinde aynı duyuş tarzını, konuyu, muhtevayı ve tabiatı işlemişlerdir.¹¹⁵

Bilindiği üzere klasik şiirde aşk tek taraflıdır. Aşık her daim acı çeken, ayrılık acısıyla yanan ve inleyen bir unsurdur. Fakat aşık bu acılardan şikâyet etmez aksine zevk alır. Bunun dışında aşık her daim sevgiliye kavuşmayı yeğler; fakat bir yandan da kavuşmanın gerçekleşmesini hiçbir zaman istemez. Çünkü kavuştuğu zaman aşkın biteceğine inanır ve her daim vuslatın olmasını ister.

Klasik şiirde sevgili ise her zaman fiziksel özellikleriyle anılır. Sevgilinin güzelliği güneşe, aya ve yıldızlara benzetilir. Hükümdar da güneşe benzetilir. Aşığın hükümdarı da sevgilidir, bu yüzden sevgili güneşe benzetilir.¹¹⁶

Klasik şiirin önemli olan özelliklerinden biri de mazmunlardır. Klasik dönem şairleri aşkı anlatmak için en fazla gül-bülbül ve şem-pervane gibi mazmunları kullanırlar. Fakat edebiyatımızda yavaş yavaş gerçekleşen yenileşme ve değişme ile birlikte klasik şiir etkisini kaybetmeye başlar. Nitekim şairler aşk temini farklı şekilde işlemeye başlarlar.

Namık Kemal ve Ziya Paşa aşk konulu şiirlerinde geleneğe bağlı kalsalar da Abdülhak Hâmid ve Recaizade Mahmud Ekrem eski anlayışı terk ederler. Bu şairler romantik akımın etkisiyle aşkı ferdi ve dünyevi bir unsur olarak görürler ve Klasik şiirin soyut aşk anlayışı yerine somut aşk anlayışını benimserler. Aşk, gündelik hayatın bir unsuru olarak şiirlere nüfuz eder. Hâmid ve Ekrem etkisinde kalan Ara Nesil şairleri de aşk temini

¹¹⁵ Ömer Faruk Akün, “*Divan Edebiyatı*”, İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/divan-edebiyati>, (Erişim: 07.11.2019).

¹¹⁶ Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Hamdi Tanpınar, *age*, s.27.

romantizm akımının etkisinde ele alırlar. Fakat az da olsa bu dönem de klasik şiir geleneğini sürdüren şairler vardır.

Mihrünnisâ Hanım birçok alanda abisi Abdülhak Hâmid'den etkilense de aşk konusunda klasik şiire bağlı kalmıştır. Şairin hayatına etki eden herhangi bir aşk acısı, ayrılık acısı olmamıştır. Şair henüz 20'li yaşlarındayken evlilik yapmış ve kısa süre içinde eşiyle anlaşamadığı için ayrılmışlardır. Şairin hayatını daha çok ölüm, tabiat, geçmişe duyulan özlem, vatan, millî duygular gibi unsurlar etkilemiştir. Bu yüzden aşk temi ile ilgili kayıtlara geçen şiiri çok azdır.

Mihrünnisâ Hanım'ın aşk temini konu alan şiirlerden birisi Recaizade Mahmud Ekrem'in bülbül redifli *Hasbihal*¹¹⁷ adlı gazeline yazdığı naziresidir. Şair yazdığı bu nazireyle dikkatleri üzerine çekmiştir.

Edipler oluyor tercümânın ey bülbül
Niçin bilinmeye derd-i nihânın ey bülbül
Bitirdi cânı figânın bizi ne sırdır bu
Aceb nühuftedir midir anda cânın ey bülbül
Bir öyle şevk verirsin anâ hayâta şebîh
Ki rûhusun denilir gülistânın ey bülbül
...
Yüzü gülünce kadar goncalar açıp çemenin
Sabâ gibi güzâr eyler zamânın ey bülbül
Olunca fevt sana yok mu bir bahâr-ı diğêr
Adem midir acaba son hazânın ey bülbül
Bu dem ki şöhre-i gülzâr-ı âlem olmuşsun
*Revâ mı kalmıya nâm u nişânın ey bülbül*¹¹⁸

Bu nazire Ekrem'in şiirinde sormuş olduğu soruların cevabı niteliğindedir. Şair bülbülü âşık olarak ele alır. Bülbülün feryat figan içinde inlediğini ve derdinin bilinmediğini söyler. Daha sonra bülbülü gül bahçesinin ruhu olarak nitelendirir. Bülbül güldüğü zaman çimenlerde goncaların açtığını söyler. Şair bu naziresinde yeni bir söyleyişe yer

¹¹⁷ Recaizade Mahmud Ekrem, "*Hasbihal*", ss.100-101

¹¹⁸ Mihrünnisâ Hanım, "*Nazire*", s.302.

vermemiş ve alışılmış kalıpların dışına çıkamamıştır. Klasik şiirin en önemli aşk mazmunu olan bülbül merkeze almıştır.

Mihrünnisâ Hanım'ın aşk temine yer verdiği bir diğer şiiri ise *Benimle İshak* adlı şiiridir. Şair, bu şiirinde konu olarak saadet diyarına özlemi işlese de yer yer aşka, sevdaya yer verir.

*Ey İshak .. Ey yetîme-i şep!
Sevdâ ile hüzün senindir hep.
Vahdetler içinde zâkir-i Hak,
Lâyık sana dense tâ'ir-i Hk,
Esrâr gibi zalâme meylin,
Mihrâbındır sükûn-ı leylin.
Bir nefha-i zıll misâlsin sen,
Kuş şeklinde hayâlsin sen,
Sen mahrem-i râz-ı kâ'inatın,
Bir nağme-i rûhtur hayâtın.¹¹⁹*

İncelediğimiz ilk şiirdeki gibi şair bu şiirinde de bir kuş üzerinden aşkı anlatmaya çalışır. Fakat bu şiirdeki İshak kuşu bülbül gibi divan edebiyatının mazmunlarından biri değildir. Şairin özelliklerini anlattığı İshak kuşu bulunduğumuz kâinatta yer alan ve geceleri ortaya çıkan bir kuştur. Şair İshak kuşunu sevgili olarak ele alır ve sevginin bütün güzelliklerinin hep onda olduğunu söyler. Şiirin devamında ise İshak kuşu ile birlikte olmanın aşk ve ayrılık acısına son verdiğini şu mısralarla anlatır;

*Güyâ ki seninle aşk-ı sûzân
Bir âhın içinde buldu pâyân!
Benzetmiş iken hayâle hilkat
Senden nabe'ân eder hakikat¹²⁰*

Yürek yakıcı olan ayrılık acısı seninle birlikte bir inlemenin içinde son buldu. Hakikat hayal olmuşken her yere senden hakikat saçılır.

¹¹⁹ Mihrünnisâ Hanım, “Benimle İshak”, s.3.

¹²⁰ Mihrünnisâ Hanım, “Benimle İshak”, s.3.

2.1.1.3.2. Hüzün ve Keder

Mihrünnisâ Hanım'ın yazdığı bütün şiirlerde az da olsa hüzün, keder ve melankoli görülmektedir. Bu durum Türk şiirinde Ekrem ve Hâmid'in öncülüğünü yaptığı romantik akımla ilgilidir. Bunun yanında şairin şiirinde hüzün ve kederin olmasına sosyal yaşantısı da etkili olmuştur. Küçük yaşta babasını kaybetmesi ve yetim olarak büyümesi, çok genç yaşta evlenmesi ve asabi kocasıyla anlaşamayıp boşanması, küçük kızını erken yaşta hastalıktan kaybetmesi ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu olumsuz koşullar şairin hayatını derinden etkilemiştir. Şair, her daim hüzünlü ve kederli bir haldedir ve yaşadığı olayların acısını kalbinde hissetmektedir. Bundan dolayı her şiirine hüzünlü, kederli ve acılı halini yansıtmıştır. Her şiirinde bir mısra da olsa hüznünü, acısını dile getirmiştir.

Şair *Bir Kız Ki Tanırdım* adlı şiirinde üzüntülü ve kederli olduğunu şu şekilde belirtmiştir;

Münkalip hâke nevbahârında

Duruyor tazelik mezârında

Gezinirken ânın civârında

Bir te'essürle ben tek ü tenhâ¹²¹

Mihrünnisâ Hanım *Benimle İshak* adlı şiirinde ise kendisine yük olan, sıkıntı veren ve ruhunun özgürce uçmasına engel olan şeyin vücudunun güçsüzlüğü olduğunu söyler. Güçsüz vücudunun ona eziyet, sıkıntı verdiğini şu mısralarla anlatır.

Pervâz etmek dilerdi ruhum,

Cismim ana bâr olurdu hayfâ!¹²²

Şair *Bir Neşide* adlı şiirinde de sadece kendisinin kederli, ruhunun ve kalbinin küskün ve arayış içinde olduğunu söyler.

Bir ben var idim fakat mükedder,

Cûyende-i rûh ü kalb muğber¹²³

¹²¹ Mihrünnisâ Hanım, “*Bir Kız Ki Tanırdım*”, ss.433-435.

¹²² Mihrünnisâ Hanım, “*Benimle İshak*”, s.3.

¹²³ Mihrünnisâ Hanım, “*Bir Neşide*”, Servet-i Fünûn, C.58, S.39, 13 Ağustos 1925, s.194.

Şiirin devamında ne olursa olsun yüzünün gülmeyeceği inancına kapılır. Hatta güzel kokan çiçeklerin ortalığa keder ve hüznün kokusu yaydığını söyler.

*Bir vech ile olmuyordu hurrem
Ezhâr verirdi bûy-ı mâtem.¹²⁴*

Bu dizelerde şairin üzüntü ile doğayı birleştirdiği görülür. Hatta hüznün ve matemın doğa ile birlikteliğini, doğanın bir parçası olduğunu *Bir Manzume-i Nefise* adlı şiirinde rüzgâr ile birlikte vererek şu şekilde anlatmaya çalışır:

*Duyup bir nağme-i mâtem mü'essir rüzgârından
Olur müstağrak-ı fikret geçen adem civarından,¹²⁵*

Şair, rüzgârın hüznünlü bir sese sahip olduğunu; yani hüznünlü bir şarkı söylediğini bu şarkıyı duyanların düşünceye daldığını söyler. Şiirin devamında da tabiat ile hüznü daha belirgin hale getirerek anlatmaya çalışır:

*Olurdu zâhir ü gâ'ib nice elvâh-ı hüzn-efzâ
Şehâb-ı tîz refâtârın zılâl-i bî-karârından.¹²⁶*

Hüznü arttıran manzaraların bir görünüp bir yok olduğunu anlatır. Esasında yukarıdaki şiir örneklerinde şair, tabiatı romantikler gibi yücelikle, endişeyle ve korkuyla ele alıyor. Manzaraya baktığı zaman gördükleri onda hüznün, melankoli ve keder hissini arttırıyor.

2.1.1.3.3. Ölüm

Türk edebiyatı tarihi boyunca en sık kullanılan temalardan biridir. En uzun soluklu edebi dönem olan klasik şiir sınırları içerisinde ölüm teması daha çok mersiye tarzında kullanılmıştır. Mustafa İsen, mersiyeşiiyi şu şekilde tanımlar: “*Terim olarak mersiye, ölen birinin ardından duyulan üzüntüyü dile getirmek, o kişinin iyi taraflarını anlatmak ve ölene karşı şairin ilgisini ifade etmek üzere yazılan lirik şiirlere verilen addır.*”¹²⁷

Mustafa İsen’ in söylediğine göre ölüm teması olarak yazılan bu şiirler şartlı şiirlerdir. Çünkü ölüm olayının gerçekleşmesi gerekir ve şiiri yazan

¹²⁴ Mihrünnisâ Hanım, “*Bir Neşide*”, s.194.

¹²⁵ Mihrünnisâ Hanım, “*Bir Manzume-i Nefise*”, Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası, S.11, 13 Ocak 1917, s.203.

¹²⁶ Mihrünnisâ Hanım, “*Bir Manzume-i Nefise*”, s.203.

¹²⁷ Mustafa İsen, “*Acıya Bal Eylemek*”, Ankara: Akçağ Yayınları, 1994, s.3.

şair ile ölen kişinin arasında bir bağ gerekir.¹²⁸ Yani kendine ait belli kuralları vardır yoksa mersiye olarak ele alınamaz.

Klasik dönemde yazılan mersiye tarzında şiirler Türk edebiyatının değişmesi ve gelişmesiyle yavaş yavaş etkisini yitirmeye başlar. Özellikle Abdülhak Hâmid'in yazdığı *Makber* adlı şiir klasik mersiye anlayışını değiştirir. Hâmid klasik mersiyenin aksine ölümü metafizik bir duyuş olarak kavrar ve ölenle değil de ölümün kendisiyle ilgilenmeye başlar. Varlık-yokluk, ölüm sonrası hayat ve ruhla ilgilenir. Hâmid bu eserini felsefi düşüncelerle doldurur. Tanpınar, *Makber* manzumesinin yazılmış olduğu dönemi ve bu eserle birlikte ölüm teminin uğradığı değişimi şöyle anlatır:

*“Romantizmin klasik terbiyedeki akli ve mantığın hakimiyetine karşı getirdiği ferdilik, Allah fikrinin din çerçevesinden çıkışı, yeni bir panteizmdi. Bir tarafta sanatkarı duyuşlarında serbest bıraktığı gibi, öbür yandan da cemiyet ve tabiat kanunlarına karşı isyana sevk etmiştir. İnsan her iki durumda da kendisini haksızlığa uğramış sayıyordu. Böyle bir enfüsilik içinde tabiatıyla ölüm karşısındaki vaziyet de değişecekti. Filhakika bu devirden sonra ölüm, insan talihinin şartlarına karşı en keskin şikayetlerin fırlatılmasına vesile oldu.”*¹²⁹

Yine aynı dönemde yer alan Recaizade Mahmud Ekrem'in şiirlerinde de ölüm teması yer alır. Fakat Hâmid'de olduğu kadar Ekrem'de felsefi sorgulamalar yoktur. Hâmid'de keskin bir şekilde hissedilen ölüm fikri Ekrem'de daha hafif ve yumuşaktır. Ekrem yaşadığı acı kayıpları daha çok kaza ve kader inancına bağlayarak dindirmeye çalışır.¹³⁰ Ekrem'in şiirlerinde ölüm temasından çok mezarlık tasvirleri yer alır.

Mihrünnisâ Hanım'ın şiirlerinde de hem klasik şiirde var olan ölüm temalı mersiye anlayışı hem de abisi Hâmid'in şiirlerinde var olan felsefi muhakeme ve Ekrem'in şiirlerinde yer alan mezarlık tasvirleri vardır. Bundan dolayı yukarıda kısaca da olsa hem klasik şiirde var olan ölüm temini hem de Hâmid ve Ekrem'de olan ölüm temini anlatmaya çalıştık.

¹²⁸ Mustafa İsen, age, s.3.

¹²⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, age, s.525.

¹³⁰ İsmail Parlatır, “*Recaizade Ekrem*”, Ankara: Akçağ Yayınları, 2012, s.48.

Şairin 1919 yılında Utarid mecmuasında yayımlanan *Nigâr Hanım'a* başlıklı şiiri klasik tarzda yazılan mersiyelelere daha yakındır. Şair, şiirinde klasik mersiyelelerde olduğu gibi ölümün değil de ölen kişinin üzerinde durur. Ölen kişinin özelliklerini anlatmaya çalışır. Bu şiiri klasik mersiyeden ayıran tek özellik ise ölen kişinin beşerî bir unsur olmasıdır. Yani somut bir varlık olmasıdır. Klasik mersiyede ise ele alınan kişi daha çok soyut bir varlıktır.

*Ey şâ'ire-i sûtûde-fitrat
Vâk'i mi acep bu hüzn-i hasret
Gerçek mi işittiğim havâdis
Yâ hangi musîbet oldu bâ'is
Gelmezdi hayâle irtihâlin
Karşımda güler gibi hayâlin
Billah ne hoş Nigâr idin sen
Haktan bize yâdigâr idin sen¹³¹*

Şair hastalıktan ölen kızına ithafen yazdığı *Bir Kız Ki Tanırdım* başlıklı şiirinde ise ölüme vurgu yapmak için mezarlık tasvirleri kullanmıştır. Bu yönden Mahmud Ekrem'in kullandığı ölüm temine yaklaşır. Şairin mezarlıkta gezinerek anlattığı mısralar şu şekildedir:

*Münkalib hâke nevbahârında
Duruyor tazelik mezârında
Gezinirken ânın civârında
Bir te'essürle ben tek ü tenhâ
Sânırım kabirden çıkıp nagâh
Olacak şevk ile banâ hemrâh¹³²*

Şair hastalıktan ölen kızının mezarında yalnız ve tek başına gezinir ve hâlâ mezarının taptaze olduğunu söyler. Şair kızının mezardan çıkacağını hayal eder ve kendisine yoldaş olacağını sanır. Şiirin devamında mezarlığı tasvir etmeye devam eder ve mezar taşını gümüş serviye benzetir. Daha sonra o mezarın içinde vücudunun sıkıntı çekip çekmediğini sorgular ve bunu anlatmaya bir lisan olmadığını söyler.

¹³¹ Mîhrünnisâ Hanım, “*Nigâr Hanım'a*”, Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası, S.34-65, 28 Nisan 1918, ss.639-640., Utarid, S.3 1335-1919, ss.36-37.

¹³² Mîhrünnisâ Hanım, “*Bir Kız Ki Tanırdım*”, ss.433-435.

*Benziyor aynı serv-i sîmine
Ne kadar dil-rübâşu seng-i mezâr
Anın altında âh cânân vâr
Acaba olmuyor mu cismine bâr
Acizim ben o cismi tebyîne*
Hâlini şerhe bir zarîf lisân
Üzerinde açan gül-i handân¹³³*

Mihrünnisâ Hanım'ın şiirlerinde ölüm temi daha çok mezar tasvirleriyle verilmiştir. Yani abisi Hâmid gibi ölümü felsefi bir sorgulama olarak ele almamıştır. Hâmid gibi varlık-yokluk ikiliğine çok fazla düşmemiştir. Sadece *Bir Cerihadâr-ı Hezimet Lisanından* başlıklı şiirinde insan hayatını sorgulamıştır. İnsan hayatının karanlık ölümlerle dolu olduğunu ve hayatın hızla sona erdiğini söylemiştir. Şair bununla kalmayıp sonraki mısrada da küçük bir çocuğun ağzından ölümlerin bir gün canlanıp canlanmayacağını sorgulama yoluna gitmiştir.

*Bir mucize mi hayât-ı insân.
Kirm-i ahter desem de şâyân,
Bir hâdise berkdir nümâyân.
Zâhir ise de zuhuru bir ân.
Sür'atle olur karîn-i pâyân.
Bir sâhife-i kâ'inat içinde,
Bir zulmet-i pür-memât içinde,
Merci'lerimiz adem mi âbâ?
Emvât olunur mu bir gün ihyâ!¹³⁴*

Şair, yukarıdaki mısralarda ilk olarak ölüm ve yaşamdan yakınmaktadır. Bu bağlam onu anlam arayışına sürüklemektedir. Ölüm ve yaşamın bu kadar ani olmasına akıl erdiremeyen şair Hâmid'de olduğu gibi ölüm ve yaşama soyut ve sorgulayıcı bir zemin hazırlamaktadır. Şair sonuç olarak geleneksel düşünme biçiminden koparak ölüm ve yaşamın birey aklıyla kavranıp kavranamayacağını sorgular.

* Son Asır Türk Şairleri'nde *tinnîne* diye geçmektedir.

¹³³ Mihrünnisâ Hanım, "*Bir Kız Ki Tanırdım*", ss.433-435.

¹³⁴ Mihrünnisâ Hanım, "*Bir Cerihadâr-ı Hezimet Lisanından*", ss.18-22.

Mezar ve mezarlık tasvirleri de ölüm temasının işlendiği şiirlerde sıkça karşımıza çıkar. Ancak, mezar ölüm temasının mekânsal tahayyülüdür. Mezarlık, mezar tahayyülü Türk şiirinde Hâmid'den sonra metafizik bir endişeyle yoğunlaşan ölüm temalı şiirlerde daha çok yan motif olarak kullanılmaya başlanır. Hâmid, *Makber* manzumesinde ölüm korkusu karşısında feryat figan inler ve bu feryatlarını ayrı ayrı kabirlere benzetir. Hâmid, bu hali *Makber* mukaddimesinde şu şekilde dile getirir: “Gönlümdeki feryattan yapılmış bir mezardır ki, muhteviyâtın taşlara yazılmış sözler gibi isterim. Heyhât!

Makber'in havi olduğu feryatlar ayrı ayrı birtakım kabirlerdir.”¹³⁵

Hâmid'in şiirlerinde kullandığı mezar motifini Tanpınar da şöyle değerlendirir:

“Mezar, Hâmid için hakiki bir fikr-i sabit, gerçeklerin üstündeki gerçek, bütün sırları kendisine toplayan sırdır. Gah edebiyat boyunca derinleşen bir uçurum, gah büyük ve korkunç “değişme” nin haşin sembolü toprak yığını veya etrafını kaplayan dehşetli muammanın cevap alınmaz timsali bir taş parçası olur.”¹³⁶

Hâmid, ölüm şiirlerinde kullandığı mezar motifleriyle okurları derinden etkiler. Daha sonra Hâmid'in şiirlerinde mezar tasvirleri başlı başına bir tema haline gelir. Şair bazı şiirlerinde mezarın iç ve dış tasvirlerini yaparken bazı şiirlerinde de kabri taş, toprak, çıyan, yılan gibi korkutucu imgelerden uzak tutarak nurlu, aydınlık bir yer olarak anlatır.

Mezarlık tasvirlerini çok sık kullanan şairlerden biri de Recaizade Mahmud Ekrem'dir. Ekrem daha çok “*kitabe-i seng-i mezar*”lar çerçevesinde mezarlık tasvirlerini kullanır. Ekrem'deki mezarlık tasvirleri Hâmid'deki kadar metafizik endişeyle işlenmemiş olsa da ona yakındır.

Mihrünnisâ Hanım'ın şiirlerinde mezar daha çok ölüm, savaş, tabiat temalarının yanında yan motif olarak kullanılır. Şairin mezarlıklar arasında gezinirken gördüklerini ve o anda hissettiklerini tasvir ettiği şiirlerinde

¹³⁵ Abdülhak Hâmid Tarhan, “*Bütün Şiirleri*”, haz. İnci Enginün, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013, s.102.; Ali İhsan Kolcu, “Yenileşmenin İkinci Kuşağı”, *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000*, ed. Ramazan Korkmaz, Ankara: Grafiker Yayınları., 2007, s.101.

¹³⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, age, s.526.

görülmektedir. Hasta kızı için yazdığı *Bir Kız Ki Tanırdım* şiirinde kızının mezarında gezindiğini ve hissettiklerini şu mısralarla anlatır:

*Münkalip hâke nevbahârında
Duruyor tazelik mezârında
Gezinirken ânın civârında
Bir te'essürle ben tek ü tenhâ¹³⁷*

Şair, aynı şiirde mezar içinde sevgilinin yattığını ve onun vücuduna mezarın sıkıntı verip vermediğini sorgular.

*Ne kadar dil-rübâşu seng-i mezâr
Anın altında âh cânân vâr
Acaba olmuyor mu cismine bâr¹³⁸*

Şair, *Bir Cerihadâr-ı Hezimet Lisanından* adlı şiirinin bir bölümünde de mezarlığı yan motif olarak kullanır. Vücudun toprağın bir parçası olduğunu söyler. Yine mezarlıkta gördüğü şeyleri şiirinde tasvir etmeye çalışır:

*Eczâ-yı vücuddur gubârı,
Mâtemzedeler harâbe zârı,
Üstünde dârının mezârı,
Vicdân olamaz zevâle kâ il,
Bir nûr o bu zulmetde mukâbil,
Sathında şükufeler nümâyân,
Altında vücutlar perişân...¹³⁹*

Şair, mezarlığın üstünü nurlu ve aydınlık bir yer olarak anlatır, altında yatanın ise perişan olduğunu söyler.

Mezarlığı ana tema veya motif olarak kullanan şairler, orayı sanat eseri şeklinde şiirlerine işlerler. Kimi şair, mezarlığı sevgilinin gelin odası ve yatak odası, kimi şair güneşin battığı yer, kimi şair de sevgilinin türbesi olarak ele alır.

2.1.1.3.4. Verem ve Hastalık

Verem, yüzyıllar boyunca dünyanın farklı bölgelerinde insanların hayatlarını derinden etkileyen ölümcül bir hastalıktır.¹⁴⁰

¹³⁷ Mîhrünnisâ Hanım, “*Bir Kız Ki Tanırdım*”, ss.433-435.

¹³⁸ Mîhrünnisâ Hanım, “*Bir Kız Ki Tanırdım*”, ss.433-435.

¹³⁹ Mîhrünnisâ Hanım, “*Bir Cerihadâr-ı Hezimet Lisanından*”, ss.18-22.

Özellikle 18. ve 19. yüzyılda Avrupa'daki insanları ölüme yakınlıştırmasından dolayı; sanatçılar tarafından bir metafor olarak edebiyatta kullanılmıştır. Edebiyatta en çok roman, şiir, öykü ve tiyatro türlerinde veremle karşılaşırız. Sanatçılar, verem karşısındaki çaresizliği endişe ve korkuyla eserlerinde işlerler. Bunun neticesinde ciddi bir hastalık olan verem edebiyatla birlikte romantikleşir.¹⁴¹ Yani bireyin vereme yakalandıktan sonra ortaya çıkan acı ve ızdırabı sanat eserlerinde daha romantik bir edayla (dermansızlık ve sersemlik vb.) anlatılır.

Veremle birlikte Avrupa'da bir "mezarlık edebiyatı" doğar. Sanatçılar eserlerinde solgun yüzlü, zayıf vücutlu, kan tükürerek ölen kurgusal kahramanlara yer verirler. Bir nevi edebiyat ile veremi özdeşleştirirler.

Türk edebiyatında veremin metafor olarak kullanılması ilk olarak Tanzimat ile başlar. Abdülhak Hâmid 1886 yılında yazdığı *Finten* adlı eserinde veremli bir kızı kullanarak bu alanda öncülüğü yapar.¹⁴² Bu durum daha sonra Ara Nesil ve özellikle Servet-i Fünûn şairlerine de nüfuz eder.

Ölüm ile eş değer olarak görülen verem birçok bireyin yaşantısını derinden etkiler. Çok küçük yaşta kızını hastalıktan kaybeden Mihrünnisâ Hanım da kızının hastalığını veremmiş gibi şiirlerine yansıtır. Veremi romantik şairler gibi metaforik düzlemde işler. *Bir Kız Ki Tanırdım* başlıklı şiirinde ölümü verem üzerinden estetik bir hale getirir ve dramatik bir görünüm yakalanmasını sağlar.

*Göğsünün kân içindeki yâreleri
Açılıp lâleden nişân olmuş
Şems-i gârib gibi ayân olmuş
Boyanıp reng-i âle zülf-i zeri
Bu ne mahluktur, ne afettir.*¹⁴³

Şair, hastanın göğsündeki kanlı yaraları daha romantikleştirerek lale gibi açıldığını belirtir. Hastanın yüzünün sarı saçlar gibi sarardığını söyler.

¹⁴⁰ Tüberküloz hakkında detaylı bilgi için bkz., Yusuf İzzettin Barış, "Tüberküloz Tarihi", Konuralp Tıp Dergisi, C.3, S.2, 1 Ağustos 2011.

¹⁴¹ Susan Sontag, "Metafor Olarak Hastalık- AIDS ve Metaforları", çev. Osman Akınhay, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2005, s.33.

¹⁴² Faik Çelik, "Edebiyatta Verem (Tüberküloz)", 14 Ekim 2018, <https://oggitto.com/icerikler/edebiyatta-verem-tuberkuloz/63321> (Erişim:05.05.2020)

¹⁴³ Mihrünnisâ Hanım, "Bir Kız .ki Tanırdım", ss.433-435.

Solgun sararmış yüz veremli hastalarda olan belirtilerden biridir. Sonraki mısralarda verem tasvirleri daha da çok belirginleşir.

*Hüsnü bir öyle şu 'le-i bîtab
Sönüyor muhtazır yatâğında
Reng-i sevdâ gülüp kucâğında
Ağlıyor bisterinde nûr-ı şebâb
Ne revâ bir vücûd-ı nâdide
Böyle bir hâl ile nümâyândır
Refte refte karîn-i pâyândır
Benzetirsem bu hâlî şâyândır
Kalb-i me 'yûs içinde ümide
Sarı bir güldün ey adem çiçeği
İstemezdim sana verem demeği¹⁴⁴*

Yukarıdaki mısralarda da hastanın yüzünün güçsüz bir aleve dönüştüğünü ve can çekişerek yatağında son bulduğunu söyler. Şair üstü kapalı bir şekilde verem hastalığının belirtilerini romantik bir duyuşla anlatmaya devam eder. Son dizelerde ise şair, “*Ey adem çiçeği sarı bir güldün, sana verem demeği istemezdim*” diyerek hastalığı kabullenmek istemez.

2.1.1.4. Tabiat

Tabiat, Türk şiirinde en çok kullanılan temalardan biridir. Klasik şiirde; kasidelerde, gazellerde ve mesnevilerde tabiata ait unsurlar motif olarak kullanılır. Ancak kullanılan bu motifler gerçeği anlatmaz, sadece şairlerin mazmun kullanmadaki hünerlerini göstermede bir araç olarak görülür.¹⁴⁵

“Tabiatın sadece sevgiliyi kudretli ve “orada” gösterdiği sürece şiire girmesi, işlevi bittiğinde hemen “solgunluk”, “renksizlik”, “fersizlik” gibi niteliklerle “iktidarsız” kılınarak artık sevgiliye değil aşığın ruh haline yönelik bir imaj halini alması ve sonunda da şiirden

¹⁴⁴ Mihrünnisâ Hanım, “*Bir Kız ki Tanırdım*”, ss.433-435.

¹⁴⁵ Agâh Sırrı Levend, “*Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*”, Dergâh Yayınları: İstanbul 2017, s.577.; Mehmet Kaplan, age, s.310.

“uzaklaştırılması” yeni şiirdeki tabiatla klasik şiirin tabiatının arasında keskin bir ayrımın olduğunu gösterir.”¹⁴⁶

Nitekim klasik şiirde tabiatın; donuk, cansız, renksiz olarak şiirlerde kullanıldığını anlarız. Bu durum Abdülhak Hâmid ile birlikte farklı bir kisveye dönüşür. Hâmid yazdığı *Sahra* adlı kitabı ve diğer kitaplarıyla birlikte tabiata bir canlılık getirir ve tabiatı, felsefi bir duyuşla kavrayarak yeni motiflerle tekrardan resmeder. Orhan Okay, Hâmid’in *Sahra* adlı eseriyle tabiat anlayışının değişimini yani somuttan soyuta geçişini şu şekilde ifade eder:

“Abdülhak Hâmid’de tabiat, önce şehir hayatının insanı ruh hastası yapan yapısından kurtuluş için çareyi kırlara açılmakta buluşuyla başlar. Onun *Sahra*’sında, daha önce yazdığı *Belde*’ye mukabil kır hayatının adeta bir apolojisi vardır. Hâmid Bombay’daki görevi sırasında Hindistan’da büyük tabiatla karşılaştığı zaman ona mistik/panteist bir hüvviyet vermeye başlar. Böylece tabiat gerçek varlığının yanında metafizik bir değer olarak görülür.”¹⁴⁷

Öncelikle modern dönemde insan aklının ön plana çıkmasıyla tabiat insanın kullanım alanı olarak tezahür eder. Daha açık bir ifadeyle modern dönemde tabiat insanoğlunun kullanması için Tanrı tarafından yaratılan bir ortamdır. Bu durum J.J. Rousseau ile değişir ve tabiat insanın hükmedebileceği bir ortamdır yüce bir varlığa dönüşür. Bunun sonucunda tabiatın kendi gerçekliği kavranır ve ardında görünmeyen bir anlam aranır. Daha sonra J.J. Rousseau ve romantizm akımının etkisinde kalan Abdülhak Hâmid, *Sahra* adlı eseriyle tabiatı diğer temalara eşlik eden bir motif olarak değil, aşkın yaşandığı yer, derin anlamı olan felsefi bir varlık ve insanın Tanrı’ya ulaşmak için kullandığı bir araç haline getirir. *Sahra*’daki tabiat iyi ve güzel, şehir ise kötü ve çirkindir. Köyde, kırdan yaşayanlar mutlu, şehirde yaşayanlar ise mutsuzdur.¹⁴⁸ J.J Rousseau’da olan köylü-şehirli karşılaştırması, Hâmid’de sahra-belde, belevi-bedeviye dönüşür.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Veysel Öztürk, “Türk Şiirinin Romantik Kökleri: Abdülhak Hâmid’in Şiirinde Romantik Öznellik”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s.72.

¹⁴⁷ Orhan Okay, “Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı”, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016, s.87.

¹⁴⁸ Mehmet Kaplan, age, s. 316.

¹⁴⁹ Mehmet Kaplan, age, s. 316.

Hâmid'in bu tabiat anlayışını benimsemesine özellikle Hindistan seyahati sırasında gördüğü görkemli manzaralar etkili olur. Gördüğü dağ, deniz, orman, ağaçlar, kuşlar, güneş, ay ve yıldızlar şairi derinden etkiler.

Sahra ile birlikte şairler klasik şiirin cansız ve renksiz tabiat tasvirlerini bir kenara bırakarak, daha canlı bir tabiat anlayışını benimsemeye başlar. Özellikle kısa bir yayın hayatı olmasına rağmen Ara Nesil şairleri Hâmid'in tabiat anlayışından etkilenir. Bu şairler arasında yer alan Mihrünnisâ Hanım hemen her şiirinde tabiata ait unsurlara yer verir. Şiirlerinin ana temasını oluşturan tabiat bazen ana tema olarak kullanılırken bazen de yan tema olarak kullanılır.

Mihrünnisâ Hanım hem Hâmid hem de romantikler gibi tabiatı anlar ve hisseder. Tabiatı insanın kendi iç dünyasına ve yaratıcıya ulaşmada bir araç olarak görür. Şiirlerinde, durmadan tabiat seyri içinde ve tabiat içerisinde gezinmektedir. Gördüğü denizleri, dereleri, ormanları, kırları, çiçekleri, hayvanları, kuşları anlatır. Mihrünnisâ Hanım hüznlendiği, kederlendiği zaman kendisini doğaya atar. Şair, bu durumu *Hazine-i Evrak* mecmuasında yayımladığı *Küçük Bir Aslın Büyük Bir Fer'î* adlı hikayesinde şu şekilde anlatır.

*“Ben dünyada, hususiyle te'essürât-ı fikriyye içinde olduğum zamanlar tenhâ mahalleleri severim. Geçen akşam gönlüm, hissiyât-ı mû'lime ile meşhûn idi. Yemeğe bir saat kalarak deniz kenarına gittim... Mürtefi'ce bir mahalde taş yığıntıları üzerine oturdum.”*¹⁵⁰

Tabiat şair için şiirlerini yazmada önemli bir mekân ve ilham kaynağıdır. Şairin dergi ve gazetelerde rastladığımız 14 şiirinin 6 tanesinin ana teması tabiattır. Diğer şiirlerinde de tabiata ait unsurları sık sık kullanır.

Şair, *Validem* adlı şiirinde tabiatı ana tema olarak kullanmaz. Fakat bu şiirinde doğa ve annesini birleştirir. Romantik şairlerden etkilenerek bu şiirinde doğaya teolojik bir mana yükler ve şiir ile şair kelimelerini doğayla bağlantılı olarak işler.

*Şevâkhikden inen cû-yı pür refât-ı seyreyle:
Geçerken nâz eder güyâ şu kûhsârın kenarından.
Bu şeyler şi'irlerdir hep tabî'at eylemiş inşâd,*

¹⁵⁰ Mihrünnisâ Hanım, “*Küçük Bir Aslın Büyük Bir Fer'î*”, ss.332-336.

*Bedâ-yi 'doğmadı bu mevki 'in leyl ü nehârından.*¹⁵¹

Şair, cilve yaparak inen nehrin seyredilmesi gerektiğini söyler. Bunun gece ve gündüzden yeniden doğmadığını tabiatın dile getirdiği şiirler ve esasında tabiatın tamamının şiirler olduğunu ifade eder. Bu mısralarda, şairin üzerinde abisi Hâmid ve romantizm etkisi açık bir şekilde görülmektedir. Hâmid de *Bir Şairin Hezeyanı* adlı şiirinde bütün doğanın şiire kaynak olduğunu şu mısralarla belirtir:

*Bence hep şiirdir bu meşcereler,
Şu bayırlar, harabeler, dereler.*¹⁵²

Şair manzaraya ait unsurların tamamını şiirler olarak ifade eder. Yine Hâmid *Makber Mukaddimesi*'nde yazılan tüm şiirlerin ilham kaynağının tabiat olduğunu şu şekilde belirtir. "... Bizim yazıp da en güzel bulduğumuz şiirleri bize iham eden tabiattır. O şiirler, suda görülen akse benzer ki, mutlaka hariçte bir müsebbibi olur."¹⁵³ Hâmid ve Mihrünnisâ Hanım'ın bu konudaki düşüncelerinin benzerliği dikkate şayandır.

Tabiatın şiir olması ile birlikte doğal olarak Allah da şair olur. Mihrünnisâ Hanım şiirin devamında yeryüzünün şiirleri olan tabiatın ilahi bir varlık tarafından bestelendiğini ve Allah'ın şair olduğunu ifade eder.

*Durur bir fikr-i hüzn-engîz içinde serviler hâmûş
Tesir-yâb-ı mâtem âlemin fâni baharından.
Garîbü 'lhâl bir tâ'ir yâ bir rûh-ı nihân çehre
Bu eş 'âr-ı zemînin semâvi bestekârından.*¹⁵⁴

Servilerin hüznü bir düşünce içinde olduğunu, ölümlü dünyanın baharından tesirli bir inleme geldiğini ve bunların ilahi bir bestekarın şiirleri olduğunu söyleyerek Allah'ı şairin yerine koyarak tasvir eder. Allah'ı şair, tabiatı da şiir olarak görme tasavvuru romantik şairlerde önemli bir yer tutar. Romantizmde tabiatın şiir olarak işlenmesindeki en önemli sebep, insan-tabiat zıtlığını aşmaktır. Şiir, tabiat ile insan arasında önemli bir etkendir ve şair sezgisel duyusuyla kâinatın gerçek birleştiricisidir.¹⁵⁵

¹⁵¹ Mihrünnisâ Hanım, "Validem", s.146.

¹⁵² Abdülhak Hâmid Tarhan, age, haz. İnci Enginün, ss.560-561.; Mehmet Kaplan, age, s.342

¹⁵³ Abdülhak Hâmid Tarhan, age, haz. İnci Enginün, s.104.

¹⁵⁴ Mihrünnisâ Hanım, "Validem", s.146.

¹⁵⁵ Veysel Öztürk, age, s.124.

Mihrünnisâ Hanım, romantik şairler gibi Allah'ı taklit etmeye çalışan bir şairdir ve tabiatın yüceliğini hatırlatan unsurları bilmekte ve yaratıcıya ulaşmak için bir araç olarak görmektedir. Şair, Allah'ı yarattıklarında tecelli eden bir ilah olarak görür ve tabiatın da kendisine Allah'ı hatırlattığını söyler:

*Manzûrum idin benim cihânda,
Gâhi zâhirde gâh nihânda...
Bir mevc-i tarâb ile dûmânda,
A 'mâk-ı bahrde, âsumânda.
Ba 'zan okunan hazîn ezânda,
Zerratta, kehkeşânda gördüm.
Bir goncâ-i bî-zebânda gördüm.
Mehtâpta, ahterânda gördüm.¹⁵⁶*

Şairin gözünde tabiat Allah'ın tecelli ettiği, kendisini gözler önüne serdiği ve insanın ilahi güçleri algılayabileceği yer haline gelir. Şair romantik bir etkiyle tabiata ait unsurları estetik bir halde verir. Bu şiirde yer alan *âsmân*, *kehkeşân*, *mehtap*, *ahterân* gibi sonsuz ve erişilemez olan ve tanrısallığı hatırlatan tabiata ait unsurlar Allah'ın yüceliğini belirtmektedir.

Tabiata ait unsurların Allah'ı hatırlatması, Allah'ın onlarda tecelli etmesi eski Türk şiirinin ana konularından biridir. Diğer yandan tabiat karşısında derin hayranlık ve Allah'ın tabiatta tecelli etmesi romantik şairlerde ve Hâmid'in şiirlerinde de vardır.¹⁵⁷ Tabiatı bu şekilde ele alma Mihrünnisâ Hanım'ın şiirlerine de tesir eder. Ancak Mihrünnisâ Hanım'ın şiirinde romantik şairlerdeki gibi panteist bir anlayıştan bahsetmek mümkün değildir. Mihrünnisâ Hanım'ın şiirlerinde -tabiatta görülen tanrısallığa bakıldığında- dünyanın ötesinde kendine has özellikleriyle mevcut ve bu özellikleriyle İslam inancına uygun bir Allah tasavvuru görülmektedir.

Mihrünnisâ Hanım'ın tabiatta Allah'ı aşkınlaştırma eğilimi dışında bazen gördüğü manzarayı tasvir etme bazen de bizzat tabiat içerisinde gezinerek tabiatı şiirlerinde işlediğini söylemek mümkündür. Şair yeryüzünde gördüğü bütün manzaraları şiirinin konusu yapar. Bunun

¹⁵⁶ Mihrünnisâ Hanım, "Bir Cerihadâr-ı Hezimet Lisanından", ss.18-22.

¹⁵⁷ Orhan Okay, age, ss.86-87.

dışında tabiattaki ana unsurlar; deniz, nehir, dağ, tepe, ağaçlar, çiçekler ve kuşlar şairde derin tesirler bırakır ve tabiata ait bu unsurlar şairde yücelik ve sonsuzluk fikirlerini uyandırır. Bu hususta da Hâmîd'in tesirinden bahsetmek mümkündür. Bunun yanında şair çocukluğunda abisi Nasûhî Bey'in işinden dolayı yaptığı seyahatlerde çok fazla tabiat manzarasına nazar eder. Özellikle de Rize'de bulunduğu yıllarda oranın sonsuz denizinden, yüksek dağlarından ve uçsuz bucaksız ormanlarından etkilenmiştir.

Şair *Bana Öyle Geliyordu ki Çamlar Diyordu Mecraya* başlıklı şiirinde hayat suyunun tasvirini yapar ve kâinat için ne kadar önemli bir unsur olduğunu ifade eder:

-Ey âb-ı câvidan,
Bî-rûh olur mu sen var iken hiç bu hâkdan:
...
Olduk çok inkılâbına şâhit tabi'atın;
Lakin hiç ihtiyarlamıyor hüsn-i sûretin.¹⁵⁸

Bu şiirdeki, *Olduk çok inkılâbına şâhit tabi'atın* mısra ile birlikte tabiatın devinim içerisinde olduğu anlaşılır. Ancak şaire göre; bu devinim içerisindeki en değerli unsur olan su, değişmez ve sonsuzdur. Şair, bu sonsuzluğun Allah tarafından suya verildiğini ifade eder. Su burada maddi bir unsur olmaktan ziyade manevi fikirler ve manalar barındıran bir unsur haline gelir. Aslında su sonsuz ve değişmez olan yaratıcıya ulaşmada bir araçtır. Şair şiirin devamında ise insana ait unsurları suya vererek kişileştirme yapar.

*Bir hâlet-i garîb ile gâhice nâlekâr
Emvâcın i'tilâler edip, Hâliki ârar:
Lerzân eder bizi o mehâbetli hâletin.
Bilmem senin de var mı acep bir nihâyetin!
Hâbide-i sükût u sükûn olduğun zamân,
Agûş-ı dilpezîrin olur mehd-i âsumân!¹⁵⁹*

¹⁵⁸ Mihrünnisâ Hanım, “*Bana Öyle Geliyordu Ki Çamlar Diyordu Mecraya*”, Servet-i Fünûn, C. 56, S. 1424, 25 Ağustos 1919, s.294.

¹⁵⁹ Mihrünnisâ Hanım, “*Bana Öyle Geliyordu Ki Çamlar Diyordu Mecraya*”, s.294.

Suyun da insan gibi inlediğini ve yaratıcıyı aradığını belirten şair burada romantik şairlere yaklaşır. Hüzünlü, karamsar ruh halini su ile birleştirerek tasvir etmeye çalışır. İlâhî yaratıcıya erişmede doğanın devinimi ve ona yüklenen yücelik, endişe ve korkuyla birleşir. Sonraki mısradan ise suyun da bir sonu olup olmadığı sorgulanır.

Aslında suya ulvilik ve sonsuzluk verme konusunda Mihrünnisâ abisi Hâmid'e yaklaşır. Hâmid'de Hindistan'a giderken gördüğü denizi Namık Kemal'e yazdığı mektupta şöyle anlatır: “*Gök bi-nihayet, deniz bî-nihayet, nihayetsizlikten tecessüm etmiş bu nezaret ne kadar ûlvi, ne derecelerde derin şey!.. Sanki ulviyyet ayağımın altında...*”¹⁶⁰

Mihrünnisâ Hanım'ın *Dere Karşısında* başlıklı şiirinde ise birebir tabiatın içinde yer aldığını ve dere etrafında oluşan güzellikleri tasvir etmeye çalıştığını görürüz.

*Ne hoş bir cûydur her dem gürizân semt-i ummâna,
Verir tuğyân emvâc-ı tefekkür rûh-ı vicdâna.*

...

*Evet bir nehirdir dönmez tevakkuf eylemez bir ân
Hayâtî âdemiyettir gider ummân-ı nişyâna
Çıkar ba'zân köpüklerle civârın seng-zârından
Sanırsın bir yamân eserdir saçar dehşet beyâbâna.*¹⁶¹

Doğa içerisinde gezinirken gördüğü bu dere, şairin gönlünde hoş duygular uyandırır. Dere karşısında durdukça derenin kendisine düşünme fırsatı verdiği için, coşan dalgaların huzurundan bahseder. Mihrünnisâ Hanım, burada doğada olmanın güzelliklerinden ve kendisine ilham veren renklerinden bahsederek aslında romantik şairlere yaklaşır.

Doğada şairin dikkatini çeken unsurlardan biri olan kuş da deniz, nehir, çiçekler gibi şairin şiirlerinde yerini alır. Özellikle *Benimle İshak* adlı şiirinde İshak adlı kuş ile yaptığı sohbetleri ve ebedi saadet diyarı hakkındaki konuşmalarını anlatır.

Bî-tâb-ı tüvan öterdi bir kuş

¹⁶⁰ İnci Enginün, “*Abdülhak Hâmid'in Mektupları*”, C.1, 1995, ss.298-299.; Mehmet Kaplan, age, s.327.

¹⁶¹ Mihrünnisâ, Hanım, “*Dere Karşısında*”, *Servet-i Fünûn*, C.58, S.37, 30 Temmuz 1925 s.163.

Ağlar gibi bir mezâr hicrî!

...

*Birdenbire zulmet oldu târî;
Sislerle büründü cümle eşyâ.*

...

*Bir ben kaldım o yerde, bir de
İshak denilen bu mürg-i şeydâ.*

*Rûhum ona söylüyordu bir şey
Ben duymayı istemezdim ammâ¹⁶²*

Yukarıdaki mısralarda şair güçsüz kuvvetsiz bir kuşun tasvirini yapar. Şair bu kuş ile kendi sıkıntılarının aynı olduğunu varsayarak kendisini anladığını ve ruhunda yaşanan ızdırapları hissedebildiğini ifade eder. Şair ilerleyen mısralarda kuşu maddi bir varlıktan manevi bir varlığa büründürür. Kuşu bir et parçası olarak görmek yerine *felsefi ve ruhi bir varlık* haline getirir.

Şair, *Bir Neşide* adlı şiirinde küçük bir kuş üzerinden anneliğin ne kadar meşakkatli bir görev olduğunu anlatır. Tabiata ait olan bir unsuru merkeze alır ve onun etrafında cereyan eden olayları anlatır.¹⁶³

Yukarıda bahsedilen şiirlere nazaran şair, tabiata ait tek bir unsuru kullanmak yerine *Bir Manzume-i Nefise* ve *Bir Neşide* adlı şiirlerinde tabiat içerisinde yer alan tüm unsurları kullanmaya çalışır. *Bir Manzume-i Nefise* adlı şiirinde tabiata ait unsurları birlikte verir ama gördükleri onda hüznü daha fazla arttırır. Acıklı bir kulübe etrafındaki doğayı tasvir etmeye çalışır. Rüzgârdan etkisi yüksek hüzünlü bir ses (şarkı) duyduğunu, bir kuşun inlediğini, coşan denizin kıyamet kopardığını, kuşların ve balıkların kaçıştığını, suların kayalıklara çarptıktan sonra dağların inlediğini ve korku-hayretle izlediği bu olayların kendisine hüznü verdiğini söyler. Şairin zihnindeki bu sahneler bir nevi kıyamet sahnesine benzer. Endişe ve korkuyla bu sahneleri şiirle canlandırmaya çalışır.

*Duyup bir nağme-i mâtem mü'essir rüzgârından
Olur müstağrak-ı fikret geçen âdem civârından,*

¹⁶² Mihrünnisâ Hanım, “Benimle İshak”, s.3.

¹⁶³ Bu şiiri “Anne Sevgisi” başlığı altında daha detaylı bir şekilde ele aldık.

*Tek ü tenhâ hazin bir külbe-i hücrâ-yı şî'r-engiz
Nümâyân bir dağın vahşi kenâr-ı seng-zârından,*

...

*Bâkârken havf ü hayretle gelirdi kalbime rikkat
O tenhâ mevki'in ulviyyet-i dehşet-medârından
Olurdu zâhir ü gâ'ib nice elvâh-ı hüzn-efzâ
Sehâb-ı tîz refâtârın zilâl-i bî-karârından,¹⁶⁴*

Acıklı kulübe etrafında cereyan eden tabiat şairin gamlı gönlüne daha fazla hüznün katar. Tabiatı bu şekilde tasvir eden şair romantik şairlere yaklaşıyor. Tabiatı bu kadar hüznü ve korkunç gören şair muhtemelen sonbahar ya da kış mevsiminde gezintiye çıkmıştır.

Şair, *Bir Neşide* başlıklı şiirinde de tabiatın bütün unsurlarını bir arda kullanır. Ana vatanından ayrı düşen bir kız çocuğunu tabiat ile birleştirerek tasvirini yapar. Şiirde, ilk olarak baharın gelişiyle birlikte ortaya çıkan tabiatın o eşsiz güzellikleri yansıtılır.

*Gelmişti zamân-ı bâğ ü bostân,
Olmuştu zemîn cüdâ zemistân.*

...

*Dönmüştü nişîmen-i tuyûra;
Ma'kes idi şâdî ve sürûra.
Raksân-ı sürûr idi dırahtân,
Kuşlar gülerek olurdu perrân...
Açmıştı şükûfeler çemende,
Etmişti zemîn semâya hande.¹⁶⁵*

Baharın gelişi ile birlikte göç eden kuşların geri döndüğünü, ağaçların dans ettiğini, çiçeklerin açtığını ve yeryüzünün semaya gülümsediğini söyler. Fakat doğada meydana gelen bu değişimin kendisine fayda etmediğini, kederli ve küskün bir şekilde arayış içinde olduğunu şu mısralarla anlatır.

*Bir ben var idim fakat mükedder,
Cûyende-i rûh u kalb-i muğber.*

¹⁶⁴ Mihrünnisâ Hanım, "Bir Manzume-i Nefîse", s.203.

¹⁶⁵ Mihrünnisâ Hanım, "Bir Neşide", s.194.

*Bir vech ile olmuyordu hurrem,
Ezhâr verirdi bûy-ı mâtem.
Her yerle o gün vedâ'ya meyyâl,
Mahzûn, mütefekkir, ebkem ü lâl...¹⁶⁶*

Baharın gelmesine rağmen şairin kederi ve acısı geçmez. Çiçekler her yere matem kokusu yayar ve şair, hüznü, düşünceli ve dilsiz olduğunu söyler. Bu şiirde tabiatın artık şairin hayatına etki edemediği ve şairin doğadaki eşsiz güzellikleri hissedemediği anlatılmaktadır. Hatta çiçeklerin etrafa güzel koku yayması gerekirken matem kokusu yaydığı söylenmektedir. Fakat şair her ne olursa olsun doğadan vazgeçmez. Her zaman kendisini doğaya atar. Romantik şairlerde olduğu gibi tabiat Mîhrünnisâ Hanım için de hüznü verici hayattan kaçış noktasıdır.

Görülüyor ki Mîhrünnisâ Hanım'ın şiirlerinde tabiat temi bütün unsurlarıyla birlikte işlenmiştir. Tabiatın doğal güzellikleri renkli ve canlı bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır. Şair kimi zaman ilkbaharın eşsiz renklerini kimi zaman da sonbaharın solgun renklerini itina ile işlemeye çalışmıştır. Tabiatı kendi duyuş tarzıyla anlatan şair tabiatı canlı bir varlık haline getirerek romantik şairler gibi ele almıştır.

2.1.2. Yapı ve Şekil

Tanzimat sonrası değişen ve gelişen Türk edebiyatında bütün türlerde gelenekten kopmalar, Batı ekseni değişimler görülür. Bu değişimlerin yaşandığı türlerin başında ise şiir gelir. Türk şiirinde özellikle muhteva, üslûp ve nazım şekilleri sahasında değişimler yaşanır.

Klasik şiir, kendi sınırları içerisinde barındırdığı kati ve değişmez kurallara sahiptir. Şairler bu kuralların dışına çıkmadan klasik şiirin sınırları içerisinde şiirlerini oluşturur. Bu kurallar dairesi içinde şairler belli başlı nazım şekilleri kullanır. 19. asrın sonlarında Batı edebiyatı ile temas kurulunca yavaş yavaş şiirin yapısı ve şeklinde değişimler yaşanmaya başlar. M. Fatih Andı, şekilde yaşanan değişimleri şu şekilde ifade eder:

*“Şekiller ve şekillerin gerektirdiği kafiye örgüleri üzerinde
birtakım aksamalar veya şuurlu tasarruflar, kendisini gösterir. Beyit*

¹⁶⁶ Mîhrünnisâ Hanım, “*Bir Neşide*”, s.194.

veya bendlerin sayı bakımından arttığına veya eksildiğine, bazı şekillerde fazladan, farklı yapıda mısra veya beyitler eklendiğine, şekillere tahsis edilen konular bakımından bir genişlemeye, kafiye şemalarında gerçekleşen birtakım değişikliklere şahit oluruz.”¹⁶⁷

Türk şiirinde şekil yönünde yavaş yavaş meydana gelen değişimler daha sonraki yıllarda ciddi bir konu haline gelir. Dönemin önde gelen şairleri bu hususta tertipli bir şekilde denemeler yapar. Bu denemeler arasında, Recaizade Mahmud Ekrem’in eski tarzda yazdığı şiirlerini bir araya getirdiği *Nağme-i Seher* adlı kitabında yer alan *Arz-ı Sitem* başlıklı şiiri dikkate değerdir.¹⁶⁸ Şair bu şiirde klasik müseddes yapısını değiştirerek farklı bir kafiye düzeni oluşturur. Şiirin altışar mısradan oluşan bendlerinin dördü kendi içinde çapraz bir şekilde diğer iki mısra ise kendi içinde kafiyelenmektedir.¹⁶⁹

Şekil bakımından meydana gelen değişiklikler Abdülhak Hâmid ile farklı bir boyut kazanır. Şair, *Duhter-i Hindu* adlı eserini eski tarz şiirden tamamen farklı bir nazım şekli ile yazar.¹⁷⁰ Hâmid, en önemli eserlerinden biri olan *Sahra*’da da yeni tarzda bir şekle yer verir. Bu eserden sonra Batılı nazım şekillerinin Türk şiirinde etkisi artmaya başlar. Hatta genellikle eski tarzda şiirler yazan Namık Kemal de *Vaveyla* ve *Hilal-i Osmani* adlı eserlerinde yeni tarz şekiller kullanır.¹⁷¹

Sahra’dan sonra, şiirde yeni tarz şekiller kullanan Namık Kemal ve Recaizade Mahmud Ekrem gibi şairler kendisinden sonraki genç şairleri etkiler. Özellikle Ara Nesil şairleri daha önce Türk şiirinde görülmeyen yeni şekilleri ve Batı edebiyatında yer alan nazım şekillerini kullanırlar.¹⁷²

Mihrünnisâ Hanım da muhteva da olduğu gibi şekilde de bu şairlerden etkilenir ve klasik şiir nazım şekillerinin yanında yeni tarz nazım şekilleri kullanır. Bundan dolayı şairin kullandığı hem divan şiiri nazım şekillerini hem de batı edebiyatı nazım şekillerini ayrı başlıklar halinde ele aldık.

¹⁶⁷ M. Fatih Andı, “*Servet-i Fünûn’a Kadar Yeni Türk Şiirinde Şekil Değişmeleri*”, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 838), ss.VI-VII.

¹⁶⁸ Recaizade Mahmud Ekrem, “*Nağme-i Seher*”, İstanbul, 1871, ss.59-60.

¹⁶⁹ Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Hamdi Tanpınar, “*19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*”, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012, s.266.

¹⁷⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, age, s.267.

¹⁷¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, age, s.267.

¹⁷² M. Fatih Andı, age, s.15.

2.1.2.1. Nazım Şekilleri

2.1.2.1.1. Divan Şiiri Nazım Şekilleri

2.1.2.1.1.1. Gazel

Gazel, klasik dönem şairleri tarafından en çok tercih edilen nazım şekillerinden biridir. Kafiye düzeni (aa, ba, ca, da...) şeklinde olan gazeller müşterek beyitlerden oluşur. Beyit sayısı istisnaları bulunmakla birlikte en az 5 en fazla 15 beyit arasındadır. Fakat Tanzimat sonrası Türk şiirinde yaşanan yeniliklerden gazel de etkilenir. Gazel nazım şeklinde daha önce yer almayan birtakım değişiklikler yaşanır. Örnek vermek gerekirse, her şairin gazelinde kullandığı bir mahlası vardır ve Tanzimat'tan sonra gazel nazım şekli ile şiir yazan şairler bu gelenekten kopar. Mahlas kullanma geleneğini klasik dönem şairleri gibi çok fazla önemsemezler ve gazel nazım şeklinin bir özelliğinin yok olmasına neden olurlar.¹⁷³ Bunun dışında klasik dönem şairleri yazdıkları şiirlerine başlık vermez ve daha çok türün adını kullanır. Yenilikçi şairler ise türün adını kullanmak yerine ya şiiri başlıksız bırakır ya da yeni bir başlık kullanır.

Klasik şiirin en çok kullanılan nazım şekli gazelde aşınmalar olmasına rağmen 19. asırda da şairler tarafından en çok tercih edilen nazım şekli olmuştur.

19. asrın sonlarına doğru şiir yazan şairlerden biri olan Mihrünnisâ Hanım da şiirlerinde en fazla gazel nazım şeklini kullanmıştır. Şair, dergi ve gazetelerde rastladığımız 14 şiirinin 6 tanesini gazel nazım şekliyle yazmıştır. Şair bu şiirlerinde Tanzimat Dönemi şairlerinin yaptığı gibi mahlas kullanmamıştır. Bunun dışında gazel türünün kendi ismini kullanmak yerine şiirlerine başlıklar vermiştir. Bu hususta şair bu nazım şeklinde biraz da olsa gelenekten kopmuş ve yenilikçi şairlere ayak uydurmuştur. Şairin gazel nazım şeklini kullanarak yazdığı şiirler şöyledir:

Edîpler oluyor tercümânın ey bülbül

Niçin bilinmeye derd-i nihânın ey bülbül

Bitirdi cânı figânın bizi ne sırdır bu

¹⁷³ M. Fatih Andı, age, ss.108-109.; Cem Dilçin, "Örneklerle Türk Şiir Bilgisi", Ankara: TDK, 1983, ss.104-105.

Acab nühüfte midir ândan cânın ey bülbül

(Nazire, ss.302-303)

Yâ Rab ne büyük dağ, ne güzel mevki '-i uzlet

Cinler mi, periler mi eder burda ikâmet

Örtmüş ser-i ulvîsini karlarla bulutlar

Şimşeklere bir haclegâh-ı vahdet ü halvet

(Viyana Civarından Geçerken, s.40)

Îlâhi bir güzellik var nümâyândır civârından;

Güzâr etmiş sanırsın hep melekler rehğüzârından.

Çiçeklerle müzeyyen bir çemen-zâr-ı semâpâye,

Uçarken mest olur kuşlar mu 'tar rüzgârından;

(Validem, s.146)

Ne hoş bir cûydur her dem gürîzan semt-i ummâna,

Verir tuğyân emvâc-ı tefekkür rûh-ı vicdâna

Seherler, fecirler etmiş ana elbânı tevdi

Gider pür nefha ü nâle o güyâ kûy-ı cânâna

(Dere Karşısında, s.163)

Duyup bir nağme-i mâtem mü 'essir rüzgârından

Olur müstağrak-ı fikret geçen âdem civârından,

Tek ü tenhâ hazin bir külbe-i hürâ-yı şî 'r-engiz

Nümâyân bir dağın vahşi kenâr-ı seng-zârından,

(Bir Manzume-i Nefise, s.203)

2.1.2.1.1.2. Mesnevi

Mesnevi, köken olarak İran edebiyatına ait olan bir nazım şeklidir. Türk edebiyatına İran edebiyatından geçmiştir.¹⁷⁴

Mesnevi, aruz vezni kullanılarak kendi aralarında kafiyelenmiş beyitlerden oluşur. Beyit sayısında herhangi bir sınırlama yoktur. Binlerce beyitten meydana gelen mesnevi örnekleri vardır. Bunun dışında mesneviler genellikle aruz ölçüsünün kısa kalıplarıyla yazılır ve anlam her beyitte kendi içinde tamamlanır.

¹⁷⁴ Cem Dilçin, age, s.167.

Mesnevi, divan şairleri tarafından en çok tercih edilen nazım şekillerinden biridir. Bu nazım şekli Tanzimat'la birlikte değişen Türk şiirinde varlığını korumayı başarır. Ancak mesnevinin yapısında hatta muhtevasında bazı değişiklikler yaşanır. Beyitler divan şiirindeki gibi uzun değildir. Gazel nazım şeklinde olduğu gibi şairler mahlas kullanmaktan geri durmuştur. Bunun dışında bazı şairler şiirin ortasında kafiyeyi değiştirmiştir.¹⁷⁵

Mihrünnisâ Hanım'ın tespit ettiğimiz şiirlerinden 5 tanesi mesnevi nazım şekli ile yazılmıştır. Şair, 5 şiirinde de mahlas kullanmamıştır.

Mihrünnisâ Hanım, *Benimle İshak* şiirine gazel nazım şekliyle başlamış ve 20. beyite kadar böyle devam etmiş, 21. beyitten sonra ise şiirini klasik mesnevi nazım şekli ile tamamlamıştır. Yani şiirin tamamı tek bir nazım şeklinden meydana gelmemektedir. Fakat şiirin beyit sayısı ve şekil özellikleri göz önüne alındığında mesnevi nazım şekline daha uygundur. Bunun dışında şiirin bir masal havası içinde olması, olayın geçtiği yer ve zamanın belirsiz olması şiiri mesnevi nazım şekline daha çok yaklaştırır. Şairin, *Benimle İshak* şiirinde yaptığı kafiye farklılaşması şu şekildedir:

Deryâ sâkin, kenâr tenhâ
Bir samt ü sükûn içinde sahrâ,
Gaşyolmuş idi nesîm-i hoş-bû.
Ezhâr görür gibiydi rü'yâ!
...
Ey İshak.. Ey yetîme-i şeb!
Sevdâ ile hüzün senindir hep.
Vahdetler içinde zâkir-i Hak
Lâyık sana dense tâ'îr-i Hak

(*Benimle İshak*, s.3)

Şair, *Bir Cerihadâr-ı Hezimet Lisanından* adlı şiirini de mesnevi nazım şekli ile yazmıştır. Fakat şiirin son kısmında kafiye örgüsünde farklılıklar görülmektedir. Bunun dışında şiirde yer yer olaylar değişmektedir ve şair yeni olaya geçiş yapmak için araya hususi diyaloglar koymuştur.

¹⁷⁵ M. Fatih Andı, age, s.14.; Cem Dilçin, age, s.167.

Şairin mesnevi nazım şekliyle yazmış olduğu diğer şiirlerinde herhangi bir farklılık yoktur. Şairin klasik mesnevi nazım şekli ile yazdığı diğer şiirleri şu şekildedir:

Ey şâ'ire-i sûtûde-fitrat

Vâk'î mi acep bu hüzn-i hasret

Gerçek mi işittiğim havâdis

Yâ hangi musîbet oldu bâ'is

(Nigâr Hanım'a, s.639-640)

Gelmişti zamân-ı bâğ û bostân,

Olmuştu zemîn cüdâ zemistân.

Enfâs-ı Mesîhâ-i bahârî

Olmuş idi her civâre târî.

(Bir Neşide, s.194)

Müstağrak-ı zalâm idi etrâf-ı âsümân;

Mehâbetden de anda görünmezdi bir nişân.

Bir hufre-i fenaya düşüp leşker-i nücûm,

Âfâkdan bulutlar ederlerdi hep hücum.

(Bir Neşide, s.355)

Ey âb-ı câvidan,

Bî-rûh olur mu sen var iken hiç bu hâkdan!

Ey sen, ey eşkdâne-i rûh-ı mükevvenât,

Âlûde-i merâret olan unsur-ı hayât,

*(Bana Öyle Geliyordu Ki Çamlar Diyordu Mecraya,
s.294)*

2.1.2.1.2. Batılı ve Yeni Nazım Şekilleri

Tanzimat'tan sonra Batı'ya yönelen Türk şairleri, Batı edebiyatından Sone, Triyole, Çapraz, Sarma, Düz Kafiye gibi çeşitli nazım şekillerini almışlar ve kimi zaman aynen kimi zaman da değiştirerek kullanmışlardır.

Özellikle Rezaizade Mahmut Ekrem ve Abdülhak Hâmid Tarhan şiirde, muhtevanın yanında şekilde de değişiklikler yapan öncü isimlerdir. Daha sonra kendinden sonra gelen şairleri bu hususta etkilemişlerdir. Bunun sonucunda şairler bir yandan divan şiirinin nazım şekillerini kullanırken

diğer yandan da Batılı nazım şekillerini benimsemişlerdir. Hatta kimi zaman hiçbir şeikle uymayan serbest tarzda şiirler de kaleme alınmıştır.

2.1.2.1.2.1. Çapraz Kafiye

Çapraz kafiye nazım şekli Türk edebiyatına Fransız şiirinden geçmiştir. Bu nazım şekli ile yazılan şiirlerin konusunda herhangi bir sınırlama yoktur, yani her konuda yazılabilir.

Çapraz kafiye nazım şekli dörder mısradan oluşan bendler halinde yazılır ve bendlerin sayısında sınırlama yoktur. Her dörtlüğün 1. ve 3. mısrası ile 2. ve 4. mısrası birbirleriyle kafiyelenerek yazılmaktadır. Kafiye düzeni şu şekildedir: (abab, cdcd, efef...) Fakat bazı şairler bu kafiye düzenine birebir uymamış ve değişiklikler yapmıştır. Hatta şiirlerinin bendlerinde eksik mısra bırakanlar da olmuştur.¹⁷⁶

Mihrünnisâ Hanım'ın 1924 yılında yayınlanan *Bir Hatıra* adlı şiiri çapraz kafiye nazım şekliyle yazılmıştır.

*Ey mihr-i sabâvet olan eşcâr-ı kühen-sâl
Kuşlarla hem-âvaz idim ol sergerde
Şimdi yine geldim size bî-tâb u garib-hâl
Bir yer veriniz sâye-i rûh-perverinizde*

(*Bir Hatıra*, s.19)

Bir Hatıra şiiri, 10 bendden oluşmaktadır. Şiirin bendlerinin kafiyelenmesinde herhangi bir farklılık ve mısralarında eksiklik ya da aksama yoktur. Şiirin konusu ise, şairin çocukluğuna dair yaşanmışlıklarıdır.

2.1.2.1.2.2. Sarma Kafiye

Dörder mısralı bendlerden meydana gelen Batı edebiyatına ait bir nazım şeklidir. Bendlerin sayısında belli bir sınırlama yoktur. Her bendin 1. ve 4. mısraları kendi aralarında; 2. ve 3. mısraları ise kendi aralarında kafiyeli şekilde yazılmaktadır. Kafiye düzeni (abba, cddc, effe ...) şeklindedir.

Sarma kafiyenin kullanıldığı şiirlerde herhangi bir konu sınırlaması yoktur, şiirler her konuda yazılabilir.

¹⁷⁶ M. Fatih Andı, age, ss.400-402.

Türk edebiyatında sarma kafiyenin rastlanılan en eski örneği; Abdülhak Hâmid'in 1881 yılında *Hazine-i Evrak* mecmuasında yayınladığı *Bir Safilin Tesellisi* başlıklı şiiiridir.¹⁷⁷

Mihrünnisâ Hanım, sarma kafiyeyi sadece bir tane şiiirinde kullanmıştır.

*Ey gül neye böyle ser-nigûnsun
Kim attı seni bu reh-güzâre?
Yaprakların öyle pâre pâre...
Topraklar içinde rû-nümûnsun.*

(*Solan Gül*, s.164)

Sarma kafiye nazım şekli ile yazılan *Solan Gül* başlıklı şiiiri 4 bendden oluşmaktadır. Şiiirin ana teması tabiattır.

2.1.2.1.3. Serbest Nazım Şekli

Tanzimat'tan sonra Türk şiiirinde daha önce örneği olmayan ve divan, halk ve Batı şiiirindeki gibi değişmeyen kafiye şekillerini dikkate almadan serbest bir şekilde yazılan nazım şeklidir. Serbest nazım şekliyle yazılan şiiirlerin sabit kuralları yoktur. Şiiirler vezinli-vezinsiz hatta kafiyeli-kafiyesiz olabilir. Şiiirlerin bazılarında bend sayıları eşit olurken bazılarında ise bend sayıları eşit değildir.¹⁷⁸

Mihrünnisâ Hanım serbest nazım şeklini sadece *Bir Kız Ki Tanırdım* başlıklı şiiirinde kullanmıştır. Bu şiiir 4 bendden meydana gelmektedir ve bendler birbiriyle kafiyelenmiş şekilde yazılmıştır. Şiiirin, 1,3 ve 4. bendleri 11, 2. bendi ise 10 mısradan oluşmaktadır. Şiiirin 1,3 ve 4. bendlerin kafiye düzeni “abbacdddcee” şeklinde, 2. bendin ise “abacdddcee” şeklindedir.

*Göğsünün kân içinde yâreleri
Âçılıp lâleden nişân olmuş
Şems-i gârip gibi ayân olmuş
Boyanıp reng-i âle zülf-i zeri
Bu ne mahlûktur, ne âfettir.
Rûh iken olmâmiş semâya revân
Eylemiş yerde ihtiyâr-ı mekân*

¹⁷⁷ M. Fatih Andı, age, s.389.

¹⁷⁸ Nurullah Çetin, age, s.161.; M. Fatih Andı, age, s.410.

*Her gören zanneder budur cânân
O kadar câme‘i letafettir
Ey sehâb-ı siyâh içinde melek
Câme-hâbın mı giydiğin gömlek*

(Bir Kız Ki Tanırdım, ss.433-435)

Mihrünnisâ Hanım bu şiirini hiçbir şekle bağlı kalmadan yazmış olsa da şiirin kafiyelenişine dikkat etmiş ancak 2. bendde bir mısra eksik bırakmıştır.

2.1.2.2. Aruz

Aruz, kelime anlamı olarak çadırı destekleme amacıyla tam ortaya kurulan direk manasına gelmektedir. Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında hecelerın uzunluk-kısalık yapısını temellendirmek için kullanılmaktadır.

Aruz, ilk olarak Arap edebiyatında kullanılmıştır. Daha sonra İran edebiyatı şairleri Arap şairlerden etkilenerek kendi edebiyatlarında da kullanmaya başlamıştır. İranlı şairler genellikle aruzun eski ve temel kalıplarını kullanmıştır.¹⁷⁹

Türkler İslamiyet‘i kabul ettikten sonra aruz veznini kullanmaya başlar. Türklerin daha önceden kendine has hece ölçüsü vardı. Ancak İran edebiyatının etkisiyle kendilerine ait olan hece ölçüsünün değeri azalmış ve şairler Farsça şiirler yazarak yavaş yavaş aruz ölçüsüne geçmiştir. Şairler, Türkçe şiir yazımında ise büyük bir zorlukla karşı karşıya kalmıştır. Çünkü Türk dilinin yapısı Arap-Fars dili gibi aruz veznine uygun değildir. Bu yüzden şairler ilk olarak hece ölçüsüne benzeyen kalıpları denemiştir.¹⁸⁰

Yavaş yavaş aruz veznine alışan Türk edebiyatı şairleri bu vezni Türk edebiyatının ana unsuru haline getirmiş ve klasik şiiri aruz vezni etrafında şekillendirmiştir.

Yenileşme dönemi ile birlikte uzun bir döneme hâkim olan aruz vezni yavaş yavaş etkisini yitirmeye başlar. Şairler vezinde esaslı bir değişiklik yapmaktan kaçınırlar. Esasında Hâmid bu durumu değiştiren ilk şair olur ve şiirde birbirinden farklı aruz vezni kullanır. Daha sonra ise tamamen

¹⁷⁹ Cem Dilçin, age, s.5.

¹⁸⁰ Cem Dilçin, age, s.5.

vezinsiz şiirler yazar. Bu denemelerden sonra Ara Nesil şairleri ve Servet-i Fünûn şairleri de Hâmid'den etkilenerak aruz vezninde değişikliğe gider.

Mihrünnisâ Hanım ise şiirlerinin tamamında aruz veznini kullanır. Şair, vezinde klasik şiir geleneğine bağlı kalır ve klasik şiirde en sık kullanılan vezinlere yer verir. Mihrünnisâ Hanım'ın şiirlerinde kullandığı vezinler şu şekildedir:

Mefâ'îlün, mefâ'îlün, mefâ'îlün, mefâ'îlün

Îlâhi bir güzellik var nümâyândır civârından;

Güzâr etmiş sanırsın hep melekler rehğüzârından.

(Validem, s.146)

Duyup bir nağme-i mâtem mü'essir rüzgârından

Olur müstağrak-ı fikret geçen âdem civârından,

(Bir Manzume-i Nefise, s.203)

Ne hoş bir cûydır her dem gürîzan semt-i ummâna,

Verir tuğyân emvâc-ı tefekkür rûh-ı vicdâna

(Dere Karşısında, s.163)

Mefâ'îlün, fe'îlâtün, mefâ'îlün, fe'îlün

Edîpler oluyor tercümânın ey bülbül

Niçün bilinmeye derd-i nihânın ey bülbül

(Nazire, ss.302-303)

Mef'ûlü, mefâ'îlün, fa'ûlün

Ey şâ'ir-i sûtûde-fîtrat

Vâk'î mi acep bu hüzn hasret

(Nigâr Hanım'a, ss.639-640)

Her manzara, her beda'i, her su

Müstağrak-ı nûr idi serâpa,

(Benimle İshak, s.3)

Ey gül neye böyle ser-nigûnsun;

Kim attı seni bu reh-güzâre?

Yaprakların böyle pâre pâre...

Topraklar içinde rû-nümûnsun.

(Solan Gül, s.164)

Ey bâd-ı vezân gibi revân nehr:

Timsâl-i garîb-i hâlet-i dehr.

(Bir Cerihadâr-ı Hezimet Lisanından, ss.18-22)

Gelmişti zamân-ı bâğ û bostân,

Olmuştu zemîn cüdâ zemistân.

(Bir Neşide, s.194)

Fe‘ilâtün, mefâ‘ilün, fe‘ilün

Göğsünün kân içinde yâreleri

Âçılıp lâleden nişân olmuş

(Bir Kız Ki Tanurdım, ss.433-435)

Mef‘ûlü, fâ‘ilâtü, mefâ‘ilü, fâ‘ilün

Müstağrak-ı zalâm idi etrâf-ı âsümân

Mehâbetden de anda görünmezdi bir nişân.

(Bir Neşide, s.355)

Ey âb-ı câvidân,

Bî-rûh olur mu sen var iken hiç bu hakdan:

Ey sen, ey eşkdâne-i rûh-ı mükevvenât,

Âlûde-i merâret olan unsur-ı hayât,

(Bana Öyle Geliyordu Ki Çamlar Diyordu Mecraya,
s.294)

Mihrünnisâ Hanım bu şiirinin ilk mısrasında değişikliğe gitmiştir. Şair ilk mısrayı (*mef‘ûlü, fâ‘ilün*) şeklinde kısa vezinle yazmıştır. Diğer mısralarda ise vezinde değişiklik yapmadan olduğu gibi şiirini tamamlamıştır.

Mef‘ûlü, mefâ‘ilü, mefâ‘ilü, fa‘ülün

Ey mihr-i sabâvet olan eşcâr-ı kühen-sâl

Kuşlarla hem-âvaz idim ol sergerde

Şimdi yine geldim size bî-tâb u garib-hâl

Bir yer veriniz sâye-i rûh-perverinizde

(Bir Hatıra, s.19)

Yâ Rab ne büyük dağ, ne güzel mevki ‘-i uzlet

Cinler mi, periler mi eder burda ikâmet

2.1.2.3. Kafiye

Uyak (kafiye), iki dizenin en sonunda anlamca farklı, sesçe aynı olan sözcüklerin birbirlerine benzerliğidir.

Kafiye şiirde önemli bir yere sahiptir. Şiirde ses uyumunu sağlaması dışında, şairlerin vezinli şiir yazarken ilhamı yakalaması hususunda da önemli olmuştur.

Klasik dönem şairleri, Arap Alfabesindeki imlâları, kelimeleri ustaca kullanarak kafiyeyi şiirde estetik bir hale getirmiştir. Klasik şiirde kafiye anlayışı genellikle göz için kullanılır. Ancak değişen Türk edebiyatı ile birlikte bu anlayış üzerine çok fazla tartışmalar yaşanır. Hatta şiirde kafiye kullanımında ciddi farklılıklar görülmeye başlanır. Rezaizade Mahmut Ekrem *Takdir-i Elhan* adlı eserinde “vezinli ve kafiyeli her sözün şiir olamayacağını bunun yanı sıra her şiirin de vezinli ve kafiyeli olması gerekmediğini”¹⁸¹ söyleyerek Türk edebiyatına mensur şiir anlayışını getirir.

Abdülhak Hâmid ise divan şiirinin kafiye anlayışını çiğneyerek şiire serbestlik getirir. Hâmid *Sahra* adlı eserinde kafiyeyi standart şeklin dışında kullanır. Hâmid, şiiri sık aralıklı tekrarlardan kurtarır, hatta bazı mısralarda kafiye kullanmaz ve farklı kelime türlerinden kafiye yapar. Hâmid’in *Sahra* adlı eserinde yaptığı değişiklikleri fark eden Ahmet Mithat Efendi bu durumu “gerek kafiyelerin ve gerek mısraların tertibince bin yıllık tarz-ı yek-rengi ve yeknesâkiyi kıran” şeklinde nitelendirir.¹⁸²

Ekrem ve Hâmid’in kafiyede yaptığı değişikliklerden sonra kafiyede çözümler yaşanır. Şiirde kafiyenin nasıl olması gerektiğine dair ciddi tartışmalar başlar. Bu tartışmaların sebebi ise Hasan Asaf’ın *Malumat* mecmuasında yayımlanmış *Bürhan-ı Kudret* adlı şiirinde yer alan aşağıdaki beyittir:

Zerre-i nûrundan iken muktebes

¹⁸¹ Rezaizade Mahmud Ekrem, “*Takdir-i Elhan*”, İstanbul, 1884, s.10.

¹⁸² Ahmet Mithat Efendi, “*Sahra*”, Tercüman-ı Hakikat, S.191, 10 Şubat 1879, s.2.; İstanbul, Detaylı bilgi için bkz. Ömer Faruk Akün, “*Abdülhak Hâmid’in Basılı Eserleri Hakkında Yeni Bilgiler*”, TDED, C. XV, 1 Temmuz 1967, ss.136-138,

*Mihr ü mehe etmek işâret abes*¹⁸³

Klasik şiir kafiye anlayışına göre “*muktebes*” ve “*abes*” kelimeleriyle kafiye yapılamazdı. Klasik şiirde göz için kafiye anlayışı ön plandaydı. Bu şiirle birlikte kafiye üzerinde yaşanan ciddi tartışmalardan sonra göz için kafiye anlayışı yerine kulak için kafiye anlayışını benimsenmeye başlanır.

Muktebes-abes tartışmasından sonra, Arap Harfleriyle birbirinden tamamen farklı olan kelimelerle kafiyeli şiirler yazılır. Bunun dışında Türkçe kelimelerle kafiye yapılmaya başlanır.

Klasik edebiyatın giderek etkisinin azaldığı dönemde yaşayan Mihrünnisâ Hanım kafiyede göz için kafiye anlayışına bağlı kalır.

Mihrünnisâ Hanım şiirlerinde ekseriyetle yarım kafiye ve tam kafiye kullanmıştır.

2.1.2.3.1. Yarım Kafiye

Yarım kafiye tek ses benzerliğinden oluşmaktadır. Şairler tarafından en çok tercih edilen uyaklardan biridir. Türkçenin sözcük bakımından zengin olması da yarım kafiye örgüsüyle şiir yazmayı kolaylaştırmıştır.

Mihrünnisâ Hanım hemen her şiirinde yarım kafiyeye yer vermiş ve daha çok klasik şiirde var olan göz için kafiye anlayışına bağlı kalmıştır. Aşağıdaki beyitlerde koyu şekilde belirtilmiş harfler yarım kafiye anlayışına örnektir.

*Gündüz gece durmayıp gid***ersin**

*Bilmem ki ne suya az***medersin**

...

*Def-i şer için olup şitâ*bân**

*Gazi ve şehid olan muhib*bân**

(*Bir Cerihadâr-ı Hezimet Lisanından, ss.18-22*)

*Olmuş sana hâb-gâh-ı ten**hâ*

Mu ‘tâtın olan kenâr-ı deryâ

(*Nigâr Hanım ‘a, s.203*)

*Sathında sen bu hâkin asırlar mı gör***medin;**

¹⁸³ Hasan Asaf, “*Tevhid-i Bârî; Bürhan-ı Kudret*”, Malumat, S.20, 7 Kasım 1895, s.431.

Hîn-i teşekkülünde hükümler mi sürmedin.
(Bana Öyle Geliyordu Ki Çamlar Diyordu Mecraya,
s.294)

2.1.2.3.2. Tam Kafiye

Tam kafiye iki ses benzerliğine dayanan uyaktır. Yeni Türk şiirinde en sık kullanılan kafiyelerden biridir. Mihrünnisâ Hanım da tam kafiyeyi çok sık kullanmıştır. Aşağıdaki beyitler Mihrünnisâ Hanım'ın kullandığı tam kafiye örnekleridir.

Gel eyleyelim seninle hicret,
Dursun ebedî bu hâk-i hasret:..
(Benimle İshak, s.3)

Gelmezdi hayâle irtihâlin
Karşımda güler gibi hayâlin
(Nigâr Hanım'a, ss.639-640)

Yâ Rab: ne büyük dağ, ne güzel mevki-i uzlet
Cinler mi, periler mi eder burda ikâmet
(Viyana Civarından Geçerken, s.40)

Fevkinde ahterân görünür mâil-i sücûd,
Âmâk-ı lâciverdine güyâ ki bir suûd;
(Bana Öyle Geliyordu Ki Çamlar Diyordu Mecraya,
s.294)

Duyup bir nağme-i mâtem müessir rüzgârından
Olur müstağrak-ı fikret geçen âdem civârından,
(Bir Manzume-i Nefise, s.203)

Müstağrak-ı zalâm idi etrâf-ı âsümân
Mehâbetden de anda görünmezdi bir nişân.
(Bir Neşide, s.355)

2.1.2.3.3. Zengin Kafiye

Zengin kafiye ikiden fazla olan ses benzerliğiyle yapılmaktadır. Benzer harf sayısı üçü geçince uyumda zenginleşme olur. Zengin kafiye kullanabilmek maharet ister. Mihrünnisâ Hanım zengin kafiyeyi ustalıkla

kullanmıştır. Mihrünnisâ Hanım'ın kullandığı Zengin kafiye örnekleri şu şekildedir:

*Benzetmiş iken hayâle hilkat
Senden nebe'ân eder hakikat
Bülbül gibi yoktur iştihârın,
Mestûr-ı hazandır bahârın.*

(Benimle İshak, s.3)

*Eş'ârın okunduğu zamânda
Dinlerdi melekler âsmânda*

...

*Meftûn-ı hasâ'ilindi eslâf
Meshûrun olursa lâyük ahlâf*

(Nigâr Hanım'a, ss.639-640)

*Makberlere eyleyip nezâret
Yıldızları eyleyen işâret,*

(Bir Neşide, s.355)

*Bilmem ne oldu kaldı hayâlimde yâdigâr,
Bir aşk-ı mâderî ile bir zulm-i rüzgâr.*

(Bir Neşide, s.194)

2.1.2.3.4. Tunç Kafiye

Kafiyeyi oluşturan kelimelerden birinin, diğer kelimenin içinde yer almasıyla meydana gelen uyak türüne “Tunç Kafiye” denir. Tunç kafiye iki veya daha fazla ses benzerliği olmak zorundadır. Mihrünnisâ Hanım'ın kullandığı tunç kafiye örnekleri şu şekildedir:

*Rûzu sana kısmet etmemiş **Hak**;
Muzlim nam u nişanı **İshak**.*

(Benimle İshak, s.3)

*Dûş-ı nâzında gisuvânu,
Zıllı pür-nûr-ı hüsn ü ânu.*

(Bir Neşide, s.194)

*Ol ravzâ-i müntehâ-i âmâl;
Düşmanlar elinde oldu pââmâl.*

...

Kıl rûy-ı zemîne bahş-ı iclâl,

Ey necm ü hilâl-i mevce-i âl,

(Bir Cerihadâr-ı Hezimet Lisanından, ss.18-22)

Ekseriyetle Divan şiirinin göz için kafiye anlayışını benimseyen Mihrünnisâ Hanım şiirlerinde kafiye ustalıkla kullanır. Mihrünnisâ Hanım'ın şiirlerinde kulak için kafiye anlayışıyla yazılmış herhangi bir kafiye rastlamadık. Ancak klasik şiirde yer alan aynı cinsten kafiye oluşturma kaidesine tamamen uymamıştır. Bazı şiirlerinde farklı kelime türlerinden kafiye yapmıştır.

Olmuş sabah-ı rûz-ı-bükâ mübtesim sanâ;

Senden nice mariz oluyor nâil-i şifâ.

Arzın bugün de hâkimi sensin yarın da sen:

Kesme sakın tarâvetini biz garibden;

(Bana Öyle Geliyordu Ki Çamlar Diyordu Mecraya,
ss.294)

Mahfi dereler akardı yer yer...

Aksiyle sanki her yer inler.

(Bir Neşide, s.194)

Meşâte-i envâr-ı seher her yeri süsler

Eylerdi koyunlar yeni bir şevk ile seyrân

Uçmakta cebellerden o tüller gibi sisler

Zannım ânı eylerdi kavvâl sisleri giryan

(Bir Hatıra, s.19)

2.1.2.4. Redif

Kelime anlamı olarak “arkasından gitmek ve takip etmek” şeklinde nitelendirilen redif, Türk şiirinde revîden önce gelen, ses ve anlam bakımından aynı olan ek, kelime ve kelime gruplarına verilen isimdir. Redifler şiirin ahengini oluşturmak için bazen tek bir ek bazen de kelime olarak kullanılmaktadır.¹⁸⁴

¹⁸⁴ Yekta Saraç, “Klasik Edebiyat Bilgisi: Biçim-Ölçü-Kafiye”, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları., 2011, s.259-260.; Cem Dilçin, age, s.61.

Divan ve halk şiirinde, şiire bir bütünlük kazandırarak şiiri bir fikir etrafında toplayan redif, Tanzimat, Servet-i Fünûn ve Fecr-i Ati döneminde etkisini yitirir. Şairler eski anlayışa bağlı kalmayarak redifi sadece ses değişikliği, anlamı kuvvetlendirme ve yeni bir düşünceye zemin hazırlamak için kullanır.¹⁸⁵

Şiirlerinde redife yer veren Mihrünnisâ Hanım, gelenekten kopmamış ve divan şiiri etkisiyle yazmış olduğu şiirlerinde redifi bazen ana unsur haline getirmiştir. Recazade Mahmut Ekrem'in *Hasbihal* adlı bülbül redifli gazeline yapmış olduğu nazire buna örnek gösterilebilir.

Edîpler oluyor tercümânın ey bülbül

Niçün bilinmeye derd-i nihânın ey bülbül

Bitirdi cânı figânın bizi ne sırdır bu

Aceb nü hüfte midir ânda cânın ey bülbül

(Nazire, ss.302-303)

Mihrünnisâ Hanım'ın şiirlerinde kullandığı bazı redif örnekleri şunlardır:

Billâh ne hoş Nigâr idin sen

Haktan bize yâdigâr idin sen

(Nigâr Hanım'a, ss.639-640)

Ahterlere, kehkeşâna karşı,

Hallâk-ı cihâniyâna karşı,

Kurtar vatan-ı azîzi şâd et,

Râh-ı zafer-i hemân küşâd et;

(Bir Cerihadâr-ı Hezimet Lisanından, ss.18-22)

Kuşlar kaçardı zelzele-i rüzgâr ile,

Bir kuş fakat dururdu büyük bir karar ile;

(Bir Neşide, s.355)

¹⁸⁵ Cem Dilçin, age, ss.91-92.

SONUÇ

Çalışmada, 1864-1943 yılları arasında yaşamını sürdüren, 1881 yılında yayın hayatına başlayan ve 1943 yılına kadar bu faaliyeti devam ettiren Mihrünnisâ Hanım'ın; hayatı, sanatı ve eserleri belirlenerek şairin ayrıntılı bir şekilde biyografisi ortaya konulmuştur. Şair, uzun hayatına oranla az sayıda şiir yayımlamış ancak bu şiirleri edebiyat çevrelerinde takdirle karşılanmıştır. Hatta Mihrünnisâ Hanım; Fatma Aliye, Emine Semiye Hanım, Makbule Leman ve Nigâr binti Osman gibi Türk edebiyatının ilk kadın yazarlarından biri olarak görülmüştür.

Yaptığımız detaylı dergi ve gazete taramasında şairin, 14 şiirine ve bir hikayesine rastladık. Eserlerinde hem klasik şiirin hem de Tanzimat ile birlikte ortaya çıkan yeni şiir anlayışının izleri görülür. Tanzimat'ın birinci neslini oluşturan Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın ve çoğunlukla Tanzimat ikinci neslinin -Hâmid, Ekrem ve Sezai- etkisinde kalır. Ancak Mihrünnisâ Hanım'ı bir nesle/döneme dahil edecek olursak bu Ara Nesil olur. Çünkü, Mehmet Kaplan'ın *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi IV* adlı eserinde Mihrünnisâ Hanım Ara Nesil Dönemi içerisinde zikredilmektedir. Bunun dışında Mihrünnisâ Hanım'ın en velut dönemi incelendiğinde bu dönemin Ara Nesil edebiyatının tarihlendirildiği yıllara denk geldiği görülür.

Ara Nesil Döneminin; isimlendirilmesi, teşekkül tarihi ve yazar kadrosu hakkında farklı görüşler ortaya atılır. Genel itibariyle Mehmet Kaplan'ın *Ara Nesil* ile ilgili yapmış olduğu tasnif, çoğu edebiyat tarihçisi tarafından kabul görmektedir. Ancak Cafer Gariper, yazar kadrosunun fazlalığını dile getirerek bu dönemi tek başlık altında tasnif etmenin yanlış olacağını söyler. Nitekim Ara Nesil Dönemini, “Klasik edebiyatı sürdürmek isteyenler”, “Eski ile Yeni arasında yer alanlar” ve “Yenilikçiler” olmak üzere 3'e ayırır. Cafer Gariper' in tasnifine göre Mihrünnisâ Hanım'ı “Eski ile Yeni arasında yer alanlar” başlığı altında değerlendirebiliriz. Çünkü şairenin şiirlerine baktığımızda hem klasik şiirin hem de yeni şiir anlayışının izleri görülür. Fakat çoğunlukla yenilikçi şairlerin etkisinde kalır.

Çoğu Ara Nesil şairi gibi Mihrünnisâ Hanım da Servet-i Fünûn şiirinin oluşmasında etkili olmuştur. Hatta Servet-i Fünûn Döneminde de şiirler yazmaya devam etmiş ancak yenilik adına edebiyat sahasında bir soluk getirememiş ve dönemin zirve şahsiyetlerinin gerisinde kalmıştır.

Çalışmamızın esas merkezini ikinci bölüm oluşturmaktadır. Şairin edebi kimliğini belirlemek için şiirlerinin muhtevası ve şekil özellikleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Mihrünnisâ Hanım, kendinden önceki yenilikçi şairlerin Batıdan getirmiş olduğu yeni muhteva ve şekillere şiirlerinde yer vermiştir. Tema olarak daha çok bireysel konuları tercih etmiştir. Hâmid ve Ekrem etkisinde ferdiyetçi, santimental tavrı benimseyerek aşk, tabiat, ölüm, “hüzün, keder, verem, gözyaşı” gibi temaları işlemiştir. Bunun dışında şiirlerinde az da olsa vatan sevgisi, kahramanlık ve savaş konulu sosyal temalara yer vermiştir. Batı tesiriyle gelen çapraz kafiye, sarma kafiye ve serbest şekilleri denemiştir. Dil ve üslûp bakımından modern Türk şiirinin öncülerinden Abdülhak Hâmid’e yakın olmakla birlikte klasik şiirin de etkisinde kalarak Arapça-Farsça tamlamalara sıklıkla başvurmuştur. Bazı şiirlerinde klasik şiirin önemli mazmunlarına yer vermiş ve aruz ölçüsünü ustalıkla kullanmıştır. Yine şiirlerinde en fazla klasik nazım şekilleri olan gazel ve mesneviye yer vermiştir.

Mihrünnisâ Hanım, Yeni Türk edebiyatı kadın yazarları kadrosu içerisinde yetişme şartları, hayatı ve şiirleri bakımından önemli bir isimdir. Ancak ölümünden sonra yazarın edebiyat çevresi tarafından unutulduğu ve edebiyat tarihinde kendisine gereken değerin verilmediği aşikârdır. Nitekim ilk kadın yazarlardan biri olması ve yazdığı şiirlerle Yeni Türk edebiyatına sunduğu katkılardan dolayı Türk edebiyatı tarihindeki yerini almalıdır.

KAYNAKLAR

- AKTAŞ, Şerif. "Edebiyatımızda Geçen Asrın Sonlarında 'Mutavassitîn' Grubunun Edebi Düşüncesi Hakkında", İstanbul: *Birinci Milli Türkoloji Kongresi Tebliğleri, Kervan Yayınları*, 1980.
- AKÜN, Ömer Faruk. "Abdülhak Hâmid'in Basılı Eserleri Hakkında Yeni Bilgiler", *TDED*, C. 15 (1 Temmuz 1967), ss.136-138.
- AKÜN, Ömer Faruk. "Divan Edebiyatı", <https://islamansiklopedisi.org.tr/divan-edebiyati> (Erişim:07.11.2019).
- AKYÜZ, Kenan. *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2010.
- ALİ, Faik. "Mihrünnisâ Hanım", *Utariid*, S.3 (1335-1919), ss.42-43.
- ANDI, M. Fatih. "Ara Nesil Şairi Mehmed Celal", İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1995.
- ANDI, M. Fatih. *Servet-i Fünûn'a Kadar Yeni Türk Şiirinde Şekil Değişmeleri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul, 1997. YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 838).
- ASAF, Hasan. "Tevhid-i Bârî; Bürhan-ı Kudret", *Malumat*, S.20 (7 Kasım 1895), s.431.
- AŞA, Emel. *1928'e Kadar Kadın Mecmuaları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul, 1989.
- YILDIZ, Ayfer. "Geçmişten Günümüze Kadın Şairlerin Konumuna Genel Bir Bakış", 21. *Yüzyılda Eğitim ve Toplum Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.1, S.2, (2014), s.106.

- BABACAN, Mahmut. *Ara Nesil'de Tenkid*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul, 1993.
- BANARLI, Nihad Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 1-2, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1938.
- BARIŞ, Yusuf İzzet. "Tüberküloz Tarihi", *Konuralp Tıp Dergisi*, C.3, S.2 (1 Ağustos 2011).
- BEKİROĞLU, Nazan. *Şair Nigâr Hanım, Güftesi Garplı, Bestesi Şarklı*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2008.
- BEKİROĞLU, Nazan. "Osmanlıda Kadın Şairler", <http://www.nazanbekiroglu.com/2000/01/02/osmanlida-kadin-sairler/> (Erişim: 26.05.2020).
- BİRİNCİ, Necat. "Nabizade Nazım", Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
- BURSALI, Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*, çev. Yekta Saraç, C. 1-2-3. Ankara: TÜBA, 2016.
- "Abdülhak Mührünnisâ vefat etti", Cumhuriyet Gazetesi, (7 Şubat 1943).
- ÇELİK, Faik, "Edebiyatta Verem (Tüberküloz)", <https://oggito.com/icerikler/edebiyatta-verem-tuberkuloz/63321> (Erişim: 05.05.2020)
- ÇETİN, Nurullah. *Bütün Eserleri 2 (Şiir Çözümleme Yöntemi)*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2017.
- DİLÇİN, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: TDK, 1983.
- "Dün Jübilesi Yapılanlardan Abdülhak Mührünnisâ Vefat Etti", Vakıf Gazetesi, (7 Şubat 1943).
- EFENDİ, Ahmet Mithat. "Sahra", *Tercüman-ı Hakikat*, S.191 (10 Şubat 1879), s.2.
- EFENDİ, Hayret. "Taştir", *Hazine-i Evrak*, S.32 (1 Mayıs 1881), ss.508-509.

- EKREM, Rezaizade Mahmud. "Hasbihal", *Hazine-i Evrak*, S.7 (1881), ss.100-101.
- EKREM, Rezaizade Mahmud. *Nağme-i Seher*, İstanbul, 1871.
- EKREM, Rezaizade Mahmud. *Takdir-i Elhan*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1884.
- EMİL, Birol. "*Mizancı Murat Bey-Hayati ve Eserleri*", İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1979.
- ENGİNÜN, İnci. *Abdülhak Hâmid'in Hatıraları*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1994.
- ENGİNÜN, İnci. *Abdülhak Hâmid Tarhan-Bütün Şiirleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.
- ENGİNÜN, İnci. *Abdülhak Hâmid'in Mektupları-1*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1995.
- ENGİNÜN, İnci. *Abdülhak Hâmid'in Mektupları-2*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1995.
- ENGİNÜN, İnci. *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010.
- ERCİLASUN, Bilge. *Ziya Paşa*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.
- ERÜNSAL, E. İsmail. "Mihri Hatun", *İslâm Ansiklopedisi*, 2005, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mihri-hatun> (Erişim: 26.05.20),
- GARİPER, Cafer, "Ara Nesil" *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000*, ed. Ramazan Korkmaz, Ankara: Grafiker Yayınları, 2007.
- GÖÇGÜN, Önder. *Namık Kemal*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2014.
- GÖÇGÜN, Önder. *Namık Kemal'in Şairliği ve Bütün Şiirleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1999.
- GÜR, Muhammet. *Kendi İçinde ve Kendine Göre Süleyman Nazif*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020.

- HAKKI, İsmail. "Varaka-i Mahsusa: Osmanlı Edibeleri (Abdülhak Mihrünnisâ Hanım)", *Tercüman-ı Hakikat*, S.3567 (28 Nisan 1890), ss.5-6.
- HANIM, Abdülhak Mihrünnisâ. "Bana Öyle Geliyordu Ki Çamlar Diyordu Mecraya", *Servet-i Fünûn*, C.56.S.1424 (25 Ağustos 1919), ss.294.
- HANIM, Abdülhak Mihrünnisâ. "Benimle İshak", *İkdam Gazetesi*, S.1187 (4 Kasım 1897), s.3.
- HANIM, Abdülhak Mihrünnisâ. "Bir Cerihadâr-ı Hezimet Lisanından", *Servet-i Fünûn*, C.59, S.1528 (26 Kasım 1925), ss.18-22.
- HANIM, Abdülhak Mihrünnisâ. "Bir Hatıra", *Servet-i Fünûn*, C.57, S.2-1476 (27 Kasım 1924), s.19.
- HANIM, Abdülhak Mihrünnisâ. "Bir Kız Ki Tanırdım", *Hazine-i Evrak*, S.28 (17 Eylül 1881), ss.433-435.
- HANIM, Abdülhak Mihrünnisâ. "Bir Manzume-i Nefise", *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*, S.11 (13 Ocak 1917), s.203.
- HANIM, Abdülhak Mihrünnisâ. "Bir Neşide", *Servet-i Fünûn*, C.58, S.49 (22 Ekim 1925), s.335.
- HANIM, Abdülhak Mihrünnisâ. "Bir Neşide", *Servet-i Fünûn*, C.28, S.39 (13 Ağustos 1925), s.194.
- HANIM, Abdülhak Mihrünnisâ. "Dere Karşısında", *Servet-i Fünûn*, C.58, S.37-1511 (30 Temmuz 1925), s.163.
- HANIM, Abdülhak Mihrünnisâ. "Küçük Bir Aslın Büyük Bir Ferî", *Hazine-i Evrak*, S.21 (17 Eylül 1881), ss.332-336.
- HANIM, Abdülhak Mihrünnisâ. "Nazire", *Hazine-i Evrak*, S.19 (17 Eylül 1881), s.302.
- HANIM, Abdülhak Mihrünnisâ. "Nigâr Hanım'a", *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*, S.34-65 (28 Nisan 1918), ss.639-640.
- HANIM, Abdülhak Mihrünnisâ. "Solan Gül", *Servet-i Fünûn*, C.58, S.37-1511 (30 Temmuz 1925), s.164.

- HANIM, Abdülhak Mührünnisâ. "Validem", *Servet-i Fünûn*, C.58, S.36-1510 (23 Temmuz 1925), s.146.
- HANIM, Abdülhak Mührünnisâ. "Viyana Civarından Geçerken", *Utarid*, S.3 (1335-1919), s.40.
- İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal. *Son Asır Türk Şairleri*, C. 2. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1969.
- İSEN, Mustafa. *Acıya Bal Eylemek*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1994.
- KAPLAN, Mehmet. *Şiir Tahlilleri 1 (Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar)*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.
- KAPLAN, Mehmet. *Tevfik Fikret ve Şiiri*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1946.
- KAPLAN, Mehmet. *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1979.
- KAPLAN, Mehmet ve öte. *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi IV*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınevi, 1997.
- KARA, Şahika. "Şemsettin Sami ve Kadınlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.3, S.13, (2010), ss.136-146.
- KARADAĞ, Ayşe Banu. "Çeviri Tarihimizde 'Gözle Görülür' Bir Mütercime: Fatma Âliye Hanım", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C.37, S.2, (2013), ss.1-16.
- KALYON, Abuzer, KALYON, Filiz. "Adanalı Hayret Efendi'nin Şehrâyin ve Sıhr-i Beyân İsimli Eseri", *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.1, (2015), ss.125-141.
- KEMAL, Namık. "Aile" *İbret Gazetesi*, S.59. (1872).
- KEMAL, Namık. "Terbiye-i Nisvan Hakkında Bir Layiha", *Tasvir-i Efkâr*, S.467. (1867).
- KEMAL, Namık. *Vatan Yahut Silistre*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2006.
- KOLCU, Ali İhsan. *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı: Yenileşmenin İkinci Kuşağı*, ed. Ramazan Korkmaz, Ankara: Grafiker Yayınları, 2007.

- LEVEND, Agâh Sırrı. *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.
- MUHTAR, Hacıbeyzade Ahmed. *Şair Hanımlarımız*, İstanbul: Safa ve Enver Matbaası, 1893.
- NAZİF, Süleyman. "Abdülhak Mihrünnisâ Hanım", *Utarid*, S.3 (15 Ocak 1919), s.35.
- OKAY, Orhan. *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.
- OKAY, Orhan. *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi*, Ankara: MEB Yayınları, 1991.
- ÖZARSLAN, Ersin. *Ara Nesil Edebiyatçısı ve Gazetecisi Mustafa Reşid Bey Hayatı ve Eserleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum, 1994.
- ÖZAYDIN, Zuhâl. *Tanzimat Devri Hekimi Hayrullah Efendi'nin Hayatı ve Eserleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İstanbul, 1990.
- ÖZTÜRK, Veysel. *Türk Şiirinin Romantik Kökleri: Abdülhak Hâmid'in Şiirinde Romantik Öznellik*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul, 2010.
- PARLATIR, İsmail. *Abdülhak Hâmid Tarhan*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2014.
- PARLATIR, İsmail. *Recaizade Mahmud Ekrem*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.
- SARAÇ, Yekta. *Klasik Edebiyat Bilgisi: Biçim-Ölçü-Kafiye*, İstanbul: Gökkubbe Yayınları, 2011.
- SONTAG, Susan. *Metafor Olarak Hastalık- AIDS ve Metaforları*, çev. Osman Akinbay. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2005.
- Taha Toros Arşivi, "Dün Jübilesi yapılanlardan Abdülhak Mihrünnisâ vefat etti", 7 Şubat 1943, Dosya No:56-Abdülhak Hâmid Tarhan,

<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/9203>,
(Erişim:15.05.2020).

Taha Toros Arşivi, “*İstanbul’un Gizli Tarihi-Salah Birsell*”,
<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/4080>, 1 Ocak
1983, (Erişim: 15.05.2020).

TANPINAR, Ahmet Hamdi. *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul:
Dergâh Yayınları, 2012.

Tercüman-ı Hakikat, S.3567, (28 Nisan 1890).

TÖRENEK, Mehmet. "Recaizade Mahmud Ekrem'in 'Bülbül' Redifli Şiiri
ve Ona Yazılan Nazireler", A.Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Dergisi*, S.14 (2000), ss.169-185.

UÇ, Himmet. “*Farklı Bir Batılılaşma Anlayışını Temsil Edenler:
Mutavassıtîn*”, Ankara: Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, Atatürk
Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2006.

UÇ, Himmet. “*İlmîlular ve Edebi Tenkit*”, Erzurum: Atatürk Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1990.

URAZ, Murat. *Resimli Kadın Şair ve Muharrirlerimiz-1*, İstanbul: Tefeyyüz
Kitabevi, 1941.

ÜLGEN, Feham. "Abdülhak Hâmid'in Ecdadı", *Hayat Tarih Mecmuası*,
C.3, S.3 (1973), s.74-81.

ÜSTÜNOVA, Mustafa. *Namık Kemal'in Özel Mektuplarında Edebî
Konular*. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Bursa, 1998. YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 74275).

EKLER

EK 1: ABDÜLHAK MİHRÜNNİSÂ HANIM'IN ŞİİRLERİ

Manzûme-Nazîre

Edipler oluyor tercümânın ey bülbül
Niçin bilinmeye derd-i nihânın ey bülbül
Bitirdi cân figânın bizi ne sırdır bu
Aceb nühüfte midir ânda cânın ey bülbül
Bir öyle şevk verirsin anâ hayâta şebîh
Ki rûhusun denilir gülsitânın ey bülbül
Eder numûne beyâbânı bâğ-ı ma'nâyâ
Hudâ bilir ki ne dildir figânın ey bülbül
Garîbsin vatanınken bu bâğda güyâ
Cihânda bir kuşusun sen cinânın ey bülbül
Yüzü gülünce kadar goncalar açıp çimenin
Sabâ gibi güzer eyler zamânın ey bülbül
Olunca fevt sanâ yok mu bir bahâr-ı diğêr
Adem midir acabâ son hazânın ey bülbül
Bu dem ki şöhre-i gülzâr-ı âlem olmuşsun
Revâ mı kalmaya nâm u nişânın ey bülbül

Bir Kız Ki Tanırdım*

Göğsünün kân içinde yâreleri
Âçılıp lâleden nişân olmuş
Şems-i gârip gibi ayân olmuş
Boyanıp reng-i âle zülf-i zeri
Bu ne mahlûktur, ne âfettir.
Rûh iken olmâmış semâyâ revân
Eylemiş yerde ihtiyâr-ı mekân*

* Bu şiir, Hanımlara Mahsus Gazete' de "İhyâ-yı Asar-ı Nisvân" başlığı altında verilmiştir.

* Bu mısra, Son Asır Türk Şairleri' nde "Eylemiş bir de ihtiyârî mekân" şeklinde geçmektedir.

Her gören zanneder budur cânân
O kadar câme‘i letafettir
Ey sehâb-ı siyâh içinde melek
Câme-hâbın mı giydiğin gömlek
Aşka mağlûp o hüsn-i ma‘sumun
Görürüm ben hayâlini nâlân
Eseri vâr o pençe-i şûmun
Okşuyor hüsn ü ânını hâlâ
Münkalip hâke nevbahârında
Duruyor tazelik mezârında
Gezinirken ânın civârında
Bir te‘essürle ben tek ü tenhâ
Sânırım kabirden çıkıp nâgâh
Olacak şevk ile banâ hemrâh
Hüsnü bir öyle şu‘le-i bîtâb
Sönüyor muhtazır yatâğında
Reng-i sevdâ gülüp kucâğında
Ağlıyor bisterinde nûr-ı şebâb
Ne revâ bir vücûd nâdide
Böyle bir hâl ile nümâyândır
Refte refte karîn-i pâyândır
Benzetirsem bu hâlî şâyândır
Kalb-i me’yûs içinde ümide
Sârı bir güldün ey adem çiçeği
İstemezdim sanâ verem demeği
O mücessem hayât o mâh-ı münîr
Böyle kalsın mı bahr-ı zulmette
Gün doğup evc-i sermediyette
Ânı etmez mi bir dahâ tenvir
Benziyor aynı serv-i sîmine
Ne kadar dil-rübâşu seng-i mezâr
Ânın âltında âh cânân vâr
Acabâ olmuyor mu cismine bâr

Âcizim ben o cismi tebyîne
Hâlini şerhe bir zarif lisân
Üzerinde âçan gül handân

Benimle İshak

Deryâ sâkin, kenâr tenhâ
Bir samt ü sükûn içinde sahrâ,
Gaşyolmuş idi nesim-i hoş-bû.
Ezhâr görür gibiydi rü'yâ!
Etmiş idi sath-ı âb-ı rûşen
Aks-i kamer-i hazin simâ;
Deryâ tanzir edip semâyı
Olmuştu semâ nazîr-i deryâ.
Eylerdi temevvüc-ü tebâ'ud
Yer yer görünen nücûm-ı zehrâ.
Pervâz etmek dilerdi rûhum,
Cismim âna bâr olurdu hayfâ!
Her manzara, her bedi'a, her sû
Müstağrak-i nûr idi serâpâ.
Uçmakta ketâ'ib-i melâ'ik...
Vâkı'sada aynı hâb u hülyâ!
Şehbâl-i münevver-ı kamerle
Resmolmuş idi bu levha güyâ.
Piş-i nazâr-ı tazarru'mda
Ma'bed görünürdü zîr ü bâlâ;
Değmekte idi simâh-ı câna
Bir savt-ı garîb-i rikkat-efzâ.
Eyyâm-ı lâtif-I reng-I mâzi
Eylerdi o şeb tavâf bicâ.
Cârı o muhît olân sükûnun
Kalbimde bir âh ü zâr peydâ.
Bîtâb-ı tüvan öterdi bir kuş

Ağlar gibi bir mezâr hicrî!
Her şey uyuyordu, bende lâkin,
Bîdâr oluyordufikr-i sevdâ.
Birdenbire zulmet oldu târî;
Sislerle büründü cümle eşyâ.
Hülyâ-yı sevâd-perverinden
Mehtâp firâr ederdi güyâ!
Bir ben kâldım o yerde bir de,
İshak denilen bu mürg-i şeydâ.
Rûhum onâ söylüyordu bir şey
Ben duymayı istemezdim ammâ
Dinlerdi o tâ'ir-i sükûnet
Anlardı bunu o rûh güyâ
Ey İshak .. ey yetîme-i şeb!
Sevdâ ile hüznün sendedir hep.
Vahdetler içinde zâkir-i Hak,
Lâyık sanâ dense tâ'ir-i Hak.
Esrâr gibi zalâme meylin,
Mihrâbındır sükûn-ı leylin.
Bir nefha-i zıll misâlsin sen,
Kuş şeklinde hayâlsin sen,
Sen mahrem-i râzı kâ'inatın,
Bir nağme-i* rûhtur hayâtın
Savtın dereden olunca zâhir
Dinler görünür seni meşâcir;
Kartal dinler sehâbelerden,
Baykuş dinler harâbelerden,
Ervâh ale'l-'umum dinler,
Emvâc durup nücûm dinler.
Bir meşcerenin içinde tenhâ
Senden nice sır olur hüveydâ.

* Bu kelime, İkdâm Gazetesinde “nağme”, Utarid Dergisinde ise “nehfa” şeklinde geçmektedir.

Bîdâr değil egerçi bî tâb,
Gâhî tâbende, gâh bî tâb...
Şebtâba nazîrdir sürûdun,
Tasvir-i adem kılar vücudum;
Güyâ ki seninle aşk-ı sûzân
Bir âhın içinde buldu pâyân!
Benzetmiş iken hayâle hilkat
Senden nabe'ân eder hakîkat
Bülbül gibi yoktur iştihârın
Mestûr-ı hazândır bahârın.
Rûz-ı sana kismet etmemiş Hak:
Muzlim nâm û nişân-ı ishak.
Ferdâ-yı mezâr-ı subhgâhın,
Bir âlem-i bî-kârarın bu,
Bir âlem-i pâyidârdır o...
Gel eyleyelim seninle hicret,
Dursun ebedî bu hâk-i hasret!..

Bir Manzûme-i Nefîse

Duyup bir nağme-i mâtem mü'essir rüzgârından
Olur müstağrak-ı fikret geçen âdem civarından.
Tek û tenhâ hazin bir külbe-i hücrâ-yı şî'r-engîz
Nümâyân bir dâğın vahşi kenâr-ı seng-zârından,
Görünmez revzen û bâbında hiç pîr ü civân bir ferd
Gehî feryâd eder bir kuş yıkılmış bir cidârdan.
Mükedder sârmâşıklarla dikenlikler meyânında
Nişân vermekte birkaç gül güzâr etmiş baharından.
Yemininden âkâr bir cûybâr-ı kehkeşân refât
Burûc eşkâl olan dâğlarsa zıll efşân yesârından;
Kıyâmet-hîz olur peşinde bir deryâ-yı cûşa cûş
Girizân mürğ ü mâhiler meyânından kenarından;
Mu'allâ dalgalar hiddetle sengistâne çarpârken

Cibâl inlerdi hep aks-i giryü eşk-bârından.
Ziyâ-yı şems-i gârbî mi nedir bir âteş pür-hüzn
Şehidânın denir bir nûr-ı âkistir mezarından.
Bâkârken havf u hayretle gelirdi kalbime rikkat
O tenhâ mevki'in ulviyyet-i dehşet-medârından.
Olurdu zâhir ü gâ'ib nice elvâh-ı hüzn-efzâ
Sehâb-ı tîz refâtârın zılâl-i bî-karârından.
Durup ba'zen tazarru'lar ederdim ben garibâne
Zemîn u âsumânın hâlik-i perverdigârından.
Bu mahzun külbe-yi dâr'üs-sürûr et derdim ey Rabbim
Çocuklar vâlideyniyle görünsün reh-güzârından!

Nigâr Hânım'a*

Ey şâ'ire-i sûtûde-fitrat
Vâk'i mi aceb bu hüzn-i hasret
Gerçek mi işittiğim havâdis
Yâ hangi musîbet oldu bâ'is
Gelmezdi hayâle irtihâlin
Karşımda güler gibi hayâlin
Billâh ne hoş Nigâr idin sen
Haktan bize yâdigâr idin sen
Eş'ârın okunduğu zamânda
Dinlerdi melekler âsmânda
Karşında gelip lisana eşyâ
Söylerdi sanâ nücûm-ı zehrâ
Kalbe yed-i hitâbın âşıkane
Nûr-ı nazarın değerdi cânê*
Sinendeki kalb-i pür tarâvet
Vermişti cemâline halâvet

* Bu şiir Hanımlara Mahsus Gazete' de "*İhyâ-yı Asar-ı Nisvan*" başlığı altında verilmiştir.

* Bu mısra abisinin şu beyitinden alıntıdır:

*Keskin nazar değerdi cânê
Hâlâ arasan çıkar nişâne*

Metûn-1 hasâ'ilindi eslâf
Meshûrun olursa lâyük ahlâf
Olmakta ufûlüne mükedder
Birçok hemşire vü birâder
Olmuş sanâ hâb-gâh-1 tenhâ
Mu'tâdın olan kenâr-1 deryâ
Kaldır o türâbdan nikâbı
Seyret yine aks-i mehtâbı

Viyâna Civârından Geçerken

Yâ Rab ne büyük dağ, ne güzel mevki'-i uzlet
Cinler mi, periler mi eder bunda ikâmet?
Örtmüş ser-i ulvisini karlarla bulutlar
Şimşeklere bir haclegah-1 vahdet ü halvet
Timsâl-i mehâbet ki semavâta karışmış
Salmış bütün etrafına bir hâle-i rif'at
Lakin yine bir hüzn-i garibâne içinde
Meşgûl-i tefekkür o, yâ meşgul-i ibâdet
Pişinde ufûlü nice bin leyl ü nehârın
Vermekte yeşil rengine bir zıll-i kudûret
Yâlçın kayalıklarla durur ebkem ü hâmûş
Evzâ'-1 garîb ile olur câlib-i rikkat
Etmekte o hâmûşî-i hüzn-âver-i giryân
Şelalelerin cûşîşi her bârına hayret
Vadisini çamlar bürümüş bir siyeh orman
Bir leyle-i yeldâ gibi bulmazdı nihâyet
Şeb-tâbe döner pertev-i hûşîd-i cihân-tâb
Zirâ o kadar dahil-i müstağrak-1 zulmet
Câri olan enhâr o karanlıklar içinden
Etrâf ü havâliye eder bahş-1 rutûbet
Bi'lcümle cibâlin arasından o ser-efrâz
Âfâk-1 zer-endûde verir sâyesi zînet

Pâyinde müselsel ve müşekkel nice dağlar
Etmekte o kühsâr-ı nücûm-efsere bi‘at
Birdenbire pîşimde o dem oldu nümâyân
Rü’yâ gibi bir ceş-i hayâlât-ı hamîyyet
Vaktiyle o mevkileri işgâl eden erler
Ecdâdım olan kâfile-i rahmet ü cennet

Bana Öyle Geliyordu Ki Çamlar Diyordu Mecraya

-Ey âb-ı câvidan,
Bî-rûh olur mu sen var iken hiç bu hâkdan!
Ey sen, ey eşkdâne-i rûh-ı mükevvenât,
Âlûde-i merâret olan unsur-ı hayât,
Sathında sen bu hâkin asırlar mı görmedin;
Hîn-i teşekkülünde hükümler mi sürmedin.
Dehrin gurûb edip giden eyyâm-ı, bî-hesâb
Emvâc-ı bî-karârın mı eyler insibâb?
Olduk çok inkılâbına şâhit tabi‘atın;
Lakin hiç ihtiyarlamıyor hüsn-i sûretin:
Gördükse de cihânda evet pek çok inkılâb;
Etmiş mü’ebbeden seni Hak mazhar-ı şebâb!
Vardır fezâ-yı nâ-mütenâhiye nisbetin;
Oldun ezelde mahrem-i esrâr-ı hilkât,
Şellâleler evâmîrine eyler imtisâl;
Ulvî, mehîb savtına vermekte ses cibâl;
Fevkinde ahterân görünür mâ’il-i sücûd,
Â‘mâk-ı lâciverdine güyâ ki bir su‘ûd;
Bir hâlet-i garîb ile gâhice nâlekâr
Emvâcın, i‘tilâlar edip, Hâlik-i ârar;
Lerzân eder bizi o mehâbetli hâletin.
Bilmem senin de var mı aceb bir nihâyetin!
Hâbide-i sükût u sükûn olduğun zamân,
Âgûş-ı dilpezîrin olur mehd-i âsmân!

Olmuş sabâh-ı rûz-bükâ mübtesim sanâ;
Senden nice marîz oluyor nâ'il-i şifâ.
Arzın bugün de hâkimi sensin yarın da sen!
Kesme sâkın tarâvetini biz garîbden;
Feyzinle avdet eyliye geçmiş bahârımız;
Bulsun hayât-nevâ kuruyan berg ü bârımız.

Bir Hatıra

Ey mihr-i sabâvet olan eşcâr-ı kühen-sâl
Kuşlarla hem-âvaz idim ol sergerde
Şimdi yine geldim size bî-tâb-ı û garib-hâl
Bir yer veriniz sâye-i rûh-perverinizde
Rûhunda fakat kendisinin âh ü enini
Âncak ona bî-kes derler sâmi'î ve mahrem
Söylerken o bir hüzün ve halâver ile ninni
Damlar idi tâ kalbime çeşmindeki şebnem
Kuşlar büyüden kubbe-i seyrande ser-âzâd
Uçmakta idi göklere bir nazlı salıncak
Etmişti bu eğlenceyi Çerkes dadım îcâd
Âğlardı fakat kendisi bilmem neden âncak
Kâfkâsya'yı eylerdi o ba'zân bana ta'rîf
Dinler idi ruhum ânı takdir ile mâlî
Ekdâr-ı zamân etmedi takdirimi tahfif
Ma'sûka-i kalbimdir eminim o havâlî
Meşâte-i envâr-ı seher her yeri süsler
Eylerdi koyunlar yeni bir şevk ile seyrân
Uçmakta cebellerden o tüller gibi sisler
Zannım ânı eylerdi kavvâl sisleri giryân
Hep zirveleri göklere peyveste cibâlin
Etrâfı bütün sâye-i cennet gibi ezhâr
Hem menşe-i hem mebde'idir hüsn ü cemâlin
Vaz'iyet-i pür heybet-i hayret res-i efkâr
Git oyna kızım dersedede ol sevgili hâtûn

Âyrılmaz idim gülmez ise ben kucağından
Eylerdi ânın hüznü benim kalbimi mahzun
Ânlardım o yâd ellere düşmüş ocâğından
Neş'et-gehidir maderimin de o mevâki
Gezmişti o yerlerde çocukken o melek-zâd
Vâk'amış evet cümlesi rü'yâ gibi vâk'a
Rü'yâ fakat benzemiyor hiç de bu feryâd
Tekrîm ile yâd eyler idi annem her ân
Olmuştu pederden pederinden daha hoşnûd
Besler idi kardeşlerime minnet ve şükran
İsterdi beni görmeği de şâtır ve mes'ûd
Hâlâ veriyor hâtıranız kalbime hicrân
Hâlâ geliyor gözlerimizden banâ rikkat
Ey nûr-ı nigâhiyle edenler beni şâdân
Olsun size nûr-ı ezel-î meskat-ı rahmet

Validem

İlâhi bir güzellik var nümâyândır civarından;
Güzâr etmiş sanırsın hep melekler reh-güzârından.
Çiçeklerle müzeyyen bir çemen-zâr-ı semâpâya,
Uçarken mest olur kuşlar mu'tar rüzgârından;
Şevâhikden inen cûy-yı pür-i refâtâr-ı seyreyle;
Geçerken nâz eder güyâ şu kûhsârın kenarından.
Bu şeyler şi'irlerdir hep tabî'at eylemiş inşâd,
Bedâ-yi doğmadı bu mevki'in leyl ü nehârından.
Durur bir fikr-i hüzn-engîz içinde seviler hâmûş
Tesir-yâb-ı mâtem âlemin fâni baharından.
Garîbü'lhâl bir tâ'ir yâ bir rûh-ı nihân çehre,
Bu eş'âr-ı zemînin semâvi bestekârından.
Okurdu nûr ve zulmetde nice manzume-i garrâ
Ki fark olmazdı bir kalbin nihân-ı âh ü zarından.
Gelip çağırır sanırdım ol zaman ben validemi heyhat!

O servistân-1 hicrânın derûn-1 sâye-dârından.

Dere Karşısında

Ne hoş bir cûydur her dem gürizân semt-i ummâna,
Verir tuğyân emvâc-1 tefekkür rûh-1 vicdâna.
Seherler, fecirler etmiş ânâ elvânını tevdi
Gider pür nefha ü nâle o güyâ kûy-1 cânâne.
Ziyâ-yı mâh-1 sîmîne gehî mecrâ-yı hüzn-engiz
Eder kat'ı merâhil leyl-i tenhâda garîbâne.
Hurûş ü cûşîşiden gök te'esür-yâbdır yâhûd
Dümû sermediyettir akar bu dehr-i virâne.
Verir mâzi-i mazlumdan haber âti-i meçhule
Garîb bir sa'î kudret erişmez ömr-i pâyâne.
Evet bir nehrdir dönmez tevakkuf eylemez bir ân
Hayât-1 âdemiyyettir gider ummân-1 nisyâna.
Çıkar ba'zân köpüklerle civârın seng-zârından,
Sanırsın bir yamân ejder saçar dehşet beyâbâna.
Letâfet-hîz olan hoş-bû çiçekler reh-güzârında,
Tebessüm-bahş olurlar bî-nevâ bir rûh-1 giryâne.

Solan Gül

Ey gül neye böyle ser-nigûnsun;
Kim attı seni bu reh-güzâre?
Yâprakların öyle pâre pâre...
Topraklar içinde rû-nümûnsun.
Hüsnün görünür banâ ziyâde
Soldukça o reng-i dil-pezîrin;
Ağlar sanırım senin nazirin
Hemşiren olan felek semâda.
Samtında* nihân hazin bir âvâz,
Ey gönlümü hûn eden zevâlin,

* Son Asır Türk Şairleri' nde "*Sahninde*" şeklinde yanlış olarak yazılmıştır.

Eyler gibi reng-i rûy-ı âlin
Nûr-ı ezeliye doğru pervâz;
Ayrılmış o zülf-i pür-zerinden
Bir nâdire-i şafak i'zârın,
Yâhûd ki nesîm-i nevbahârın
Düşmüş bu yere güzel perinden.

Bir Neşide

Gelmişti zamân-ı bâğ ü bostân,
Olmuştu zemîn cüdâ zemistân.
Enfâs-ı Mesîh-i bahârî
Olmuş idi her civâre târî.
Âsâr-ı hayât ederdi ezhâr,
Vaktiyle kadîd olan o eşcâr.
Pür nağme vü neşve bahr-ı zâhir
Sahilleri eylemekte zâhir.
Hâmûş o cibâl-i dûş-ı ber-dûş..
Âsâr-ı müselsel-i kefen-pûş
Kim her biri ufukta musavver
Bir heykel-i zî-vakâra benzer.
Makberlere eyleyip nezâret
Yıldızları eyleyen işâret,
Dönmüştü nişîmen -i tuyûra;
Ma'kes idi şâdî ve sürûra.
Raksân-ı sürûr idi dırahtân,
Kuşlar gülerek olurdu perrân...
Açmıştı şükûfeler çemende,
Etmişti zemîn semâyâ hande.
Bir ben var idim fakat mükedder,
Cûyende-i rûh ü kalb-i muğber.
Bir vech ile olmuyordu hurrem,
Ezhâr verirdi bûy-ı mâtem.
Her yerle o gün vedâ'ya meyyâl,

Mahzûn, mütefekkir, ebkem ü lâl...
Dağdan dereden güzâr ederdim;
Tâ'kib-i reh-i mezâr ederdim.
Mahfî dereler akardı yer yer...
Aksiyle sanki her yer inler.
Pür nağme bu girye-i tabi'at,
Güyâ onu dinliyordu vahdet.
Nâgâh oluverdi dilde nâlân
Bâd-ı hoş bûy-ı Çerkezistân.
Hasnâ vü hazîn ânda bir kız,
Makberde çiçek, seherde yıldız.
Düşmüş yere eşkdâne-i nûr,
Bir hûri fakat behiştinden dûr,
Bir nahl-i zarîf cûy-ı refât,
Manzûme-i dil-rübâ-yı ezhâr.
Dûş-ı nâzında gîsûvânı,
Zıll-i pür-nûr-ı hüsn ü ânı.
Reng-i pür-nevbâhar o yâhûd
Gül cismini eylemiş zer-endûd.
Tenhâ tenhâ şitâb ederdi,
Bülbüller ona hitâb ederdi.
Andırmada sertâser cemâlî
Yâdımdaki hüsn-i bî-zevâlî.
Bir rûh-ı latif o cism-i mümtâz,
Kim görse sanırdı nûr-ı i'câz,
Eylerdi gehî çemende seyrân,
Pür mevc ü safâ vü reng ü reyhân.
Kühsâre geh revân olurdu...
Gehî meşcerede nihân olurdu,
Birdenbire bî-nişân olurdu,
Peyveste-i âsumân olurdu.
Bir başka nesîm-i rûh-perver,
Olmuştu ona bu yolda rehber.

Tefrîk olmazdı cismî cândan,
Bî-şek iniyordu âsumândan;
Ma‘î idi lafızdan mu‘arrâ,
Yâ rûh idi cisîmden müberrâ;
Yâ vâlide-i ferîşte-tıynet,
Müstağrak-ı nûr-ı sermediyyet,
Etmîşti dem-i şebâba avdet,
Eyler bana dûrdan nezâret;
Hem zâhir idi o hem de nâbûd,
Bahş etmiş ona bu hâlî ma‘bûd.

Bir Neşide

Müstağrak-ı zalâm idi etrâf-ı âsumân;
Mehâbetden de onda görünmezdi bir nişân.
Bir hufre-i fenaya düşüp leşker-i nücûm,
Âfâkdan bulutlar ederlerdi hep hücum.
Dehşet-res-i uyûn idi bahr-i siyehlikâ.
Emvâcî hep bulutlara eylerdi irtikâ.
Kuşlar kaçardı zelzele-i rüzgâr ile,
Bir kuş fakat dururdu büyük bir karâr ile;
Emvâc-ı pür tehevür deryaya hem-civâr
Sazlıkta yavrucakları bî-tâb-ı intizâr...
Çok cüst ü cûlar etdi fakat, hikmet-i Hudâ,
Hiçbir tarafta bulmadı bir zerre-i gıdâ.
Cismen bu kuş küçüktü fakat hilkatden büyük,
Ondan o yavrular ise elbette çok küçük.
Müthiş karârı bağdeten icrâyı azm ile,
Bî-çâregîye karşı denir azm ü rezm ile,
Baktım kanatlarıyla du‘â etti ibtidâ,
Hazırlandı ölmeye bir cism-i cân-fedâ,
Bilmem ne oldu kaldı hayâlimde yâdigâr,
Bir aşk-ı mâderin ile bir zulm-i rüzgâr.

Bir Cerihadâr-ı Hezimet Lisanından

Ey bâd-ı vezân gibi revân nehr!
Timsâl-i garîb-i hâlet-i dehr.
Fevkinde semâ-yı encüm-efşân,
Bî-hâb-ı huzur-ı eşk-rîzân,
Gündüz gece durmayıp gidersin,
Bilmem ki ne sûya azmedersin?
Hoştur heyecân-ı bî-karârın,
Âvâz-ı hazîn-i eşkbârın;
Bir şi'ir o münevver ü musaffâ,
Tekrar kılar hayâl-i tenhâ,
Ey âb-ı zülâl-i çeşm-i hiddet!
Hiss-i müteheyyiç-i tabî'at,
Hayret bu tehâlük ü şitâba,
Kim oldu sebep bu pîç- ü tâba?
Tev'em mi seninle rûh-ı şâ'ir?
Mir'at-ı mezâhir ve meşâcir;
Ahterlere, kehkeşâna karşı,
Hallâk-ı cihâniyâna karşı,
Ağlar, inler revân olursun,
Deryâyâ varıp nihân olursun;
Göllerden o sinesinde ârızın,
Yâhud ki cibâlden akarsın.
Gehvâre-i nâzik oldu güyâ
Âgûş-ı pür-ihtizâz-ı deryâ;
Ba'zan da bahâr olur uçarsın,
Gökten yere inciler saçarsın;
Kavs-ı kuzah latîf-i elvân,
Fevvvârelerindedir nümâyân.
Etrâfını nevbâhar edersin,
Durmaz yine hep firâr edersin;

Vermekte haber sesin bekâdan,
Bir ravza-i dâ'imî safâdan.
Çoktanberidir ki yârim oldun,
Hemşire-i âh u zârım oldun,
Olmakta neşîmenim kenârın;
İçmekteyim âb-ı tâbdârın.
Ey mevceleri misâl-i güher;
Geldim sanâ al beni berâber;
Âlâm-ı vatan, belâ-yı gurbet;
Gaflettir ediş hayâta rağbet.
Sûzân oluyor sırrımda sevdâ;
Dîdâr-ı vatan olunca peydâ,
Aşkıyla esîr âh u zârım;
Hecri ile mâ'il mezârım,
Bitmez mi bu mâtem ü mesâ'ib?
Gördüklerim âh hep garâ'ib.
(Gözlerini kapar)
Yâ Rab ne bu âteşin dümânlar...
Yükselmeye muhtazır figânlar.
Mâderleri ser-be-hâk-i hicrân;
Bîn zulm ile cân veren yetîmân,
Girdâbe-i hûn içinde gâltân...
Peyrev bir nâzikver ü nisvân;
Çeşmimde durur o kanlı hey'et,
Cism-i vatan ol velî ni'met.
Ol vâlîde-i ferîşte tıynet,
Âgûş-ı vefâ mekân-ı rahmet.
Ol âlihe-i semâ-yı ismet!
Ol mahrem-i cân o yâr-ı ümmet;
Ol ravza-i müntehâ-i âmâl;
Düşmanlar elinde oldu pâmâl.
Hemcinsini böyle kahre gayret;
Bir hâl o ki şeyn-i âdemiyyet.

Asr-1 medenîyi pür mefâhir;
Razı oluyor bu hâle zâhir;
Görmez mi avâlim-i ziyâ-pâş,
Göklerde nedir bu samt-1 dihâş,
Artık yetiş ey cüyûş-1 nusret,
Mazluma eren yed-i inâyet,
Verdir bu felâkete nihâyet;
Zâlim görecek cezâyı elbet.
Asker verecek bu hâle pâyân,
Asker o ümîd-i kalb ü vicdân;
Asker o birâderân ü yârân,
Asker o rehâ-kârân-1 büldân;
Asker o bevârik-1 celâdet,
Asker o havârik-1 hamâset,
Def-i ser için olup şitâbân,
Gâzî ve şehid olan muhibbân,
Kurtar vatan-1 azizi şâd et,
Râh-1 zaferi hemân küşâd et!
Vermiş sana Hâlik'in irâde,
Kıl sa'y ile himmetin ziyâde,
Namın oluna hemîşe â'lâ;
Târih-i beşerde hayret-efzâ.
(Gözlerinin önüne yere düşmüş bir bayrak gelir)
Ey necm-i gazâ hilâl-i şevket.
Gülgün âlem-i muzafferiyet!
Vechin niçin olmuş öyle muğber!
Mağribte kalan semâya benzer?
Nevvâr yüzün revâ mı pür hâk.
Râzı mı olur bu hâle eflâk;
A'dâyı ederci hüsnün ihlâk;
Lâyık mı sana bu vaz'ı gam-nâk;
Gördüm halecân-1 bî-karârın;
Zirinde şu ser-nigûn hisârın,

Akdıkça o nûr-ı eşk-bârin;
Solmakta cemâl-i tâbdârın;
Gönlümde elemeler oldu peydâ,
Lâyık mı sana bu sahn-ı gubrâ?
Nûr-ı nazar-ı Cenâb-ı Mevlâ;
Ruhsârını okşamakta hâlâ.
Eyyâm-ı huzurda şevk-i vicdân,
Hengâm-ı seferde âteş-efşân;
Ettin bize ey şerefli râyet!
Kaç yüz seneden beri refâkat,
Solmak ne revâ güzel hilâlin,
Olmakta tebâh reng-i âlin,
Billâh yaman olur zevâlin
En müthişidir bu ihtimâlin,
Sensin bize yâdigâr-ı Yezdân,
Şem'î ezelîsin ol fûrûzân!
Fevkinde kavâfil sürûşan
Pâyında mevâkib hurûşân,
Yüksel mütehavvil-i kıyâm ol!
Tâc-ı ser-i kal'â vü hıyâm ol!
Âlûde-i hûn-ı intikâm ol!
Uç göklere nâil-i merâm ol!
Kıl rû-yı zamîne bahş-ı iclâl,
Ey necm ü hilâl-i mevce-i âl,
Sen göklerden edince ikbâl,
Rûmâl olan düşmân-ı bed-ef'âl.
(Birdenbire ye's ile)
Yok mu bu felâkete nihâyet?
Ömrüm bula mı bu yerde gayet?
Beyhûde mi verdiğim emekler?
Duymaz mı fihânı mı felekler?
Yâ Râb bu ne râh-ı firkat âgâh!
Hiç yok mu bana bu yerde hemrâh?

(Bir müddet durur yine gezinir)
Çarh-ı çâlâkdir bu devrân;
Bir devr-i mücessem-i şitâbân,
Mâzi oluyor adîm-i nisyân,
Âtî zulemât içinde zindân,
Sorsam ki Hudâ-yı lemyezelden,
Bir levh-i hafde tâ ezelden,
Nev'ibeşere edilmiş ihsân,
Bir mucize mi hayât-ı insân.
Kirm-i ahter desem de şâyân,
Bir hâdise berkidir nümâyân.
Zâhir ise de zuhuru bir ân.
Sür'atle olur karîn-i pâyân.
Bir sâhife-i kâ'inât içinde,
Bir zulmet-i pür-memât içinde,
Merci'lerimiz adem mi âbâ?
Emvât olunur mu bir gün ihyâ!
Menfûrum iken bu ârz-ı vîrân,
Yâ Râb ne için mekânım olsun!
Bu âlem içinde cân-ı hayrân,
Bir gülşen-i b-hazân bulsun.
Sevmem bu zemîn-i şûrezârı,
Eczâ-yı vücuddur gubârı,
Mâtemzedeler harâbe zârı,
Üstünde de dârının mezârı,
Vidân olmaz zevâle kâ'il,
Bir nûr o bu zulmete mukâbil,
Sathında şükûfeler nümâyân,
Altında vücutlar perîşân...
(Etrafını melmûl-ı nigâh eder.)
İşte yine çöktü vahşet-i leyl;
Yâ Râbbi nedir bu dehşet-i leyl;
Yâ Râbbi nedir bu reng-i mâtem!

Simâ-yı mehîb mevt-i ezlem.
Tûfân-ı zalâm-ı cûş-ber-cûş...
Nısf-ı küreyi edip der-âgûş,
Her cism-i eder iktisâb-ı dehşet;
Her yeri kılar inkılâb-ı dehşet;
Leşker leşker çöker sükûnet,
Derya derya akar akûbet,
Bir makbere hâl ü şânıdır bu...
Elbette adem nişanıdır bu...
Ey makbere-i gamûm u âfât!
Mîr'at-i siyâh-ı mahv ü isbât.
Bâri bana sen inâyet eyle!
Yâhûd beni sen himâyet eyle!
Ey cevî-i esîr-i bî-nihâyet!
Ersin size cân bulupta gayet.
Ey merci-i ehl-i rûh-ı emvât!
Binlerle kevâkib-i semâvât,
Gönlümde nedir bu nevha her gâh?
Allah diyor hemîşe Allah...
Ey cümle mükevvenâta nâzir!
Zulmetleri içinde nûr-ı zâhir!
Sensin dîl ü cânsın penâhı,
Esdikçe nesîm-i lâtenâhi;
Kılmakta beni seninle terkîb,
Etmek ne revâhevâyı ta'kîb,
Senden hâli kalır mı insân,
Sensin bu vücûd içindeki cân,
Sensin nûr-ı nigâh-ı cânân,
Ârâyiş-i kalbgâh ü vicdân,
Manzûrum idin benim cihânda,
Gâhi zâhirde gah nihânda...
Bir mevc-i tarâb ile dümânda,
A'mâk-ı bahrde, âsumânda.

Ba‘zan okunan hazîn ezânda,
Yâ Rab seni her mekânda gördüm.
Zerrâta, kehkeşânda gördüm.
Bir goncâ-i bî-zebânda gördüm.
Mehtâpta, ahterânda gördüm.
Ecrâm ile müncelî felekler.
Pervâz etmekte cân-ı melekler,
Nûrunla senin açar çiçekler;
Gönlümde zuhur eden dilekler.
(Mütefekkir)

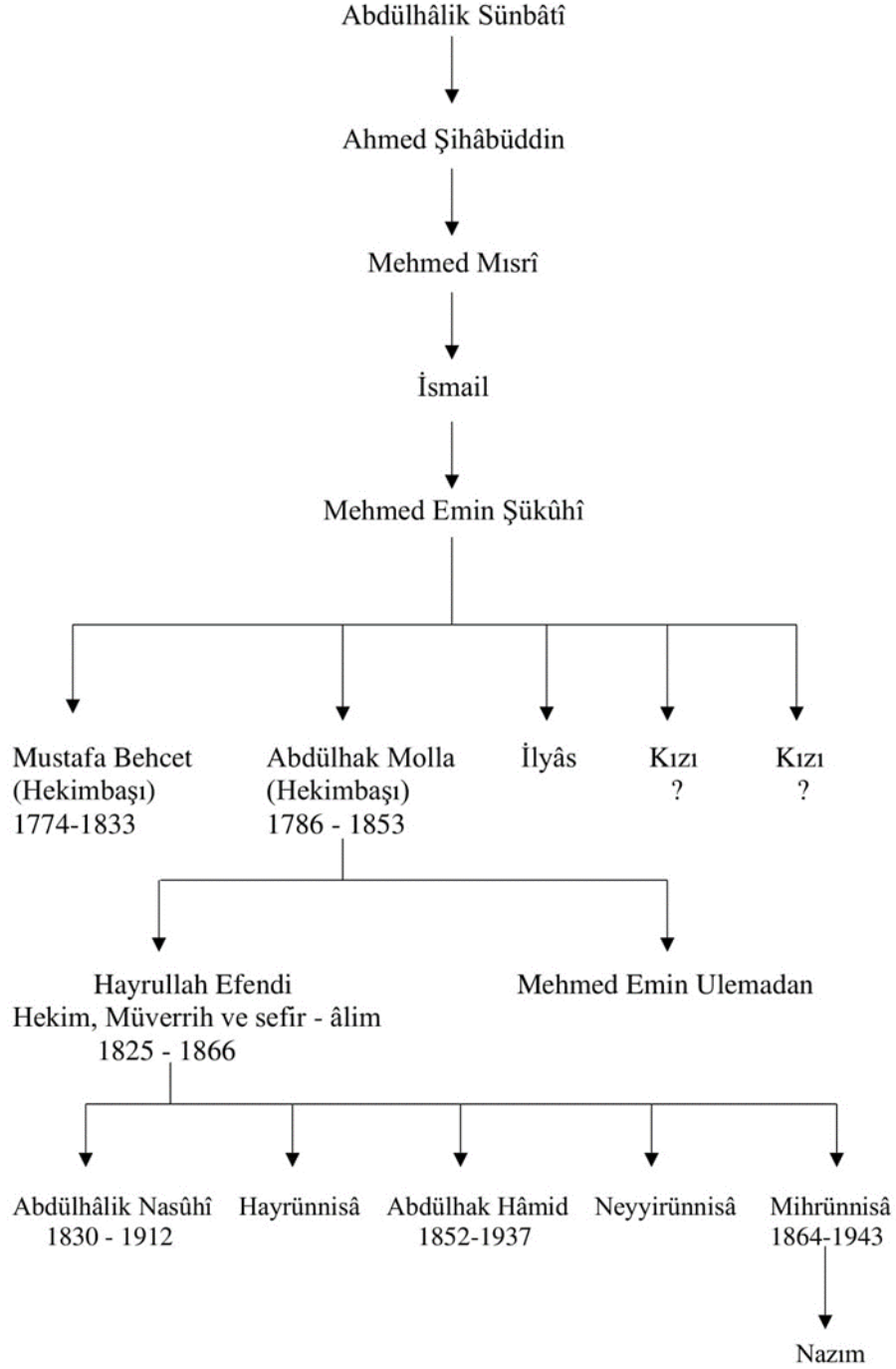
Yâ Rabbi o eski ben miyim ben?
Bir mezbeleye döner mi gülşen?
Kaddim eğilip yüzüm sararmış,
Alnım buruşup saçım ağarmış,
Ben böyle mecâlsiz değildim,
Bilmem ne için bu hâle geldim?
Dünyâ bana hoş gelirdi gayet,
Her şeye eder idim muhabbet.
Rûhum edecek olurdu tayrân...
Etmeklik için zemîni seyrân,
Sahrâ sahrâ güzâr ederdim...
Bir meşcerede karar ederdim.
Ol meşcere-i latîf ü dilber;
Şehbâl-i bahâr ile demâdem,
Taltîf olunan garîp yerler,
Şimdiyse şu kâ’inât-ı yekser,
Mahzûn mahzûn bana gülümser;
Bî-gâne bana bütün bu yerler...
(Tahattur-ı mâzî ile)

Bir şâm idi ki garîb ü tenhâ...
Eflâk-ı eder idim temâşâ.
İnmekte idi cibâle sisler...
Mesmu idi nâ-şinîde sesler;

Nâyâb olup âf-tâb-ı sûzân,
Leyl açdı cenâh mâtem-efşân,
Tedrîc ile ahterân uyandı...
Kandiller ile semâ donandı.
Mehtâp o şinâver-i musaffâ;
Eylerdi hayâle nakl-i sevdâ.
Dağlar, dereler garîb ü hâlî,
Meşhûn-ı serâ'ir me'alî.
Nâbûd idi ins ü cin u hayvân,
Leb-beste-i samt-ı bahr-ı cûşân.
Birdenbire zâhir oldu bir berk;
Hazır oldu cenge garb ile şark;
Zâhirdi ki râd ü berklerden,
Düşmendi gelen sadâ-yı düşmen;
Bir hâl o ki pek huzuru sâlib,
Kaçmakta asâkir-i muhârib,
Türk askeri âh kim kaçır mı;
Hiç düşmana böyle yol açar mı?
Rü'yâ mı idi acep bu hâlât?
Düşman da buna şaşırđı elbet.
Oldu bilirim hataya kurbân,
Binlerce bahâdır-ı şecî'ân,
Nâdân bir idâresiz kumândân,
Etmişti o gün adûyı şâdân,
Ettimdi ne olduğum ferâmûş,
Şehrâh-ı fenâda zâr u hâmûş.
Bir pençe-i âhenîn-i çâlâk,
Etmişti beni o demde der-hâk.
Bir gün mü ya bir asır mı bilmem;
Kaldım orada garîb ü ebkem.
(Birden oturarak)
Ben ol mahlûk-ı bî-mecâlim;
Uçmakta iken kırıldı bâlim.

Düştüm bu zemîn-i şûrezâra,
Müstakbelim oldu pâre pâre...
Bâr oldu vücuduma hayâtım,
Her dem mütegarrib-i memâtım,
Çeşmân-ı mahûf-ı mevt bîdâr,
Bildim ki o dem hep ânda esrâr.
(Ba‘det‘tevîf uyur ve sayıklar)
Ey berk-i seri-i aşk-ı mennân!
Ey hâb-ı girân-ı ömr içinde!
Bir an görülen gârib rü’yâ,
Sen meş‘al-i râhısın memâtın,
Rûhun pür i‘tilâsı yâhûd
Nûr-ı ezelisın ziyâsı sensin.
Sensin bu hayât-ı bî-bekâye,
Bir neş‘e-i pây-dâr eden bahş,
Âmâk-ı zalâmdan mürûr et,
Bir kere daha görün zuhûr et.
Muhrik-i müthiş teselli-i cân,
Fevkinde semâ-yı âdemin gâh,
Bir mahbes âh u zâr edersin,
Gâhîce makîs-i bâğ-ı cennet,
Dünyâ denilen şu seng-zâr-ı;
Esmezse hevâ-yı âteşînin,
Yıldızlara olur mu hiç fûrûzân.
Olmaz mı kefen-bedûş-ı mâtem,
Eyyâm-ı münevver-i bahârın.
Seyrinde tevakkuf ile bir ân,
Senden sorayım ne oldu cânan.

EK 2: ABDÜLHAK MİHRÜNNİSÂ HANIM'IN AİLESİNİN ŞECERESİ

EK 3: FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Mihrünnisâ Hanım'ın TTA Yer Alan Çocukluk Fotoğrafı

TT. 560444

AMMEN

ŞAİR KIZ KARDEŞ

Abdulhak Hâmidin şiirlerini taklide özenen
hemsiresi ABDULHAK MİHRÜNNİSA Hanım, İstan-
bulun kibar kadınlarından. Ağabeyinden
6 yıl sonra, 80 yaşlarındaiken öldü.

Fotoğraf 2: Mihrünnisâ Hanım'ın TTA Yer Alan Gençlik Fotoğrafi

Fotoğraf 3: Mihrünnisâ Hanım'ın TTA Yer Alan Yaşlılık Fotoğrafi

TT-506611

abdülhak mihrünnisa tarhan

abdülhak mihrünnisa, 1942 de

abdülhak mihrünnisa, 1898 de

خزینة اوراق ۳۰۲

اکرم بک افندیگ خزینة اوراقده محفوظ اولان
«حسبالحال» نامنده کی منظومدریته نظیره

ادیلو اولیور تورجانک ای بلبل
نیچون بیغینه درد نهانک ای بلبل
پتوردی جان فغانک بزی نه سردر بو
عجب نهفته میدر آده جانک ای بلبل
بر اویله شوق ویرسین آکا حیاته شیه
که روحسین دئییلر کلستانک ای بلبل
ایدر نمونه بیایای باغ معنایه
خدا بیلیر که نه دیلدر فغانک ای بلبل
غریبسین وطنکن بو باغده کویا
جهانده بر قوشسین سن جانک ای بلبل
یوزی کونجه قدر غنچهدر آجوب چنک
صبا کی کدر ایلر زمانک ای بلبل
اولنجه فوت سکا یوقی بر بهار دکر
عدمیدر عیبا صوک شرانک ای بلبل
بو دم که شهره کلزار علم اولتسین
روای قالیه نام و نشانک ای بلبل
عبدالحق مهرالنسا خاتم

محمد حق طارحی دوزی نقیغ، دوزغده

مهرنسا

Mihrünnisa 1942 ۲

eski ve yeni harflerle elyazıları

bazine-i evrak mecmuasının 5 = 17 Eylül 1297=1881
tarihli sayısında çıkan ilk yazısı

Arşiv ve Bilgi Merkezi
Taha Toros Arşivi

Fotoğraf 4: Mihrünnisâ Hanım'ın Hazine-İ Evrak Mecmuasında Çıkan İlk Yazısı